

ÉLETEM REGÉNYE 8.

Balassagyarmaton

Finta Kata

**Címlapon: Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem útja
árnyat adó fákkal, korabeli kép.**

ÉLETEM REGÉNYE

❧ 8. fejezet ❧

Balassagyarmaton - Közös életünk

*

Bevezető

Átköltöztem tehát a Salgótarján, Fő utca 104-be – igaz, nem önszántamból –, siralmas környékre, elhanyagolt, lepusztult házba, ahol az utcai frontra nyíló ablakok a járda szintjétől alig egy méter magasságban helyezkedtek el. Körülöttem minden megváltozott. A hosszú, 4-5 kilométer hosszú út felét, ha elértem, vonattal tettem meg, csak jó időben ülhettem kerékpárra, ezért gyakran gyalog kellett végigjárnom hosszában az egész várost. Az út egyik oldalán házak álltak, a másikon emelkedős erdőrész következett. Tavaszon és őszi időben félelmetes volt számomra ezen a szinte kihalt útszakaszon egyedül járkálni reggel vagy estefelé, sötétben, a némi világosságot adó utcai lámpáknál.

Félelmetes korszakban éltünk, féltem ott magamban járni. Abban az időben nem ment ritkaságszámba – többször tanúja voltam annak –, hogy sötétruhas alakok lefüggönyözött ablakoknál állva leskelődnek, hallgatóznak; baráti társaságban szó esett arról, hogy emberekről híreket gyűjtenek. Hamar bajba került bárki, ha ellensége róla olyan hírt terjesztett, hogy „nem híve a rendszernek”. Nem kellett bizonyíték hozzá, hamar ráállítottak valakit, aki aztán megtette „bűneit” például azzal, hogy lakásában a Szabad Európa rádió híreit hallgatta. Persze, nem kellett annak igaznak lennie, de ahhoz elég volt, hogy begyűjtsék a rendőrségre. Utána már csak a Jóisten irgalmában bízhatott.

Rákosi idejében sok embert eltüntettek. Egymás közt olyan hírek keringtek, hogy így akarja megbosszulni – ártatlan emberek megbüntetésével – azt, amit Hitler művelt a zsidókkal (és másokkal). Mert az ő idején sem csak zsidókat hurcoltak el a haláltáborokba, hanem cigányokat, betegeket, illegális kommunistákat, ártatlan diákokat, papokat, s ki tudja, még kiket, ahonnan nagyon kevesen tértek vissza. Sehogy sem fért a fejembe, hogy Rákosi miért akarta Hitler bűneit ártatlan, olyan

embereken megbosszulni, akik semmiről se tehettek, és senki-nek sem ártottak. Ezekről a borzalmakról sokan nem is tudtak, például én se, akik nem foglalkoztak politikával.

Életem regényét korabeli naplóim alapján, 2002-ben állítottam össze.

A regény egyes köteteit Interneten való megjelenítésre folyamatosan rendezem.

A szerző

Jól tettem, hogy engedtem?

KEZDETBE igyekeztem megszokni szokatlan helyzetemet, és próbáltam megszokni a családot. Nagyon akartam, hogy minden rendben legyen körülöttem. Alig tartózkodtam otthon, mivel egész nap dolgozom, kevés idő maradt arra, hogy egymást zavarjuk.

Az elhanyagolt környezettel azonban sehogy se tudtam megbarátkozni. Az még hagyján, hogy a folyosóról egyenesen a deszkapadlós konyhába kellett belépni, s onnan a két *egybenyló* szobába! De képtelen voltam hozzászokni a leépült, rozoga lakással, a hosszú udvar túlsó végén, a hihetetlenül koszos vizű Tarján-patak szemetes partján fából összetákolt WC-vel...

Amikor összejött a családjuk, hazalátogattak férjem nővérei, főleg Klári vagy Joli, mondhatom, nehéz órákat kellett átélnem. Ha előre tudtam jövetelükről, úgy intéztem, lehetőleg ne is legyenek otthon. Már korábban, az esküvői vacsora alkalmával bizonyították civakodó, összeférhetetlen természetüket, de az, hogy mi várt rám ebben a lakásban, fölülmúlta a legképtelenebb elképzeléseimet.

Naponta a gyárból hazaindulva, benéztem az üzletbe, hátha ott találom a férjemet, reménykedve abban, hogy együtt mehetünk haza. A bolt egynek is kevés munkát adott, nemhogy kettőjüknek, vásárlók és megrendelők pedig sohasem tolongtak az amúgy is szűk helyen. Ezért leginkább csak anyósom unatkozott bent „szorgalmas semmittevésben”, kedves párom pedig ki tudhatja, hol töltötte el unalmas óráit.

Ha vásároltak valamit, a csomagokat legtöbbször nekem kellett hazavinnem, ha nem, akkor út közben én szereztem be a szükséges élelmiszert. Annak ellenére, hogy én a gyár melletti étkezdében ebédeltem, mégis megkívánták tőlem, hogy otthon vacsorát készítsek. Nemigen sikerült előle kibújni.

Reggelenként hajnalban indultam otthonról, délután a lakásban elképzelhetetlen rendetlenség fogadott. A konyhában feltornyozva a mosatlan edény, az asztalon ételmaradék tányérokban, bögrékben, fazekakban. Ők később indultak, mint én, és semmit nem raktak helyre. A szobákban mindenkinek szanaszét a holmija ágyon, díványon, székeken, minden elképzelhetetlen helyen egy-egy zokni (nem párban, leginkább külön-külön, máshol), cipők, papucsok, nyakkendő és egyéb, szennyes és tiszta holmi összekeveredve... Hazatérve, kivétel nélkül minden nap ebben a látványban gyönyörködhettem.

– Eleinte ahogy beléptem a konyhába – szinte fejbevágott a rendetlenség. A konyha asztalon egy elnyűtt pléd (amin vasalni szoktak), tetején félbevágott kenyér, főtt étel, tányérok, ráadásul nyers hús takaratlanul, minden, ahogy valaki reggel gyorsan otthagya.

Azon törtem a fejem, hogy itt miért vannak szekrények, polcok, miért nem raknak el maguk után mindent, mielőtt elindulnak otthonról? Miért...?

Szép szóval igyekeztem férjemet rávezetni, legalább ő szokja meg, hogy maga után elpakolja a holmiját, – igyekezetem azonban nemigen járt eredménnyel. Ha az anyja észrevette, hogy rendezkedik, rögtön megjegyezte: – ez nem férfi dolga! *Magamban arra gondoltam: ha viszont nem férfi dolga, akkor ő, mint nő, a sajátját miért nem pakolja helyre?*

Így múlt az idő, nap-nap után. Ezért talán érthető, hogy hamarosan keservesen megbántam, hogy hozzájuk költöztem. Miért is gondoltam arra, ha egymás mellett élünk, megváltoznak a körülmények?

Salgótarján, 1949. november

Ebben a rettenetes felfordulásban, zűrzavaros időben történt, hogy **anyukámtól** levelezőlapot kaptam, azon olvastam a sietősen papírra vetett sorait, hogy hazaérkezett Balassagyarmatról, a kórházból, ahol operáción esett át. Szerencsére nem rosszindulatú miómát távolítottak el tőle. Szegény, nagyon legyöngült. Nagyon bántott a dolog, mert nem is tudtam

róla, mikor került oda, ezért meglátogatni se mehettem a kórházba. Azonnal válaszoltam neki, hogy a következő vasárnap Szirákon föltétlenül meglátogatom.

Rendezkedünk

ANYÓSOM a konyhából nyíló szobát jelölte ki számunka, ezért ő azon keresztül járt át a másik helyiségbe, ott aludt. Párommal elhatároztuk, hogy a lerobbant sezlón helyére a megtakarított pénzünkből vásárolunk rendes fekhelyeket, fotelt, egyszerűen a legszükségesebb darabokat. Több holmi úgysem férne el, mert a meglévőket nem dobálhatjuk ki a szobából. Igen ám, de akkor nem úgy volt, mint háború előtt, hogyha valamire van pénzünk, bemegyünk egy bútoráruházba, kiválasztjuk, fizetünk és hazaszállíttatjuk. Kerestünk, de nem találtunk megfelelő bútort.

Egy asztalos elvállalta, hogy készít nekünk elképzelésünknek megfelelő darabokat. Megbeszéltük és megrendeltünk nála két nagyméretű, hosszában egymás után, és sarokra is elhelyezhető kényelmes rekamiét és két, akkor divatos, hozzá való fotelt, azok huzatát kiválasztottam: jó minőségű, bordó alapon óarany mintával. Nagyon lassan, mégis elkészültek a darabok. A szobát némi vita után berendeztük saját ízlésünk szerint. Az elhasználódott, régi sezlón átkerült anyósom szobájába, a kettős ágy lábához. A helyére tettük, végig a fal teljes hosszában az új rekamiékat. A nagy asztallal nem tudtunk mit kezdeni, továbbra is ott terpeszkedett, körben az ósdi székekkel, a szoba közepén; a horgolt csipketerítőmmel letakarva, egész jól mutatott. A két fotelt a fekhelyekkel szembeni fal mellé helyeztük, közéjük egy régi kisebb asztal került.

Később az utcára néző ablakok közé megrendeltünk egy asztalféle bútordarabot; amit alul széthúzható üvegajtókkal le lehetett zárni; vitrinként használtuk. Gyurka kívánságára arra került a nagy, 100 literes akvárium. Új függönyöket vásároltam, sötétítőket szereltettem föl. A sok kézimunkával, terí-

tökkal, díszpárnákkal már egész tűrhetően nézett ki a szobánk. Később vásároltunk néhány faliképet, leginkább rézkarcokat, mivel igazi festményekre nem telt a kasszánkból.

A szoba másik ajtaja a rekamiénkkal szembeni fal közepén nyílt, állandóan kitérve. Mondanom se kell, ebből mennyi konfliktus kerekedett. Ha én lennék abban a helyzetben, és oda költözne egy fiatal pár, biztos magam kezdeményezem, hogy éjszakára az egybenyíló szobák közti ajtót zárva tartsuk. Nem így történt! Ennek okát sehogyan sem tudtam megérteni.

Én persze, sosem kezdeményeztem, hogy zárjuk be, de amikor férjem lefeküdni készült, az anyja felháborodva figyelmeztette: „*az ajtót nyitva kell hagyni!*” – Ezt aztán végképp nem értettem, de mások sem, akikkel megosztottam ebbéli nézetemet.

Így teltek a napok, hónapok. Nagyon nehéz lett az életem. Korábbi lakáshoz – amikor a Vágó családnál laktam – a gyár irodája sokkal közelebb esett; most igen megterhelő nekem munka előtt és utána a hosszú gyaloglás vagy kerékpározás. Igaz, esős vagy hideg idő esetén – hajnalban fölkelve – mehettem vonattal a főtérig, így az út felét megspórolhattam. Mire beértem a gyárba, már egésznapra való fáradtságot éreztem.

Veszekedések, mű-rosszullétek

Egyre több gond és konfliktus következett. Amikor Klári és Joli véletlenül egyszerre jött anyjuk látogatására, mindig civalkodtak. Számomra annyira riasztó volt a viselkedésük, mivel mi négyen voltunk testvérek, de nem emlékeztem arra, hogy akár egyszer is úgy összevesztünk volna, hogy hangosan vitatkozzunk. Mi szerettük egymást. Itt pedig olyan jelenségeknek lettem tanúja, amit eddigi életemben soha, sehol nem tapasztaltam.

Már beállt a hideg idő, amikor megint összevesztek valamin. Olyan hangosan, hogy zengett a ház, kihallatszott az utcára. A szobában már fűtöttünk, ahol egy régi vaskályha szolgáltatta a

meleget. Klári fékezhetetlen dühében majdnem nekilökte Jolit az izzó kályhának. Akkor Annus néni – ugyanis én továbbra is így hívtam anyósomat – szívéhez kapott, mintha rosszul lenne. Nem tudhattam, hogy valóban rosszul lett-e, vagy csak színlelte, mert hasonlót már tapasztaltam nála, mikor valamit el akart érni a gyermekeinél. Fiát is gyakran ezzel fegyverezte le. Egyszerre mindahányan kijózanodtak és körbeállták aléltni készülődő anyjukat, ki vizesborogatást hozott, ki vigasztalta a maga módján. Ezek a szörnyű és átlátszó jelenetek engem nagyon megviseltek, alig bírtam magam tartani.

Korábban, még csak látogatóban jártam náluk, a veszekedések kezdetén összeszedtem magam, és sietve távoztam. De most, hová menekülhetnék? Ráadásul az előbbi jelenetet is a mi szobánkban rendezték meg. Itt az otthonom! Otthon? – Ha ezt annak lehetne nevezni!

Csak hétvégeken nyugodtam meg, amikor szüleimhez menekültünk. Észrevettem, hogy férjem is egyre nehezebben viseli a lezajló eseményeket. Ha Szirákra mentünk, ott mindig nyugalom és békesség, anyuka finom főztje várt bennünket.

Egyelőre hallgattam a körülményekről, amibe cseppentem, leginkább arról számoltunk be, mivel gyarapodtunk, meg semleges dolgokról esett szó ottlétünk alatt.

Minden olyan alkalmat kihasználtunk, amikor egymást követően legalább két szabadnapunk akadt, ha valakinek születés- vagy névnapja volt, hogy Szirákra menjünk. Karácsonyt, újévet is mindig ott töltöttük. Egyszóval minél több időt voltunk ott, mert máshol nem tudtuk kipihenni magunkat.

Néha szóba került köztünk, hogy igyekezzünk magunknak saját lakást keresni, de nem sikerült. Lehet, hogy kedves párom se akarta igazán, mert nem óhajtott külön élni az anyjától, neki a lezajló jelenetek már nem jelentettek újdonságot. Megszokta. Úgy éreztem, attól fél, hogy magunk nem boldogulunk. Ezt azonban csak részben értettem meg, hiszen így nem élhetünk örökké, ez egyikünknek sem lesz soha igazi otthona.

A tél különösen nehéznek bizonyult számomra. Nagyon korán kellett fölkelnem minden munkanap, mert a hosszú gyalogutakat nem bírtam, s egyre többször utaztam a korai vonattal a főtéri állomásig, onnan tovább gyalog az Acélgyárig, ami még úgy is hosszú gyaloglást jelentett.

Az irodában jól éreztem magam, a fizetésem fölfelé kúszott. Ha férjem elhelyezkedne valahol, mi egészen jól boldogulnánk. De most is visszatartott, visszahúzott bennünket a családja. És mi nem bírtunk szabadulni tőlük.

Rendcsinálás

Már alig vártam, végre közeledett a tavasz. A megújuló természettel ki akartam szabadulni a bezártságból, környezetemet a körülményekhez képest kellemesebbé akartam varázsolni, ami a valós helyzetünkben igazán nem bizonyult könnyű feladatnak.

A téli idő nem volt alkalmas arra, hogy a lakás különböző helyiségeit alaposan rendbe tegyem. A jó idő beálltával azonban nekiálltam. Azt hittem (óh, én balga!), hogy anyósom örül majd, ha tisztaságot, rendet talál a lakásban. Egy alkalommal, a teljes napot rászántam a rendcsinálásra. A mellékhelyiségekkel kezdtem.

Kint a deszkából összetákolt WC falát vastagon beborítottam, kitapétáztam, a városból, a gyárból erre a célra összegyűjtött vastag papírokkal, és képekkel díszítettem. Papírtartót vettem és fölszereltem, a padlót vastag szőnyeggel letakartam. A bejárathoz vásároltam egy deszka cipőtörlőt, hogy kevesebb sár kerüljön a helyiségbe.

Az udvarban levő rozoga fáskamrában fölhalmozott, évek óta használaton kívüli lim-lomot kivittem a patakpartra, a többi lom közé. A szemet kirostáltam, kupacba raktam, aztán szépen kisöpörtem.

A konyha melletti éléskamrában az ajtón nagy szögekre fölraggatott, évek óta senki által nem viselt, rongyos és molyos

kabátokat, ruhadarabokat kivittem a faskamrába, és a gerendákba vert szögekre fölaggattam.

Aztán elhúzgáltam a hatalmas, nehéz ládákat, asztalokat, szekrényeket, onnan is kihordtam a használaton kívüli kacatokat. Azt hiszem, nem kell ecsetelnem, milyen undor fogott el, amikor megláttam a gusztustalan, nyomdafestéket sem tűrő szemetet, közte nők által elhasznált vattákat, amelyek a bútorok mögé dugdosva rejtőztek megpenészedve, megrothadva, förtelmes bűzt árasztva – talán az idők kezdete óta...

Eddig el se tudtam képzelni, mi okozta azt a förtelmes szagot, ami megcsapta az orromat, ha beléptem az éléskamrába. Jól sejtettem, hogy csak egy alapos takarítással lehet rendet teremteni. Az egész helyiséget kitakarítottam, a falakat megszabadítottam a sokéves, plafontól-földig lógó pókhálótól, leporoltam, a durva padlózatot felmostam, fertőtlenítettem, az ajtóról, a tárolás célját szolgáló asztalokról, ládákról a sokéves koszt késsel levakartam, majd tisztára mostam. Tiszta terítőkkel letakart kenyértartót helyeztem a letakart asztalra.

Folyt rólam a víz, mire késő délutánra elkészültem az egészszel. Jó érzéssel néztem körül, most már nyugodtan rakhatom ide az ételféleséget. Arra gondoltam, kellemes meglepetéssel fogadja majd anyósom és örül a rendnek, talán meg is köszöni a fáradozásomat. De nem így történt. Engem ért legnagyobb meglepetés, amikor hazaért, köszönet helyett hisztériás jelenetben tört ki. Nem elég, hogy dolgoztam vele, cipekedtem, elhúzgáltam a nehéz bútorokat, rendet teremtettem, alapos fejmosást kaptam tőle.

– Az én dolgaimnak már itt, a saját lakásomban nincs helye?
– kezdte sértődötten.

Csupa régi, szakadozott, elhasznált kabátok, pulóverekről volt szó, amelyeket már néhai apósom sem vett volna fel, és ki tudja, mióta molyosodtak ott a kamra ajtaján? Hiába mondtam neki, én csak jót akartam, azt hittem, hogy örülni fog neki, – ő vérig sértett arccal járkált a lakásban napokig.

Szerencsére nem tartott sokáig, valahogy mégis megbékélt és éltem egyhangú napjaimat csendes szomorúságban.

Férjemmel együtt igyekeztünk neki örömet szerezni. Kevés ruhája volt, kopott, régimódi holmikban járt. Minden bejövő pénzünkből vásároltunk neki valami ruhadarabot, divatos táskát, és egyebet. Tőlem hol egy pár kesztyűt, vagy kalapot kapott ajándékba, hogy öröme teljen benne. Szabadkozott ugyan, de láttam rajta, hogy örül a divatos holminak.

Kávéskanna

Egy kínos emléket őrzök ebből az időből. Anyósom egy piros, zománcozott kávéskannát használt, abban szokta elkészíteni a tejeskávét, és a reggelit abból töltötte csészékbe. Történt egy alkalommal, hogy reggel én is kértem belőle.

Mit látnak szemeim, amikor megtelt a csészém? A tetején, kövér kukacok úszkáltak! Kirohantam a konyhából, annyira elfogott az undor, a hányinger környékezett.

Nos, délután hazaérve, első dolgom volt megvizsgálni a kannát. A szűrőjében ott nyüzsögtek zavartalan békességben a véglények. Ilyen élményben még eddig soha nem részesültem. Eddig őket sosem bántotta senki, de most én nem kegyelmeztem nekik!

Szegény anyáméknak a frontot követően egy ideig Bedepusztán kellett meghúzódnuk egyszerű, földes padlójú parasztházban, mivel menekülésünk és a front után, jobb állás híján, apukát bízták meg a tanyai iskola megszervezésével. Barátok-

Elmerengve a rosszmemlékű ház előtt...

tól, ismerősöktől régi edényeket és holmit kaptak ajándékba, mert mindenünk odaveszett, mégis mindig tisztaság, rend uralkodott körülöttük. Vagy amikor Pista bátyámmal Salgótarjánba költöztünk, az öreg Pali bácsinál is szörnyű dolgokat találtunk, de rendet és tisztaságot teremtettünk magunk körül. Ilyet, mint ami itt fogadott... eddig el se tudtam képzelni!

Klári

Nem tartott sokáig a viszonylagos nyugalomunk. Egy szép tavaszi napon minden előzetes bejelentés nélkül beállított Klári sógornóm, két gyerekével. Kijelentette, hogy otthagyta a férjét, mostantól itt fog lakni. Tudtuk, hogy kapcsolatot tart egy somoskői férfivel, akit régebből ismert, de arra mégsem számítottunk, hogy ide költözik, ahol mi is alig férünk el. Nem fogadtam kitörő örömmel a hírt köztudottan összeférhetetlen, kiállhatatlan természete miatt, mert családjának egy tagjával sem tudott soha kijönni. Rettegtem a jövőnkől!

Nemhiába. Mindenbe beleszólt, mindenkivel kötözködött, napirenden nagy patáliákat rendezett. Nem csodálkoztam rajta, mindez rávallott. Csak éppen lehetetlen volt – különösen egy fedél alatt lakva – kibírni a viselkedését.

Én csak a nagyobb fiacskáját, Gyuszit sajnáltam, akit végképp nem bírt elviselni. Úgy üldözte, mintha nem a saját gyermeke, hanem halálos ellensége lenne. Pedig egy szerény, helyes fiúcska volt, akinek a szemében félelem, állandó rettegés tükröződött.

Egy alkalommal még iskolai idényben a fiú kinn tanult az udvaron. Kis sámlin ült, előtte egy konyhai hokedli a könyveivel. Valamit nem érthetett, vagy az elkészült feladata nem tetszett Klárinak, nekiment, mint egy fúria és nagy, lekvárfőző, üsthöz használt fakanállal verte, püfölte mindenütt, ahol érte, nem kímélve a fejét sem. Sajnos nem volt otthon Annus néni, ő talán megakadályozhatta volna rémtettében.

Mikor megjegyeztem, hogy túlzásba viszi a dolgot, úgy nézett rám, hogyha a tekintetével ölni tudott volna, én azonnal jobblétre szenderülök, és most, nem írhatnám emlékirataimat. Mindez úgy hatott rá, hogy még jobban kezdte verni a kisfiát.

Végképp nem tudtam nézni az ilyen jeleneteket, ami sajnos, rendszeresen ismétlődött. Viszont a kisebb fiát ajnározta, ő volt a „**Faja**” gyerek. *Ez nála a finomabbik kifejezés volt, a másikat nem illik a számítógép képernyőjére vetíteni, ami szintén f-betűvel kezdődik!* Ez valami különlegeset, fenomenálisat jelentett nála, azt hiszem, hogy a német *fein-finom* szóból eredhet, amit Nógrád megyében a falusi, és az egyszerűbb városi népség *fajinra*, ő pedig önkényesen „*faja*” szóra változtatta.

Gyurkával – mivel neki sem tetszettek a hasonló jelenetek – úgy próbáltunk magunkon segíteni, hogy még sűrűbben utaztunk Szirákra, – ahol legalább az ünnepnapjaink zavartalanul teltek.

Joli

Még tavasszal – sógornőm látogatása alkalmával – arra kért, adjam kölcsön neki a menyasszonyi ruhámat és fátylamat egyik barátnője esküvőjére. Rossz érzést váltott ki belőlem, nem szívesen, mégis odaadtam arra kérve, hogy amint lezajlik az esküvő, hozza vissza, mert *meg akarom tartani magamnak*. Már elképzeltem átalakítva egy színházi ruhának. Teltek a hetek, majd hónapok, többször eljött látogatóba, de nem hozta magával. Végül soha többé nem láttam a gyönyörű csipkeruhát, pedig ahányszor találkoztunk, rákérdeztem, amire mindig kitérő választ adott. Olyan következtetésre jutottam, biztosan eladta. Nagyon bántott a dolog. Úgy könyveltem el később, hogy ő sem sokkal különb, mint Klári húga.

Meg kell válnom a gyártól

1950. október 30.

EGYRE JOBBAN nehezemre esett naponta nagy távolságra járni az irodába. Nem maradhatok a régi munkahelyemen, meg kell válnom a gyártól. Hiába kerestem jól, hiába szoktam meg ott mindent, éreztem, fizikailag megerőltető számomra, nem bírom ezt a távolságot végigjárni naponta kétszer. Szóvá tettem az illetékesek előtt, de hallani sem akartak róla.

Akkor még nem ment olyan könnyen a váltás egyik munkahelyről a másikra, nem saját szabad akaratunktól függött a munkahely-változtatás. Olyan megkötéseket alkalmaztak, amelyeket az ember továbbvitt a következő munkahelyére, kihatott az évi szabadsága idejére, letöltött munkaidejére, s ha a munkakönyvébe beírták, hogy „*Önkényesen kilépett*”, viselhette következményeit.

Ezt is vállaltam, nem tehettem kockára az egészséget. Így szűnt meg a munkaviszonyom az Acélgárban. Mindennek ellenére munkatársaimtól-kolléganőimtől fájó szívvel, barátságos légkörben búcsúztam el.

Természetesen már korábban érdeklődtem lakásunkhoz közelebb eső **munkahelyek után**. Szerencsére, hamar sikerült elhelyezkednem a Vas- és Műszaki Nagykereskedelmi Vállalatnál önálló levelezői beosztásba. A cég telephelye közel, a Nagyállomás területén volt, néhány percre a lakáshoz. Persze, nem hasonlítható össze az elit Acélgárral, de anyagilag nem jártam rosszabbul. Munkaadóm – szerencsémre – nem vette figyelembe a szigorú előírásokat; fizetésem nem lett kevesebb, sőt a szabadságot és szolgálati időmet is változatlanul elismerték. Mivel iskolai végzettségemhez nagyon is közel állt a cég profilja, ezért hamar átálltam a helyi szokásokra.

Kopogtat a gólya

1950-et mutatott a naptár. Évvégéhez közeledve, orvosi vizsgálatra mentem, úgy éreztem: kopogtat a gólya. Mi ketten nagyon örültünk az eseménynek, de elhatároztuk, egyelőre titokban tartjuk, legfeljebb anyukámmal osztom meg az örömhírt. Attól féltem, hogy ebben a környezetben csak újabb bonyodalmakat, zavart keltene, amit kerülni igyekeztem.

Új helyemen hamar beilleszkedtem, megismertem a kollégákat, szorgalmasan dolgoztam, amiért itt is megbecsültek. A cég többek között háztartási eszközöket, edényeket forgalmazott. Termékeiből az ott dolgozók kedvezményesen vásároltak. Minden hónapban igyekeztem a saját háztartásomhoz szükséges eszközöket: kisebb-nagyobb zománcozott serpenyőket fődővel, merőkanalakat s egyebet beszerezni, majd később, amikor már nyilvánvalóvá vált a baba érkezése, megvettem a fürdető edényt is.¹

Ünnep a cégnél munkatársakkal, középen a sapkás kisember a főnök

---

¹ 1950. december 20-án vásárolt termékekről eltettem emlékébe és még ma is megvannak a bizonylatok, sőt a zománcedények egy részét ma is használom.

Karácsonyi szabadságunkat természetesen a szüleimnél töltöttük, Szirákon, ahol most is összegyűlt a család. Guszti bátyámék kisfia, anyuka első unokája már totyogott, sok örömet szerezve az egész családnak. Otthonlétünk idején kicseréltük gondolatainkat, egymás sorsáról bőven tájékozódhattunk. Pityu karácsonyra gyönyörű ékszerekkel lepte meg a család nőtagjait.

Bandi Monoron, elemi iskolában tanít, később, amikor meg nősült, ő is – mindhárom bátyám – Budapesten élt. Mindnyájuknak megvolt az otthona és megélhetéséhez szükséges anyagi fedezete. Csak minálunk voltak gondok és zűrök...

Telt-múlt az idő, semmi változás nem történt. A lakáshelyzet Salgótarjánban sem volt könnyű, nem csak mi, hanem mások sem jutottak könnyen üres lakáshoz. Lehet, hogy a hivatalban úgy gondolták, mint férjem. *Nála saját kényelmi szempontja állt első helyen, hogy ami megvan, nem kell utána járni, elvagyunk mi itt is valahogy...* Igen, elvultunk, csak nem jól! Úgy, hogy se éjjel, se nappal egy perc nyugalomunk nem volt. Hogy várjuk ilyen körülmények közé első gyermekünket?

Beköszöntött a következő esztendő. Mivel szüleim tudtak unokájuk közeledő érkezéséről, ezért szoba került a lehetetlen helyzetünk. Nekik is gondot jelentett, hogyan javíthatnánk a családi körülményeinken. Engem és szüleimet is emésztette a gond, a megoldás lehetősége. Gyakran beszélünk róla, – de hiábavalónak bizonyult, mert semmi foganatja nincs annak, hogy férjem, a leendő apa megoldást keresne, ezért apukám írásba foglalva is közölte vele véleményét a dolgok állásáról.

„*Kedves Gyurka!*²

Meg fogsz lepődni azon, hogy levelet kapsz tőlem. De így kellett tennem, mert férfiak közt a férfias, egyenes beszéd a helyes. Olvasd tehát, és gondolkozz rajta, azután tégy a legjobb belátásod szerint.

---

² Apám levele a vejéhez.

Nem tudom, hogy annak idején szólt-e neked Kata, vagy nem, azért én most értesítlek arról, hogy jóval az esküvőtök előtt én határozottan tiltakoztam az ellen, hogy addig megesküdjetek, mielőtt külön lakásotok nincs. Az okokat akkor Kata előtt részletesen kifejtettem. A harcban én lettem a vesztes fél, te győztél, az esküvő tilalmam ellenére is bekövetkezett. Nem lepott meg a dolog, rendesen a fiatalok győzedelmeskednek az öregek maradi gondolkozása felett, csak egyről feledkeznek meg és ez az öregek hosszú évek során szerzett élettapasztalata.

Székelyeknél évezredes szokás, hogy külön háztartásban élnek, és sohasem együtt a szülőkkel. A történelmi tapasztalatok, a természet törvényei világosan ezt írják elő. Más a mi gondolkozásunk és más a tiétek. Aki a természeti törvények ellen vét, azon maga a természet áll bosszút. Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy mint akkor Katának előre megjósoltam, azóta szóról-szóra beteljesedett.

Nem Kata kért ennek a levélnek megírására és nem is az ő érdekében írok neked. Ő nagykorú, így maga intézte és intézi a saját sorsát. Sokkal fontosabb személy nevében emelem fel most a szavam, de aki még most nem tudhatja a saját érdekeit védelmezni; ez a fontos személy az unokám. A jelek ugyanis arra mutatnak, hogy bizonyos idő múlva neki el kell érkeznie. Az én unokám, akinek apja te vagy, s az anyja az én leányom, az alábbi követelésekkel lép fel veled szemben:

– Legyen az anyja testben, lélekben egészséges. Éljen addig is csendben, békességben, hogy ő már születése pillanatában ne legyen idegromcs.

– Ne mások által osztott kegyelemkenyér, hanem szülei által teremtetett békés otthon várja és azt elárasztó, szülői szeretet.

Hiszem, hogy jogos kívánságok ezek, pedig mindennek ma még csak a nyomai sem tapasztalhatók. Az anyja testileg beteg, ha nem is idegromcs, de minden ok megvan arra, hogy idegei fel legyenek zaklatva, az apja önállótlan, gyerek módjára ma is az anyja szoknyájába kapaszkodik és tűri, hogy mindenki azt mondja róla, hogy családját az anyja tartja el, akit még saját anyja is önállótlanak, megbízhatatlannak tart.

Ne sértődj meg! Én csak mások véleményét fejeztem ki szavakban. Én ismerem a helyzeteteket, tudom, mi a valódi helyzet, de a látszat a fentieket mutatja.

Tudom, hogy az üzleti ügyek fontosabb irányító részét, a munka nagyobb hányadát te végzed, de édesanyádon kívül, de még ő sem bizonyos, van-e egyetlen ember, aki ezt elismeri? Figyeld meg, kérdezd meg, hogy például saját testvéreid, hogy gondolkoznak erről a kérdésről.

Az első háborút követő években én is hasonló helyzetben voltam saját testvéremmel. Mai értelemben felbecsülhetetlen értékű tevékenységet létesítettem s szereltem fel gépekkel, 22 helyiségből álló épületet építettem. Ezen felül megvettem az alapját egy nagy virágkertésznek és egy nagy méhészetnek. Ma nehezen tudnám számokban kifejezni, hogy milyen jövedelmet hajtott mindez akkor. Hangsúlyozom, hogy minden fontos munkát én egyedül végeztem, a vége az lett, mint ma nálatok, a látszat szerint ők tartottak el, engem.

Elvágtam a „gordiusi csomót”, otthagytam őket, önállóan kerestem meg a kenyerem, a virágzó üzletek pedig visszafejlődtek. Az bizonyos, hogy soha sem bántam meg. Az igaz, hogy egyszerű tisztviselői fizetésből, de négy ép, egészséges gyereket neveltem fel, akikkel sehol sem vallok székelyt.

Már ebből következtetheted, hogy mire akarlak rábeszélni: állj a sarkadra, légy teljesen a magad ura, alapíts önálló családot, saját otthonot teremts magadnak és családodnak. Ne hidd, hogy én édesanyád ellen akarlak lázítani, távol áll ez tőlem. Sőt, arra biztatlak, hogy ezután szeresd még jobban, mert ha emberismeretem nem csal, igen rövid idő múlva teljesen a ti szeretetetekre szorul majd; a lányainál, a vőknél csak igen panaszos kenyér várna rá. Ezt kell megelőznöd neked. A módját a következőkben gondolom.

Első teendő, hogy külön lakásba mentek még akkor is, ha az egyelőre csak egyetlen szobából áll is. Ne mondd, hogy ilyet sem lehet szerezni; amióta ismeritek egymást, több ezer lakást utaltak ki ott.

Vállalj magadnak állást; bizonyos, hogy legalább annyit meg tudsz te is keresni, mint a feleséged. Kettőtök fizetése bizonyára meghaladná az ezeröttszáz forintot havonta és ebből, még ha vendéglőben kosztolnátok is, bőségesen meg lehet élni. De a magatok ura volnátok, a magatok kenyerét ennétek, ami hidd el, minden másnál jobb.

Mit nyernétek ezzel? Mindenki megbecsülését, békés, csendes otthon, nyugalmat, családi békességet, szeretetet, és ami a legfontosabb, önbecsülést.

Ma gúnyosan beszélnek rólatok: Az anyáttokkal tartatjátok el magatokat. Akkor irigyelnének: Két jelentékeny nagyságú fizetésből könnyű megélni. Mikor munkátokból hazatérnétek, otthon várna benneteket csendes, békességes hely, melyet szeretet sugároz be. Nem kellene másokhoz alkalmazkodnotok, más szeszélyeit túrnótók és nyugodtan ki tudnátok pihenni a napi munka fáradaimait. Felelj őszintén egy kérdésemre: ma mindez megvan-e nálatok?

Ismered mind a négy gyermekemet. Mindenik ép, egészséges ember, egyik szájából sem hallottad még soha, hogy panaszkodott volna arról, hogy valamije hiányzik, hogy valamije fáj. Mindenkinek a törekvése az volt mindig, hogy önálló legyen, még ha hátránnyal is jár pillanatnyilag az. Bandit még a saját anyja csábítása sem bírta rávenni arra, hogy Szirákra jöjjön tanítani, pedig az ingyen lakást, mosást, ellátást jelentett volna neki, és saját céljaira fordíthatta volna kb. 800 forintot kitevő jövedelmét. Én teljes mértékben igazat adok neki. Férfiatlan dolog az, ha egy felnőtt gyerek az anyja szoknyájába kapaszkodik és arra vár, hogy egy hosszú, fáradságos élet munkáiban kifáradt öreg szülei gyámolítsák még most is őt.

Ne hidd, hogy feleséged egészségének a fárasztó út, az állandó munka ártott volna meg. Családunkban a munkától még senki nem betegedett meg, minket a munka inkább még kitartóbbá, még erősebbé tesz. Az ő betegségét a nyugalom teljes hiánya, az idegek állandó izgalma okozta. Gondolj végig csak egyetlen napotokon is, ne is a legmozgalmasabbat, hanem a legbékésebbet vedd, és azután, felelj magadnak, hogy olyan körülmények között ki lehet-e pihenni a fáradaimakat. Ne haragudj az őszinteségért, de meg kell mondanom, hogy én csak pár nap voltam nálatok, és hozzá munka nélkül, és mégis jobban kifáradtam ott, mint itthon a 10-14 órai nehéz munkában.

Számítanod kell arra is, hogy anyádnak a mostani külön jövedelme megszűnik és ez az idő nincs is már olyan messze. Miből akarod őt eltartani, hogyan biztosítasz otthont neki? Mert abban bizonyára te sem kételkedsz, hogy az eltartása kizárólag téged fog terhelni.

Nem akarom tovább részletezni a dolgot, így is megértheted, tudhatod, hogy még mikre gondolok. Ha akarod, szóban is részletesen elmondom gondolataimait. Azt is rád bízom, hogy Katának megmutatod-e leveleimet, mert ő erről semmit sem tud. Én csak arra kérlek, hogy gondolkozzál a levélben felvetett gondolatokon, és meg vagyok győződve, hogy igazat fogsz adni nekem. Soraimat az

irántatok érzett szeretet diktálta, s a ti jövőtök lebegett szemeim előtt. Befolyásolni nem akarlak, minden férfi intézze sorsát saját belátása szerint. De azt sem veheted rossz néven, ha az unokám és a gyermekem érdekében szót emelek. Csak egyet kérek tőled, hogy elhatározásodról mielőbb értesíts.

Szirák, 1951. január hó 9-én

Szeretettel ölel

Apu”

Pityu házassága

1951. nyár

Bővült a család, mert időközben Pista bátyám megunt a egyedüllétet, majd májusban, csendben megtartották az esküvőjüket. Csak fényképet kaptunk tőlük. Felesége, Eta igazán szép, csinos nő, akár színésznőnek is beillene, mellette kedves, jól beilleszkedett a családba. Kispesten lagnak. Örülünk, hogy már bátyám sincs egyedül. Az egész családnak tetszett az új asszonyka. Gyakran találkoztunk velük Szirákon, majd később Balatonakarattyán is. *A képen Eta sógornőm látható.*

Pityu bátyám eső felesége

Várjuk a babát

Férjemmel együtt én, és szüleim is, szeretettel vártuk a kis jövevényt, lázas izgalommal készülődtünk érkezésére. Gyurka azonban egyelőre nem szólt nekem apám levélről, akkor még

én se tudtam róla. Ezért nem is sejthettem, hogyan fogadta, azt sem, hogy családtagjaival kiértékelték-e, vagy megtartotta magának a benne foglaltakat.

Anyukám sok szép babaholmit kötött, én igyekeztem mindent beszerezni, ami akkor bizony nem volt könnyű feladat. Nem úgy ment, hogy bemegyek az üzletbe, ott kiválasztom a babakelengyét, kifizetem és hazahozom, utána már csak ki kell mosni. Nem bizony. Akkor olyan világot éltünk, hogy aki dolgozott, pénze lett volna rá, de áruhiány lévén, sok mindent nehezen lehetett beszerezni, abban az időben néha még a fizetés elköltése is gondot jelenthetett (főleg akinek sok pénze volt).

Munkahelyemen sokáig észre se vették áldott állapotomat. Sógornőm pedig gondoskodott arról, hogy sose legyen nyugalmam. Márpedig az *idegesség a legjobb fogyókúra*, ezért most is olyan karcsú, nádszáltermet voltam, mint korábban. De legalább bent az irodában jól éreztem magam.

Már hat hónapja hordtam szívem alatt magzatomat, amikor ismerőseim, kolléganőim szóvá tették, milyen jól nézek ki, nem vagyok már olyan sovány, mint amikor megismertek. Akkor mondtam el, mi az oka, és nem akarták elhinni, hiszen a terhesség jelei még csupán annyiban mutatkoztak rajtam, hogy teltebb lettem, pár kilót magamra szedtem. Azonban lassan kezdett gondot jelenteni számomra, hogy a meglevő ruháim hamarosan szűknek bizonyulnak, nem kell hozzá sok idő, és „*szélességében ki fogom nőni*” valamennyit. Igen ám, de az anyag megvásárlása ugyanúgy gondot jelentett, mint a babakelengye beszerzése. Mit fogok magamra venni?

Elhatároztam, hogy ehhez, Salgótarján legilletékesebb NAGYSÁGÁNAK segítségét fogom kérni. Meg is tettem nyomban. Fölvettem a telefont, kértem az *Iparcikk Nagykereskedelmi Nemzeti Vállalat* igazgatóját. Bemutatkozás után elmondtam, hogy én, áldott állapotban levő *szorgalmas dolgozó nő*, olyan helyzetbe kerültem, ha nem segít hozzá, hogy

ruhaanyagot kapjak, szégyenszemre maholnap nem tudok megjelenni munkára, mert a meglevők nem jönnek rám, s *ruha nélkül pedig* – enyhén szólva – furcsa látványosságot nyújtana megjelennem az irodában.

Kolléganők, akik körülöttem voltak, mondhatom, pukkadtoztak a nevetéstől, mikor meghallották a szöveget, és szerencsémre, az igazgató „elvtárs” barátságosan fogadta furcsa előadásba csomagolt kérésemet, és azt válaszolta, nyugodtan menjek el a nagyraktárukba, ott hivatkozzak rá, és olyan anyagot választhatok, amilyen megtetszik nekem. Nagyon megörültem, már másnap siettem elintézni a dolgot.

Legnagyobb meglepetésemre kisült, hogy a cég raktára jelenleg a Ferences atyák templomához tartozó, volt egyházi kultúrterem, ahol annyi kedves összefüvetelen – kóruspróbákon, kongregációs délutánokon, karácsonyi vásáron, stb. – vettem részt! Annyira megdöbbenett ez a tény, hogy sírva fakadtam, miközben a ruhám anyagát kiválasztottam. Az ott dolgozók nem tudták elképzelni, miért könnyezek. Elhárítottam kérdésüket, azt mondtam, örömömben sírok, hogy végre lesz kismamaruhám!

Egy vékony, fehér pamutanyagot vásároltam, amit nagyon finom vonalakból rajzolt minták díszítettek. A varrónőm csinos ruhát varrt belőle. Ideje is volt, mert nagyon forró nyarat éltünk át. A lenge ruhácskában – bár nehezen, de mégis el tudtam viselni az iroda fülledt levegőjét. Hazaérve, minden nap kimostam és reggel frissen kivasalva vettem magamra, s úgy mentem dolgozni az immár egyetlen rám való ruhában.

Eljött az utolsó hónap, július. Bizony, ekkorra már alaposan megváltoztak testméreteim. A „lányok” mindig azzal húztak, s megkérdezték, mikor megyek már szabadságra, mert a végén még nekik kell, itt az irodában bábáskodni a gyermek érkezésekor, kénytelenek az ehhez szükséges kellékekről: a baba részére ruhakosárról és egyebekről gondoskodni. De én jól bírtam az állapotommal járó nehézségeket, jobban éreztem

magam az irodában, mint otthon, ezért csak egy héttel a nagy esemény előtt kértem szabadságot, hogy minél hosszabb idő jusson majd az újszülött gondozására.

Másállapotom elejétől rég' ismert orvosomhoz (dr. O. Emil-hez) jártam ellenőrzésekre. Szeretettel fogadott, bár tudta, hogy kiléptem az Acélgyárból. Most is örült, amiért hozzá fordultam.

Aztán eljött a nagy nap! Korán fölébredtem. Reggel végigmentem a hosszú udvar végében levő, általam már „modernizált” patakparti toalettbe, s még út közben észrevettem a biztos jelt, ami magától indult el. Bár anyukámmal pontosan kiszámítottuk az időpontot, mégis meglepetéssel vettem tudomásul. Kicsit megijedtem. Árvának éreztem magam, mintha a házban – *szándékosan írtam, hogy házban és nem azt, hogy otthon, mert sosem tudtam annak tekinteni* – egyedül élnék, s nem is lakna itt rajtam kívül még másik két nőnemű lény, akik már mindketten megélték az anyaságot. Tudtam, mit kell tennem, nekik nem szóltam. Átnéztem az előkészített kis bőrrönd tartalmát, saját kórházi felszerelésemmel és gyönyörködtem a csodálatos apró babaholmiban. Tudtam, hogy nem várhatok sokáig, előbb-utóbb el kell indulnom a kórházba, ami bizony, elég messze esik innen, a világ végéről.

De mit ad Isten? Azt hittem, kápráznak szemeim, amikor kicsit később kitekintettem a konyhai ajtón át az udvar felé. – Ez nem lehet igaz! – Az állomás felől, épp' a koszos kis patak hídján, csomaggal a kezében, az én édes jó anyukám közeledett!

Szinte csodával határos, hogy *megérezte azt a pillanatot, amikor a legnagyobb szükségem lesz rá!* Ilyenkor eszembe jutott, lám, őrangyal vigyáz rám! Anyám soha jobbkor nem jöhetett volna! Örömjongással fogadtam, most már nem éreztem magam árvának, elhagyatottnak. Tudtam, hogy biztos kezekben leszek. Reggeli után együtt, sétálva elindultunk a kórház felé, mivel annyira még nem sürgetett az idő.

Lehetett már tizenegy óra, mire beértünk a kórházba. Gyors vizsgálat után megnyugtattak, hogy minden rendben van, nem

kell sokáig várni, 1-2 órán belül megérkezik a trónörökös vagy trónörökös-nő³.

1951. augusztus 3.

Pontban délután félkettőkor megszületett 3,25 kg súllyal, 52 centi hosszúságban, első gyermekem, akinek György István nevet választottunk! Komplikáció nélkül, minden a legnagyobb rendben zajlott le. Anyukám végig ott lehetett melletttem, ami nagy nyugalommal töltött el. Mindketten leírhatatlan boldogsággal öleltük magunkhoz a csöpp emberpalántát.

Mindezeket emlékezetből írom, mert ebben az időben nem vezettem rendszeresen naplót. Mégis, ezek az események annyira tisztán, világosan rögződtek emlékezetembe, a szülőszoba berendezése, a kórházi folyosó látványa is úgy él bennem jóval több, mint fél évszázad távlatában, úgy, mintha most történne minden...

Az viszont nem egészen világos előttem, miért nem emlékszem az ezt követő időre, hogy mikor érkezett meg az ifjú apa, pedig tudom, hogy akkor ő is boldog volt és a sok gondunk-bajunk közepette még szerettük egymást. Azt sem tudom emlékezetembe idézni, hogy az ő rokonságából kik, hogyan látogattak meg a kórházban. Lehet, hogy mindez nálam az egész életemre jellemző, védekező mechanizmus, mert a kellemetlenségeket, amelyeket lehet, minél hamarabb automatikusan kitörlöm az agyamból?!

Anyukám velem maradt egy hétig, bár neki is kényelmetlen lehetett ebben a rettenetes környezetben tölteni a napjait, de rajtam akart segíteni. Addig nekem is jobb volt, mert jelenlétében – már amennyire tőlük telt – moderálták magukat, legalább addig igyekeztek nem bántóan viselkedni, bár ez biztosan eléggé nehezükre esett.

Anyukám alig köszönt el tőlünk, két napra rá, egy kis csomagban levelet kaptam tőle, és a keresztelőre készített

---

³ Abban az időben ezt még előre senki sem tudta megjósolni, mindenkor meglepetést jelentett a baba neve.

gyönyörű csipke-réklicskét. Levelében – többek között – a következő kedves sorokat írja:

„... első ajándékom kisfiadnak, s kívánom, hogy annyi áldás és boldogság legyen a kis unokánkon, amilyen boldogan s szeretettel készítettem. Isten áldása kísérfen Benneteket további útjaitokon!

Most készül a főkötőcske is, amint elkészül, szombaton reggel a busszal elküldöm.

Hogy vagytok? Jól szopik-e a kicsi?

Írjátok meg idejében, mikor menjek értetek, alig várunk már!

Sok szeretettel gondolunk Rátok vasárnap (a kereszteleőn), és mindnyájatokat csókolunk.

1951. VIII. 9.

Anyu”

Böbét – Gyurka legidősebb nővérét – kértük föl keresztmamának, ugyanis a családjából egyedül ő, aki általában velem szemben normálisan viselkedett. Pista bátyámat és feleségét, Etát távollétükben szintén bejegyeztettük keresztszüleőnek. *Következő vasárnap került sor a kereszteleőre*, minden különösebb külsőséget mellőzve, a katolikus plébániatemplomban.

Fiatal pap végezte a szertartást. Arra emlékszem, hogy a csipkecsodákba öltözött csecsemő-ifjú *nem viselkedett illendő módon*, mert a szertartás idején gyanús hangok hallatszottak a pólyából. Nem tehattünk semmit ellene, mindenki úgy tett, mintha semmit sem vett volna észre.

Ekkor kapta apja után a György, és mindkét nagypapája után az István nevet.⁴

Előkelő vendég

Abban az időben a kismamáknak – szülés előtt és utána – összesen egy hónap szülesi-szabadság járt; ezt tették lehetővé

---

⁴ Mióta eszmélni kezdett és tudatosodott benne apja helytelen viselkedése, kényesen figyelt arra, hogy nevéből nehogy kifelejtse a második, István nevet, nehogy valaki összetévéssze őt az apjával!

az akkori szabályok. Mivel szülés előtt ebből egy hetet vettem igénybe, már csak három hétig örülhettem első gyermekemnek úgy, hogy egész nap én gondozhassam.

Amikor Csengődyék megtudták, hogy kisfiam született, Mancsi néni meglátogatott, apró ajándékokkal kedveskedett az újszülöttnak. Szívem repesett az örömtől, amikor megláttam őt, hiszen sokáig laktam Pista bátyámmal együtt a szomszédságukban, és igazán nagyon megbarátkoztunk. Azonban azt most leírni nagyon nehéz lenne, milyen nyomasztó volt mindkettőnk számára a találkozás... Ő is nagyot nézett, én pedig egyszerűen szégyelltem a lepusztult környezetet, ahol most élek, s kénytelen vagyok kisfiammal együtt meghúzódni. Agyamba villant apuka levelének az a része, hogy szégyenkezniem kell majd a házasságunk miatt. Zavart-szívéllyességgel ültettem le a részemről igazán kedves vendéget, majd uzsonnával kínáltam.⁵

Sokáig beszélgettünk. Elmondtuk egymásnak a családi eseményeket, hogy Gyugyi bátyám hazajött a fogságból és megnősült. Mancsi néni fia is visszajött már a hadifogságból. Nagyon jólesett a jelenléte, mégis, bármilyen régi jó ismerősök voltunk, mindketten feszélyezve éreztük magunkat a jelenlegi körülményeim miatt.

Amikor elment, utána nem úszhattam meg sógornőm gúnyos megjegyzései nélkül, amiért ilyen előkelő hölgy látogatott hozzám. Anyósom szem- és fültanúja lehetett, hogy régi barátság köt bennünket egymáshoz, mivel ők is tudják, hogy Mancsi néni az evangélikus püspök felesége.

Szomorú napok

Ha lehet fokozni, vagy jellemezni a helyzetemet, az eddigieknél is elviselhetetlenebb időszak következett számomra.

---

⁵ Ők láttak vendégül akkor, amikor a középiskolai utolsó záróvizsgáimat letettem, s később hozzájuk jártam zongorázni – amíg a szomszédságunkban laktunk Pista bátyámmal.

Most már nemcsak rólam volt szó, hanem féltettem újszülött gyermekemet. Azt sem tudtam, mitévő legyek ilyen körülmények között?

Nem telt el sok idő, amikor biztosra vehettem, hogy anyósomra nem számíthatok. Csak azt nem értettem, miért hurcolt ide a jó helyemről, szinte erőszakkal, esküvőnk után? Most, amikor csak tehettem, igyekezett minél gyakrabban távozni a lakásból és tüntetőleg távol tartotta magát mindentől. Már korábban szóba került, és megkérdeztem tőle: vállalja-e, hogy vigyáz az unokájára? Ő határozott igennel válaszolt. Igaz, Klári lánya akkor még nem költözött oda. Nem lett volna sok gondja az unokájával, mivel az iroda néhány percre esett a lakáshoz, s én háromóránként hazajárhattam a baba etetése miatt, és akkor mindig tisztába tettem. Ennél a vállalatnál túlóráznom se kellett.

Talán mások előtt, akik nem ismerték a körülményeimet, mindaz hihetetlen, miket kellett elszenvednem ebben a környezetben, mégis minden szó, amit itt leírok, a valóságot tükrözi.

Az egy hónapi szülési szabadság alatt, és utána sem akartam senki terhére lenni, ezért nagyon vigyáztam arra, hogy a gyerek körüli munkát mind én lássam el. Akkor is, amikor letelt ez a rövid idő, és újra irodába jártam, mindig magam mostam a holmiját (s főztem ki a pelenkákat), mivel még ki se találták a ma ismert pelenkacsodákat és magam fürösztöttem, s nap közben mindig én tettem tisztába. Esténként a szobánkban levő nagy asztalra téve kicsomagoltam, s örültem, hogy körülötte lehetek, gyönyörködtem a gyarapodásában, minden mozgulatában, gügyögésében. Nagyon mozgékony kisbaba volt, felfoghatatlanul izgett-mozgott, amikor kibontottam a ruhából, a lábai meg nem álltak, örömeiben kacagott. Apjával együtt ezért örökmozgónak neveztük. Ilyenkor nem tudtam betelni a látványával, becéztettem, beszéltem hozzá.

Klári sógornőm ezt se tudta megemésztetni. Mivel a mi szobánkon járkáltak át a konyhából az anyósom szobájába, ahol aludtak, nem bírta megállni, hogy gúnyos megjegyzéseket

ne tegyen arra, amiért becézgettem a kis örökmozgót. Szerinte megbolondultam, hogy egy csecsemővel beszélgetek! El lehet képzelni, milyen érzéssel kellett hallgatnom a gúnyolódását.

Ahogy telt az idő, egyre gyakrabban vettem észre, amikor etetésre hazamentem egy-egy fél órára, a néhányhetes csecsemőt egyedül találtam – anyósom magára hagyta. Ilyenkor eszembe jutott, miért is engedtem akaratának, hogy onnan, ahol laktam, erőszakkal fölpackoljon a kocsira, és idehurcoljon erre a nyomortanyára – lelketlen vademberek közé. Még az se mentség számára, hogy tudom, anyósom most Klári erős befolyása alatt áll, amivel szemben ő is tehetetlennek bizonyul.

Anyukám legközelebbi látogatása alkalmával eldöntöttük, hogy náluk fogjuk elhelyezni a csecsemőt. Szívesen vállalta, sőt, ő ajánlotta föl, hogy minél előbb vigyük Szirákra; mert nem látta biztonságosnak ilyen körülmények között itthagyni. Ezt a döntést már semmi sem akadályozta, mert sajnos, az említett körülmények miatt úgyis apadni kezdett a tejem. A mesterséges táplálást pedig úgysem bízhattam volna a másik nagymamára. Nem bíztam bennük! Ismét megerősödtem abban a hitben, hogy rossz döntés volt ideköltözni.

Betegszabadságon

ÖSSZEKÉSZÍTETTEM a saját legszükségesebb dolgaimat, minden babaholmit, föladtuk vonatra, és kisfiammal *Szirákra költöztem*. Anyukám jött értünk, Gyurka elkísért bennünket, bár nem szívesen vette tudomásul a döntésemet, de be kellett látnia, hogy az a hely nem alkalmas egy csöppség gondozására.

Munkahelyemen szabadságot s annak letöltése után fizetés nélküli szabadság engedélyezését kértem, mivel tisztában voltam a helyzetemmel, nem nehezítették azzal, hogy útját állják kényszerű távollétemnek. Ígéretet tettem rá, hogy amint tehetem, munkába állok ismét, egyre inkább azt is tudomásul kellett vennem, hogy kisgyermekem és saját létfenntartásomról

nekem kell gondoskodnom. Mivel teljesen bizonytalannak tartottam a közös jövőnket, beláttam, azt már csak valami csoda hozhatná helyre.

Felejthetetlenül boldog hónapok következtek. Szüleimnél megkaptunk mindent, amire szükségünk lehetett, olyan szeretettel vettek körül bennünket, annyira örültek a csöpp unokának, hogy annál jobbat álmomban sem kívánhattam.

Esti programunk fürdés előtt az volt, hogy kibontottuk a rugdalózóból, körbeültük az asztalt, és gyönyörködtünk a fel-szabadult boldogságának. Olyan jólesett neki a szabad mozgás, hogy megállás nélkül rugdalózott, kacagott nekünk. Apukám odahajolt föléje s úgy beszélgetett hozzá, komoly mély hangján, mint egy felnőttöz.

Anyukám azt mondta, hogy ilyen mozgékony gyerekekkel még nem találkozott. Különben jó kisbaba volt, amikor rendesen ellátták, nyugodtan hadonászott kézzel-lábbal, vagy aludt békésen. Mindig csodálkoztam azon, hogy nem zavarta semmiféle zaj, sem rázkódás. Más kisgyermek fölriad a zajokra, ő pedig – mikor kitettük a kertbe levegőzni, amint meghallotta a közeli kastélyban elhelyezett iskola traktorainak irgalmatlan dübörgését, mintha altatódal szólna mellette, lehunyta szemét és békés nyugalommal elaludt.

Ugyanúgy hatott rá a *fakarusz* szörnyű rázása, később Balassagyarmatról Szirákra utazásunk idején; akkor is behunyta a szemét és aludt mélyen, ahol a felnőttek szenvedtek a rázkódástól.

Férjem időnkint meglátogatott bennünket. Rosszul tűrte a távollétünket. Mostanában irogatta nekem a szerelmes leveleket, amit korábban sohasem tett! Abban bízott, hamarosan visszatérünk abba a házba, kisfiammal, amiről én hallani sem akartam, s ezt tudomására is hoztam. Anyukám megnyugtatót, ha nem kapok több betegszabadságot, és visszamegyek dolgozni, ők szeretettel vállalják továbbra is a gondozását.

Egy alkalommal valami lezajlott férjem körül. Úgy éreztem, nem meri bevallani, tulajdonképpen mi is történt valójában. Szírákról telefonon kerestem őt, megtudtam, hogy eltűnt vagy három napra, senki sem tudott róla, hová. Én azonnal arra gondoltam, biztosan megint fecsegett, amikor hallgatnia kellett volna, olyan helyen, ahol nem kellett volna. Később bevallotta, de olyan zavarosan, alig lehetett belőle valamit érteni. A lényeg, hogy ávósok mentek érte, s napokig tartották bent a rendőrségen. Szigorúan lelkemre kötötte, erről senkinek se szóljak. Én tartottam magam ehhez. Évek múlva, már Balassagyarmaton laktunk, tudtam meg, hogy valóban, ***valamilyen bugyuta kijelentései miatt vitték el és cserébe „beszervezték őt spiclinek”***. Ezt el is hittem róla, mert sohasem tudta, hogy ki előtt, mit és milyen kijelentéseket lehet tenni. Felelőtlenül fecsegett össze-vissza, ami évekkel később engem is lehetetlen helyzetbe hozott.⁶

Cégünket összevonták

Nemsokára el kellett foglalom munkahelyemet, mivel lejárt a rendkívüli szabadságom. Ennyi pihenésnek mindenképpen örülhettem. Rosszul érintett visszamenni abba a lakásba, de mit tehettem? Amikor már úgy éreztem, sohasem tudunk kilábalni lehetetlen helyzetünkből, hogy talán sohasem szabadulok meg onnan, s akkor, végső kétségbeesésem idején jött valami váratlan fordulat, amire nem számítottam, ami álmomban sem jutott volna eszembe. Úgy éreztem, egy őrangyal jár mellettem, és vigyáz rám.

Milyen érdekes az élet. Amikor valaki úgy érzi, hogy most már minden összeomlott, mikor már nem látunk semmiféle reményt, hogy a bajainkból kijussunk, jön valami, VALAKI, aki segít, és egyszerre megoldódik minden.

---

⁶ És ez lett egyik, legsúlyosabb oka a válásunknak.

Arra gondoltam: talán a jó Isten megszánt hosszú szenvedéseimért. Még nem tudhattam, hogy itt a szabadulás órája, csak éreztem, hogy valami megváltozik az életemben.

Sorban elmondom, mi is történt valójában.

Amikor szüleimtől visszamentem Salgótarjánba, az irodában azt rebesgették, hogy megszűnik a vállalat. A hír előbb megdöbrentett: – Nem lesz állásom?

Olyan intézkedés történt, hogy Budapesten székelő közös központú cégünket összevonják a Balassagyarmaton működő Kisgép Nemzeti Vállalattal. Utasították a telep valamennyi dolgozóját, hogy egy hónap időtartamra át kell mennünk Balassagyarmatra, a leltározással kapcsolatos munkák elvégzésére. Kötelező!

A hír semmi gondot nem okozott számomra, inkább kitörő örömmel fogadtam, mert gyermekemet jó helyen tudtam szüleimnél. Isten ujját éreztem benne, azt jelentette számomra, hogy legalább egy hónapon át megint távol maradhatok otthonomnak igazán nem nevezhető lakhelyemtől!

Most is éreztem, s nem is először életem folyamán, hogy a sötét reménytelenség után ismét megvilágosodott körülöttem minden, és a megoldhatatlannak látszó gondjaimból őrangyalom kivezet engem!

Balassagyarmaton

EZERKILENC SZÁZÖTVENKETTŐT mutatott a naptár, amikor egy verőfényes tavaszi nap délelőttjén leszálltam az autóbusról Balassagyarmat központjában, a Tanácsháza előtt, mivel akkor a városban még nem volt autóbusz-pályaudvar, s ott álltak meg a távolsági autóbusz-járatok. Ahogy leszálltam a járműről, nem tudtam betelni azzal a látvánnyal, ami fogadott: Mindenütt rend, tisztaság, a fő útvonal – Rákóczi útnak nevezték akkor is – tele virággal, szép rendben, gondozott ágyásokban sorakozott a sok-sok piros muskátli, az utca mindkét

oldalán rendben nyírt fák nyújtottak árnyat a korai melegben. Az utcák tisztára söpörve, a levegő üde, szinte harapni lehetett. Nekem mindez Salgótarján egészségtelen, füstös levegője után óriási különbségnek tetszett, a látvány pedig szinte megbabonázott. Mindjárt otthonosan éreztem magam.

Olyan cégnél dolgoztam Salgótarjánban, ahol sokan büszke-örömmel becézték a várost **Kismoszkvának**. Két céget összevonták, a salgótarjániit megszüntették. Ezért természetes volt, hogy valamennyi dolgozót leltározási-, átadás-átvételi munkára, kirendelték Balassagyarmatra. Nekem tetszett a kirándulás, ráadásul a költségeinket, szállást, utazást, mindent a vállalat fizetett, sőt, még különélési pótlékot is kaptunk.

Két oldalt az éppen akkor virágzó spírea-bokorral szegett Bajcsy-Zsilinszky út elején, az Ipoly (akkor még Rák) szállodában helyezték el a társaságot, ahol lepakoltuk holminkat, majd ebéd után átvonultunk a cég telephelyére, amely a Salgótarjáni cégünknel sokkal jobb, emeletes épületben, a Rákóczi út 28. sz. alatt, a város központjában helyezkedett el. Az irodákat az emeleten, utcai fronton rendezték be. A hatalmas, négyszöget alkotó belső udvarban, körben raktárak sorakoztak, ahol a földszinten és a nagy épület padlásán is árut tároltak.

Mindenütt tiszta, kulturált környezet vett körül, a munkát mégsem lehetett irigylésre méltónak nevezni. A nagy melegben a palatető épület raktáraiban, különösen a padlásokon található mindennemű anyagot, gépet, eszközt megszámolni, összeírni s leltárba kellett venni. Forró koranyár lévén, alig bírtuk elviselni a hőséget, és úgy segítettünk magunkon, hogy asztal alá hidegvízzel töltött, „leltározott” mosdótálat tettünk, lábunkat abban hűsítettük, közben jókat mulattunk.

Este fáradtan tértünk vissza a szállodába, ahol kellemesen éreztük magunkat, mivel ott semmilyen háztartási gondunk nem akadt. Az emeleten elhelyezkedő szobákban tisztálkodtunk, átöltöztünk és lementünk vacsorázni a földszinti nagy étterembe. Utána a terebélyes fákkal körülvett parkra néző

erkélyen még sokáig beszélgettünk, zeneszó mellett szórakoztunk.

Napijában reggeltől késő délutánig dolgoztunk a telepen, hogy a feladatokat a kitűzött határidőre teljesíteni tudjuk. Leltározás alatt a két cég közös budapesti vezetőség kiküldöttői irányították a munkát. Közülük néhányukat már ismertem, akik Salgótarjánba is jártak.

Egy alkalommal a vezérkar megbeszélésre hívott az igazgatói irodába. Meglepődtem, mivel el se tudtam képzelni, milyen okból? Érdeklődtek, hogy tetszik nekem a telep, és a város. Azt se tudtam elképzelni, miért érdekli ez őket? Aztán nemsokára rátértek a lényegre. Közölték velem, hogy mindig elégedettek voltak a munkámmal, följánlották: ha úgy döntök és elfogadom, átvesznek a balassagyarmati részleghez, ahol az önálló levelezésen kívül a kötbérezéssel kapcsolatos feladatokkal is engem bíznak meg, ami fizetésemelést jelentene számomra. Közben arra gondoltam, lám csak, milyen jó, hogy három évig jogot is tanultam, most hasznát vehetném. Meglepett az ajánlat, de megköszöntem, mégis – némi gondolkodási időt kértem, hogy a családommal megbeszéljem.

Azonban én magamban azonnal döntöttem, este pedig végérvényesen elhatároztam, hogy elfogadom az ajánlatot. Ujjongtam örömben. Talán most megváltozhat az életem. El se akartam hinni, hogy lehetetlen körülményeimet már nem sokáig kell eltűrnöm. Ugyanis mióta idegbeteg sógornóm két gyerekével beköltözött anyósom kétszobás lakásába – ahol én is férjemmel ideiglenesen meghúzódtam – és kellemetlen természetével mindnyájunk helyzetét még jobban megkeserítette.

Mindez számomra szinte hihetetlennek tűnt, s arra gondoltam, hogy rám valóban órangyal vigyáz, mikor magam nem tudom megoldani a kilátástalan helyzetünket. Végre itt az alkalom, és megszabadulok abból a földi pokolból, ahová rossz sorsom sodort. Isten ujját láttam benne, és eszembe jutott Ady idézete: *„Mikor elhagytak, mikor a lelkem roskadozva vittem, csendesen és váratlanul átölelt az Isten...”*

Munkatársaim szombatonként hazamentek Salgótarjánba, én Szirákra utaztam szüleimhez, akik elvállalták egyéves kisfiam gondozását, amíg lakást kapok. Mindez szinte váratlanul, az Égből pottyant az ölembe.

Válaszút

Egyelőre férjemnek nem beszéltem a cég ajánlatáról, gondoltam majd akkor szólok, ha már biztos lesz az áthelyezésem, és kész tények elé állítom. Nekem egyre jobban tetszett a változás. Egyrészt: örökre megszabadulok attól a háztól és Salgótarjától, másrészt őt is válaszút elé állítom. Döntse el: marad az anyjával, vagy – esetleg ő is idejön, de csak úgy, ha azonnal elhelyezkedik valahol, egy biztos állásban.

Az együtt töltött idő alatt ért bántás, bizonytalanság, a megoldatlan lakáshelyzet miatt már az is eszembe jutott, hogy otthon marad a kedves mamájánál és megszabadulok tőle, mert egyre kevésbé hittem abban, hogy mellette normális életem lesz. Számtalanszor megbántam azt a rossz döntésemet, hogy hagytam magam rábeszélni a velük való összeköltözésre.

Legközelebbi hétvégén, Balassagyarmatról előbb vonattal indultam Nógrádkövesdre, ahol át kellett szállni autóbuszra, ami elvisz Szirákra. Amikor leszálltam a vonatról, körüljártattam szemeimet, autóbust keresve, de olyan nem volt a közelben. Érdeklődésemre felvilágosítottak, ne valami kényelmes autóbust, hanem – egy ponyvával letakart nyitott teherautót keressek, amit akkor találóan „fakarusznak” neveztek el az utazni vágyó kedélyes emberek. A jármű platójára körben fapadokat helyeztek ülés céljára, s akik oly szerencsések voltak, hogy eme kemény kényelemben részesülhettek, nagyon örültek. Akiknek nem jutott a padon ülőhely, azok tántoroghattak egész úton egyik ülő embertől – vagy emberről – a másikra, avagy annak ölébe. El lehet képzelni, micsoda kényelmet jelentett ilyen jármű-alkalmatosságon utazni, akarom mondani, rázkódni, mivel ennek rugózata egyáltalában nem erre a célra

lett megkonstruálva, és az akkori utakról nem is tudom, milyen jelzőket lehetne zengedezni, amelyeken a háború okozta óriási gödrök, meg kiálló kövek még fokozták az utazóközönség utazás alatti gyönyörűségét. Egyszóval úgy rázott, hogy majd' kirázta lelkünket Nógrádkövesdtől Szirákig. Mégis – elvitt bennünket úti célunkig.

A hivatalos leltározás továbbtartott egy hónapnál. Én nem bántam, mert elhatároztam, hogy a följánlott állást elfogadom.

Isten ujját láttam abban, hogy végső elkeseredettségemben segítségemre sietett, álomban sem képzeltem, hogy végre ki-léphetek abból a nyomorúságos környezetből, s mindez az ölembe hullott. Minden este azzal hajtottam fejem a párnára, hogy sorsomnak hálát adjak érte.

Amikor konkrét formában döntés született az átvételemről, bútorozott szobát kerestem. Előbb a Petőfi utcában, egy kertes családi házban béreltem szobát, ahol az ablakok egy kis ligetre, a Hősök terére nyíltak. A nyitott ablakon hajnalonként behallatszott a madarak csivitelése, élveztem a csendet és a tiszta levegőt. Később, a leltározás befejezése után, a céghez közelebb, a csendes Teleki Pál utcai kertes házban találtam magamnak szobát, ahol sokáig laktam, egészen addig, amíg jó sorsom megajándékozott egy végleges, nevemre kiutalt telefonos lakással. Most is éreztem, hogy Őrangyal figyel rám és segít engem.

Időközben a szükséges holmit Salgótarjánból áthozattam Balassagyarmatra. Nem mondom, anyósom fanyalogva fogadta elhatározásomat, de ő is belátta, hogy sógornőm odaköltözése óta számomra teljesen lehetetlenné vált a maradásom.

Egyébként Klári válópere folyt, és kilátása nyílt rá, hogy ennek befejezésével összeházasodnak a kellemes modorú szabó mesterrel; nem is tudom, hogy tudott kijönni Klári lehetetlen természetével. Azonban engem mindez már nem érdekelt.

A város

ÍDŐKÖZBEN MEGSZOKTAM, és megszerettem a várost. Lélekszámát tekintve ugyan kisebb település Salgótarjánnál, mégis sokkal városiasabb, kulturált környezet benyomását kelti. Talán még az itt élő emberek is mások. Össze sem lehet hasonlítani Salgótarjánnal, a füstös-poros, akkor még rendezetlen településsel. Ott rengeteg bányász, munkás élt, – Balassagyarmat pedig nemrég’ még megyeszékhely volt, jelenleg is egészségügyi központ nagy kórházzal, és iskolaváros, a vonzáskörzetből a tanítóképzőbe, középiskoláiba sok diák jár tanulni, sok a kereskedő, sokkal több a hivatalnok, tanító és tanár, orvos, tehát képzett emberek lakják.

Főleg a település rendezettsége, tisztasága, fákkal, virággal beültetett utcák, terek teszik vonzóvá. Nem messze a város központjától, a Bajcsy Zsilinszky útból nyílt egy gyönyörű park, a Palóc liget, ahol itt-ott emlékoszlopok, szobrok állnak és pihenőpadok hívogatják a nyugalomra vágyókat. Amikor időm engedte, oda jártam sétálni, gyakran üldögéltem a padokon a hatalmas fák alatt és élveztem a jó levegőt, a csendet, amit néha csak egy-egy madár dala szakított meg.

Zűrös családi viszonyaim után nagyon jól éreztem magam egyedül az albérleti szobában. Végre zavartalanul pihenhettem, azt tettem, ami nekem jólesett. Az irodából hazaérve, sokat olvastam, sétáltam, ismerkedtem a várossal, intézményeivel, az emberekkel. Esténként elmélkedtem a jövőnk fölött. Sokszor gondoltam arra, hogy talán egyedül maradok, és ez a lehetőség nem riasztott, inkább megnyugvással töltött el.

Férjem most nagyon igyekezett kedvemben járni; szombatoként átjött és együtt mentünk Szirákra, hogy a kisfiunk fejlődésében gyönyörködhessünk. Nem sok idő elteltével azonban azzal állított be hozzám, hogy otthagyja Salgótarját, és átjön, itt szeretne elhelyezkedni. Nocsak! Abbahagyja a hasznos nem hozó üzletet, ott tudja hagyni az anyját? Vagy

már elunta, és ki akar szabadulni a gyámsága alól? Netán ő sem bírja elviselni „kedves” nővérének kirohanásait?

Ha magamban mélyen az igazságot keresem, ettől az elhatározásától inkább megrettentem, mint hogy örültem volna. Némi kétség maradt meg bennem az eddigi viselkedése miatt, s főleg az, hátha megint nem tartja be a szavát. Valahogy gondolatban már fölkészültem rá, hogy vége a házasságunknak. De ő ismét elkezdett udvarolni, visszahízelegte magát. Mivel én mindig mélyen vallásos voltam, ebben a helyzetemben kiűztem, elhessegettem magamtól még a „válás” gondolatát is. Úgy éreztem, esélyt kell adnom arra, hogy megtartsa az adott ígéreteit. Most módja lesz bizonyítani, hogy milyen férj és családapa lesz!

Valamilyen ismeretség útján átmenetileg egy kisebb, az Óváros téren villamossággal foglalkozó cégnél helyezkedett el. Azzal biztatott, hogy szándékában áll más, kedvezőbb lehetőséget keresni. Beleegyeztem, hogy átköltözzön Balassagyarmatra. Háziasszonyom is hozzájárult, hogy egyelőre mindketten ott lakjunk, amíg külön lakásunk lesz. Most már úgy mentünk át Salgótarjánba, hogy a holminkat – bútorok kivételével – elhozzassuk, azokra majd csak a saját lakásunkban lesz szükségünk. Különben a bútorozott szobában a két nagyméretű rekamié és egyéb holmi el sem fért volna.

Szorgalmasan dolgoztam, jó fizetést állapítottak meg nekem, mivel a kötbérezéssel kapcsolatos munkát elvállaltam.

Bármennyire meggyőződtem arról, hogy kisfiam jó helyen van szüleimnél, egyre nehezebbnek éreztem, hogy távol kell élnem tőle, csak vendégén láthatom őt egy-két napra. Szabadidőmben szorgalmasan jártam a várost, hivatalokat, hogy lakást találjak és igényelhessek. Ehhez nemsokára a munkahelyemtől kaptam javaslatot. Ugyanis a cégnek korábban, a telephellyel szemben levő régi épület emeletén két irodája használaton kívül, üresen állt, mivel az ott dolgozókat átköltöztették az új telepre. Akkor a helyi telep vezetője *Bojna elvtárs* volt, egy salgótarjáni –

vagy környékbeli – bányász. Nagy hozzáértéssel ugyan nem rendelkezett a cég dolgait illetően, de akkor ilyen „*csekélységre*” igazán nem sokat adtak, hiszen a legtöbb vállalatot államosították, a vezető szakembereket elmozdították, helyükre tanulatlan embereket állítottak. Fő szempont volt, hogy hűséges párttag, és származását tekintve munkás vagy paraszt legyen. A munka így is ment valahogyan mindenütt, mert az ott dolgozók, a korábbi vállalati alkalmazottak – tudták, mit kell tenniük.

Különben csendes, jóindulatú ember, nem ártott a légynek sem. Egy alkalommal bátorságot merítve, említést tettem neki a helyzetemről, hogy a kisfiamat nem tudom elhozni az albérleti lakásba, s célozgattam a túloldalon levő üresen álló helyiségekre. Azt is említettem, ha nem kapunk hamarosan lakást, kénytelen leszek szüleimhez, Szirákra költözni, mert nem akarok távol élni a gyermekemtől. Erről viszont hallani sem akartak, meg voltak elégedve a munkámmal. Az igazgató intézte el a cég központjában, hogy az irodákról mondjanak le javamra, és hozzájárulnak ahhoz, hogy azt a Városi Tanács nekem utalja ki.

Megvan a lakásom!

Így történt, hogy 1952. nyarán, azokban a súlyos lakásínséges világban, kiutalták nevemre a Rákóczi fejedelem útja 41. sz. épület első emeleti, két szoba, kis előszoba, fürdőszoba, konyhából álló lakást. A város szívében elhelyezkedő épület eredetileg szállodának épült, főutcai falán táblát helyeztek el annak emlékére, hogy valamikor Petőfi Sándor – árutazván a városon – itt, az akkori szállodában szállt meg. A hálás utókor minden évben megkoszorúzza az emléktáblát.

Lakásunkba – a szomszéddal közös használatú – nagy előszobából lehetett bejárni. Abból az udvar felé nyílt a WC, amely ugyan angol WC-nek épült, de víz nélkül jelenleg lehúzzhatatlan. Akkor e felett szemet hunytunk, (használat után vödör

vízzel kellett leönteni), fontosnak tartottuk, hogy végre legyen saját lakásunk. Később lakásunkon belül, a valamikori fürdőszobát fölszerelve, ez a gond is megoldódott. Abban az időben egyébként is óriási dolognak számított, hogy az irodahelyiségben levő telefonról is lemondtak a javamra, nekem csak az átírással járó teendőket kellett elintéznem. Akkor ugyanis nagyon nehezen, különféle ajánlásokkal lehetett telefonhoz hozzájutni, hosszú időbe és utánjárásba került, sokszor hosszú évek, évtizedek elteltével kapott valaki telefont. Telefonunk hívószáma sokáig a 102-es volt.

Úgy látszik, engem üldöznek az elhanyagolt, lepusztult helyek. Ugyanis a lakásnak számtalan hiányossága mellett, talán egyetlen előnye az, hogy a város központjában, s munkahelyem is közel, szemben van. Évek kellettek hozzá és sok munkát-pénzt igényelt, mire otthonossá tudtam tenni. A szobai padlóval nem tudtam mit kezdeni, mert valamilyen sötétbarna festékkel kenték be, ami lehangolóvá tette a helyiséget. Igaz, csak fel kellett mosni, de nekem éppen a sötét színe miatt nem tetszett. Elhatároztam, hogy amíg összegyűjtöm a rávaló pénzt, addig szőnyegekkel letakarom mindkét szoba ronda padlóját.

Nehéz, és hosszadalmas munka után sikerült csak mindent rendbe tenni, mégis örömmel vállaltam, mert tudtam, hogy ez már az igazi otthonunk. Áthozhattuk Salgótarjánból a bútorunkat, meg a többi ottmaradt holmit. Ezt sem úsztuk meg simán.

Anyósom cirkuszt rendezett a ház udvarán, amikor teherautóra pakoltuk a holmit. Én ugyanis sok háztartási cikket, edényféléket, mosáshoz szükséges fölszerelést vásároltam a cégnél, s természetesen azokat is a teherautóra rakattam. Sírva fakadt, hangosan jajveszékelt, hogy mi lesz vele, ha mindent elviszünk? Egyszóval azt hitte, hogy amit én vásároltam – magunknak – az mind ottmarad neki, és Klárikájának. Én azonban ragaszkodtam a szerzeményemhez, ezért a saját pénzemen vásárolt holmit mind fölpackoltattam a kocsira.

Berendezkedtünk

Itthon, az utcára néző nagyobb szobába vásároltam egy nagyszőnyeget, a kisebbikbe egyelőre csak két összekötő szőnyegre jutott a jelenlegi kasszából. Függyőanyagot választottam, találtam varrónőt, aki gyorsan beszegte; a másikat ugyanis otthagytam anyósomnak, mivel itt az övénél jóval nagyobb ablakaink nyílnak a főutcára. Mindent elrendeztem már, mehettünk Szirákra, hogy kisfiunkat is elhozzuk.

Lovas kocsira rakták a gyerekágyacskát és a többi babaholmit, meg azt a sok mindent, amit szüleimtől kaptunk a külön háztartás elindításához. Mindenféle élelmiszerral, ágyneművel, kézimunkával és egyebekkel is elláttak bennünket.

Sosem tudom elfelejteni, anyukám hogy sírt, amikor elbúcsúzott kicsi unokájától, apukának is könnyes lett a szeme; nagyon megszerették a csöppséget. Én hálás szívvel köszöntem meg, hogy óvták, nevelték addig, amíg én nem lehettem vele, s ezzel elrendeződött a mi életünk is.

Szirákról Nógrádkövesdíg a megpakolt szekérrel mentünk, ott a vagonba rakták a holmit, s mi azon a vonaton utaztunk tovább, s azzal érkeztünk Balassagyarmat vasútállomására. Másnap lovas-kocsin hozták haza a feladott holmit.

Igaz, lakásunk jelenleg még nem valami luxuslak, a ház külsőleg is eléggé ütött-kopott, még háborús nyomok is látszanak rajta, de most már csak a miénk, és berendezve, tisztán várta a kis családot. Még így is óriási különbséget jelentett anyósom salgótarjáni lakásához képest. Egyszerűen nem is lehetett azzal összehasonlítani, sem az épületet, sem környéket.

A szobákat cserépkályhákkal fűtöttük, – jó meleget árasztottak. A kőpadlós, tágas konyha padlózata itt-ott hiányos volt (azt hiszem, elődeink itt apríthatták a tüzelőt), csak tűzhely állt benne, más lehetőség hiányában nem lehetett kifűteni, ezért a szobába nyíló ajtót nyitva tartva engedtünk át oda meleget, télen azonban úgy is nagyon hideg volt. A konyhát ennek ellenére, megpróbáltuk otthonossá tenni; a bejárati ajtótól jobbra, egy kis bemélyedésben állt a tűzhely. A falba erősítettünk egy

meghajlított fémecet, arra csiptetőkkel mutatós vászonfüggönyt aggattam, azzal választottuk el főzőhelyet a konyha többi részétől, ezért nem kellett mindjárt a konyhába belépni. Az ajtóval szemben levő fal elé egy heverőt helyeztünk, eléje a nagy konyhaasztalt, székekkel. Ott étkeztünk. Úgy nézett ki, mint egy külön étkező.

Egyik sarokmélyedésbe polcokat rakattam, ott tároltuk az élelmiszert, ami egyelőre a kamrát helyettesítette az elfüggönyözött részen. A fürdőszoba nincs berendezve, arra várni kellett. A vízvezetékrendszert fel kellett újítani, mert a csővezeték ugyan benne volt a falakban, s a konyhában megvolt a falikút is, azonban költözésünk idején az sem működött, csak többszöri utánjárásunkra kötötték be a vizet. Talán ez jelentette számunkra a legnagyobb gondot. Később a konyhai kéménytől eternitsövet vezettek át a fürdőszobai kályha füstjének elvezetésére, és WC-t szereltek bele, hogy ne kelljen a lakásból kilépve, a szomszédban lakóval közösködnünk.

Korábban, amíg ezek a munkálatok elkészültek, addig egy idős bácsit kellett fogadnunk, aki az Óváros térről, vödörrel hordta nekünk az ivó- és főzővizet, a szennyes ruhát pedig a felesége vitte el és otthon kimosva, vasalva hozta haza. Kisebbsmosásokhoz pedig esővizet gyűjtöttünk, de azt is az udvari részen elhelyezett nagy tartályból kellett vödörrel az emeletre fölcipelni. A víz bevezetése után már sokkal kényelmesebben éltünk, és végre, ismét kádban fürödhettünk. Mióta Marosvásárhelyről eljöttem, nem volt rá lehetőségem (kivéve azt a rövidebb időt, amit Kilvádi néni bérelt szobájában lakva élvezhettem).

Amikor a lakás kiutalását intéztem a hivatalokban, megtudtam, hogy a Városháza mögötti Madách utca elején működik egy bölcsőde, ahol sikerült helyet szereznem a csemeténknak. Tudtam, hogy nem lesz olyan jó dolga ott, mint szüleimnél, de végre valahára együtt lehettünk vele. Kicsit zsúfoltabbak lettek napjaim, mert reggel korán kellett a bölcsődében leadni, átöltöztetni, majd nyolc órakor munkába állni. De ezt is

meg lehetett szokni, hiszen itt nem hosszú utakat kellett megjárni, mégis, együtt lehetett kis családjunk.

Értelmes, nagyon élénk kisgyermekünk szépen fejlődött. Szinte mindent előbb kezdett el, mint általában a kisbabák. Négy és fél hónapos korában már felült, hét-nyolc hónapos korában kapaszkodva magától felállt a kis ketreces ágyban. Mindez még Szirákon, nagyszülei örömére zajlott le. Akkor már gyakran ki lehetett venni ágyacskájából és szőnyegen, pléden mászkálhatott a szobában.

Alig kilenc hónaposan – mindkét kezét feje fölé fölemelve (néha egyikben a játékkutyussal) már elindult, kicsit bizonytalanul sétált a virágoskertben. Ámulva figyeltem, hogyan tudja magát egyensúlyozni? *Ilyen helyzetben fényképeztem le a sziráki virágoskertben.* Nemcsak testi fejlődése indult korán, de értelme is gyorsan fejlődött.

Amikor a lakást annyira be tudtuk rendezni, hogy őt is hazahozzuk Balassagyarmatra, egy tanárnővel hamar baráti kapcsolatba kerültem, aki a Balassi Gimnáziumban tanított; gyakran megfordult nálunk. Azon csodálkozott, hogy alig múlt egyéves, s már érthetően kezdett beszélni. Csak az „R” betűt ejtette ki furcsán, „arisztokratikusan” ropogtatva. Ezt a hibát csak ötéves kora után, az óvodában sikerült kinőnie, de akkor teljesen magától, egyszerre elhagyta.

Egy idős asszony, Mariska néni *lakott a szomszédban*, olyan lakásban, amely nagy konyhából, és egy hatalmas szobából állt. Vele volt közös a külső előszoba, és kezdetben a WC is.

Cégünknel Elekes bácsit nevezték ki főkönyvelőnek, egy szikár, csupa idegembert, aki valahonnan az Alföldről vetődött a céghez. Ő vette ki albérlőként Mariska néni belső szobáját, a hatalmas hodályt. Később feleségét is elhozta, így nemcsak munkatársak, de szomszédok lettünk. Csak úgy tudtak bejárni a szobájukba, ha Mariska néni egyetlen helyiségén járnak át. Arra kértek, engedjük meg, hogy a mi konyhánkon keresztül közlekedhessenek.

Eredetileg valamikor a mostani két lakás egy tulajdonnak, egy lakásnak számított, és az ő szobájuktól bennünket csak egy, ideiglenesen lezárt ajtó választott el, ami a fürdőszobánk ajtajára nézett. Nekünk némi kényelmetlenséggel járt, ha engedélyezzük az átjárást, mivel ha kilépünk a szobából a fürdőszobába vagy a konyhába, sosem tudjuk, mikor futunk velük össze hiányos öltözékben, nem akartunk szívtelennek mutatkozni, hozzájárultunk. Függsönnyel választottuk el a bejáratot, hogy a fürdőhelyiséget használva, ne zavarjuk annyira egymás nyugalját.

Elekes bácsi kettesben élt alacsony, elhízott feleségével. Elmondásuk szerint, egyetlen gyermekük egészen kicsi korában meghalt. Érdekes asszony volt Elekes néni, amolyan régimódi jó gazdasszony, jól főzött, sütött. Megkínáltuk egymást, ha valami különleges ételt készítettünk a konyhában. Mint fiatalasszony, gyakran kikértem a tanácsát. Később rájöttem, hogy néha félrevezet engem, s amikor én, naiv módon megfogadtam a tanácsát, ők a hátam mögött jól kinevettek.

Egy alkalommal például, megkérdeztem tőle, hogyan kell májat készíteni, mert anyukámé mindig puha és finom volt. Nos, a következő tanácsot adta nekem: – Fontos, hogy már korán reggel tedd föl, és sokáig főzzed, vagy süssed. Gyanús volt nekem a dolog, mert azt hallottam otthon, hogy a máj

hamar elkészül, mégis hittem neki. Miért ne tettem volna? Nos, csak egyszer ejtett át, mivel a máj cipőtalp-keménységű lett, utána átláttam rajta, és nem kértem tőle többé tanácsot.

Történt egy esetet, amit soha nem tudtam nekik megbocsátani. Gyurikánk alig két éves lehetett, amikor azt tanácsolták nekem – már nem is tudom, milyen „bünt” követhetett el a gyerek:

– Nem szabad a gyerekre ráhagyni mindent, már kiskorában nevelni kell. Ha ilyeneket tesz, alaposan rá kell verni a fenekére.

Egyszer szót fogadtam neki, mikor valamire figyelmeztettem, és nem fogadott nekem szót, egyet-kettőt rápaskoltam, igaz, nem erősen, ami nekem talán jobban fájt, mint neki. Szegényke, olyan szemrehányóan nézett rám, mindkét öklöcskéjét a szeméhez emelte, és keservesen sírni kezdett, hiszen sohasem bántottam.

Észrevettem, hogy mindketten a közös ajtóból kéjes örömmel szemlélték a jelenetet, arcuk szinte ragyogott a kárörömtől. Úgy éreztem, örömeiket lelik abban, ha egy gyereket elvernek! Ez nekem elég volt ahhoz, hogy soha többé nem fenyítettem ilyen módon sem őt, sem az utána következő testvéreit.

Ezen kívül is akadtak még furcsaságaik. Mikor egyszer megbetegedett, a torka fájt kis Gyurinak, a néni kéretlenül is osztogatni kezdte jó tanácsait, hogyan kell meggyógyítani. Én otthon mindig azt tapasztaltam, amikor mi, gyerekek megbetegedtünk, szüleim orvost hívtak, ha nem segített olyan jó házi szer, mint pl. láz ellen a borogatás, izzasztónak forró tea, stb.

„Kedves” szomszédasszonyom azt tanácsolta, hogy a beteggel *a saját pisijét (!)* kell megitatni. Nos, ebből már elegendő lett, és most már megértettem, hogy szegény gyereke miért költözött olyan hamar az angyalok közé! Ugyanis arról mesélt korábban, hogy gyermekét diftéria ellen azzal kezelte! Én akkor arra gondoltam, hogy abban az időben diftéria ellen már volt oltószer, mi is megkaptuk gyermekkorunkban az oltást.

Vajon ők miért nem oltatták be a gyerekeket? Talán nem volt kötelező? Ezt nem tudom biztosan.

Ennyi talán elég a „jó szomszédságról”.

Később már egyre nehezebben viseltük el őket. Elfelejtették, hogy szívességből járhatnak keresztül a mi konyhánkon. Ez bizony gyakran elég kellemetlennek bizonyult, mert esténként, ha kimentünk a konyhába, föl kellett öltöznünk, furcsa lett volna alsóneműben járkálni idegenek előtt. Az öreg mindig nagyon ideges volt, kezdte bevezetni, hogy bármilyen zajra, vagy a gyerek sírására azonnal zörgetni, dörömbölni kezdte a falat vagy az ajtót, majd az is napirendre került, hogy elkezdett ordítózni, mindenféle trágár kifejezéssel illetve bennünket.

Úgy éreztem, visszaélnek a szívességgel.

Nos, akkor én egy szép nap reggelén, amikor fölkeltek, és indultak kifelé a konyhán át, udvariasan bejelentettem nekik, hogy mától kezdve ezt az átjárót megszüntetem. Úgy is tettem. A konyhaajtóra új zárat szereltünk, a szobájuk felé vezető ajtó elé pedig azon felül, hogy lezártuk kulccsal, két kamrapolcot raktunk egymás fölé, ami egészen a plafonig betöltötte a helyet. Azt használtam ezután elfüggönyözve rakodóhelynek, kamrának, majd később egy háromajtós szekrényt állítottunk a család létszáma miatt, ruhanemű elhelyezésére – a középső ajtaján nagytükörrel.

Abban az időben még a bölcsődében nem voltak valami rózsás viszonyok. A padlózatot mindenütt mozaikkövel borították. A picik a hideg kőhöz közel, rövid lábakon álló vászon-ágyacskákon aludtak délutánonként. A hideg télen Gyurika átfázott, megbetegedett. Akkor a városban még nem működött külön gyermek szakorvos. Érdeklődésemre a barátaink Ibrányi doktort ajánlották, ezért őt hívtam el hozzá. Komoly, jó orvos hírében állt. Minden nap eljött hozzánk, megvizsgálta, lelkiismeretesen kezelte a gyereket. Tüdő- és mellhártyagyulladást állapított meg nála, ezért föl kellett vinnünk a rendelőjébe, ahol

Röntgen-készülékén átvilágította, majd a vizenyőt eltávolították a tüdejéről. Felesége asszisztált neki.

Sokáig járt hozzánk, és amikor megtudta, hogy apukám Szirákon az iskola igazgatója, – megemlítette, hogy azon a környéken ő látja el körzeti-orvosok felügyeletét, gyakran megfordul arrafelé. Szó esett róla, hogy ott termelik a Tramini szőlőfajtát, amiből különlegesen finom bor készül. Föjlájlotta, hogy legközelebbi kiszállása alkalmával szívesen hoz szüleimtől, a szintén ott előállított vörösborból, ami elősegítené a gyerek gyógyulását, ha abból naponta gyógyszerként kávéskanálnyit kapna.⁷

Második terhességem elején lehettem, de még magam sem voltam benne biztos, és a kisfiú betegségével kapcsolatos izgalomtól – sajnos nem maradt meg, egyik éjjel rosszul lettem, s kórházba kerültem. Anyuka jött hozzánk kiséteni, amíg nem tartózkodtam otthon. Sokáig azonban ő sem maradhatott.

Otthon a gyermekeimmel

NEHÉZ DÖNTÉS előtt álltam. Betegsége miatt nem adhattam újra bölcsődébe a kisfiamat, nem volt a közelben senki, akire állandó jelleggel rábízhattam volna. A távolság miatt nem akartam újra anyuka gondjaira bízni, pedig biztosan elvállalta volna. Ezért előbb kivettem a szabadságomat, majd amikor elfogyott, fizetés nélküli szabadságot kértem. Egyelőre nem mertem ismét a bölcsőbe hordani, ezért elhatároztam, hogy bármilyen nehéz lesz, otthon maradok vele, amíg megerősödik és eléri az óvodás kort. Amikor tudtomra adták, hogy több szabadságot nem kaphatok, bár nehezemre esett, bejelentettem, hogy *kénytelen vagyok megválni a munkahelyemtől*, s felmondtam. Bármilyen nagy szükségünk lenne a keresetemre, a gyerek egészségét tartottam legfontosabbnak.

---

⁷ Abban az időben az orvosok még természetes gyógyszert is ajánlottak.

Munkaadóm nem járult hozzá, Munkaügyi Bíróságra került az ügy, de úgy sem tehettem mást. Akkor ilyen idők jártak. Nehéz elhinni, de amennyiben a munkahelyen ragaszkodtak valakihez, megtehették. S hiába voltak érvényben azok a „*súlyosnak mondható*” következmények, mindennek ellenére, mégis otthon maradtam, és munkaviszonyomat 1953. február 1-jével megszüntettem.

Nehéz anyagi helyzetbe kerültünk, mivel kiesett a biztos jövedelemem. Próbáltam valami olyan munkát vállalni, amit otthon végezhetnék. Egyelőre nem sikerült. Azzal segítettem magunkon, hogy ruháinkat magam kötöttem, varrtam. Nagyon sokat jelentett, hogy a gyermekemet otthon, magam nevelhettem.

Nagy területet elfoglaló, saroképület a ház, ahol laktunk, benne a Kossuth utca felől irodákkal, az udvarából két utca felőli kapubejárattal, amelyeket állandóan tárva-nyitva hagytak. Ezért a gyereket később felügyelet nélkül nem lehetett leengedni. Az irodák főnökét, és az ott dolgozókat többször kértem arra, rendelje el a kapu rendszeres zárását, de nem értem el a célomat.

Amikor kitavaszkodott, jó időben sokat sétáltam a városban, legtöbbször még babakocsiban toltam a kis lurkót. Gyakran mentünk a Palóc ligetbe, ott a jó levegőn lehetett mozogni, játszani. Ezért a liget szinte második otthonunkká vált. Közben kézimunkáztam, sokat olvastam. Így telt el az esztendő. Ennek is megvolt az előnye. Bár a kisebb jövedelmünk miatt szűkösebben éltünk, de legalább együtt lehettem a gyermekemmel.

Közben újra várandós lettem. Ez az idő egészen másként zajlott le, mint az előbbi. Testem formájából, tapasztalt asszonyok szerint – meg lehetett állapítani, hogy most lányom lesz. Sokkal szélesebb voltam, mint az előzőnél, és 10 kg súlytöbbletet szedtem magamra. Furcsa volt számomra a nagy terjedelem, sehol se fértem el, mindennek nekiütköztem. Lehet, hogy ezért, az utolsó időszak nehéznek bizonyult számomra.

Megint jókor érkezett

Anyukám néhány nappal előbb érkezett mielőtt eljött az „időm”. Vasárnap délután, a közeli kultúrházban színházi előadást tartottak, férjem jegyeket váltott rá. Engem is invitáltak, de lemondtam róla, már alig bírtam mozogni. Emlékszem, nem tudtam oldalra feküdni, csak forgolódtam. Ezért Gyurka ment el anyukával megnézni a darabot. A telefon miatt biztonságban éreztem magam, ha valami olyan adódik, tudok segítséget hívni. Éjfél tájban éreztem, hogy közeleg az idő.

Borzasztó hideg szél fújt, éjszaka -25°C fok hőmérséklettel. Mikor hazaérkeztek a színházi előadásról, kértem a férjemet, telefonáljon mentőként. Abban az időben a kórháznak két mentőautója volt, de épp’ akkor, mindkettő a vidéket járta, s ki tudná megmondani, mikor érkeznek vissza ebben a rettenetes időben, a hóval és jéggel borított egyébként is rossz utakon? Aggódtam miatta, mi lesz, hogy jutok be a kórházba, mert hóban, csúszós úton képtelen volnék gyalog közlekedni.

Ólomlábon járt az idő, engem pedig egyre jobban sürgetett az állapotom. Kezdtem idegeskedni. Jóval később, több telefonálás után, a laktanyából a katonai mentőt irányították hozzánk. Emlékszem, még segítséggel is alig bírtam fölmászni a magas kocsi. Mikor beértünk a kórházba, azonnal a szülőszobába vezettek, épp’ az utolsó pillanatokban érkeztünk.

1954. január 25. hétfő

Hajnali négykor érkezett evilágra az én kislányom; Katalin nevet adtam a tíz deka híján négykilós, nagy babának. Mikor megszületett, a kórházi osztályon szárnyra kapott a hír, hogy valaki gyönyörű nagy babát hozott a világra. Kis dagi volt, egy hétig alig lehetett pufók arcában a szemét meglátni. Mivel a terhességem teljesen normális mederben folyt, nem sokat jártam orvosokhoz, csak a kötelezően előírt vizsgálatokon vettem részt. A szülésnél Bak doktor segédkezett.⁸

---

⁸ Katica lányom születésnapja megegyezik Guszti bátyáméval, ő is január 25-én jött a világra, csak jóval korábban.

Amíg a kórházban tartózkodtam, meglepetéssel fedeztem föl, hogy a vizitek alkalmával még Salgótarjánból régi ismerősöm, dr. OE az osztály főorvosa, járja a kórtermeket. Ő is emlékezett rá, hogy ott, kisfiamat ő segítette világra.

Az újszülöttek osztálya közel esett ahhoz a szobához, ahol én feküdtem. Egy kisbaba sírása mindig behallatszott hozzánk, talán nem is ez a találó kifejezés erre, pontosabb, ha azt mondom, hogy mély hangon egész éjszakákat átordította. Arra gondoltam: szegény asszony, aki ezt a gyereket hazaviszi, elég baja lesz vele otthon.

Egy hét múlva, hamar rájöttem, hogy az a mély hangú, éjjel síró baba az én Katica lányom. Szegényke biztosan azért sírt, mert éhes lehetett, s nem elégedett meg azzal az adaggal, ami jutott neki. Az akkori elmélet nála megdőlt, mely szerint csak bizonyos időközökben ajánlották a csecsemők szoptatását. Amikor otthon is kitartóan átsírta az éjszakákat, elhatároztam, hogy én bizony megszegem a szabályt, és ha éjjel egy kis teával nem elégedett meg, hajnalban jóval korábban megszoxtattam. Anyukám is egyetértett velem. Azonban a lányom még ezzel sem elégedett meg, még mindig átsírta az éjszakákat, ami egy teljes hónapig tartott, – közben mindenkit kiborított. Fáradtak voltunk reggel és egész nap szédelegtünk az álmatlan éjszakák miatt.

Aztán egyszerre csak úgy, magától rájött, megtanulta, hogyan váltakoznak nappalok és éjszakák. Utána semmi baj nem volt vele azon kívül, hogy engem valósággal meg akart enni. Szép kisbaba volt, hurkás, fodros combokkal, testtel, mint Murillo angyalkái. Anyukám sokáig maradt nálunk, segített nekem most már a két gyerek körüli teendők ellátásában. Rám is fért, mert különben eléggé magamra voltam hagyatva.

Ugyanis férjem ideköltözésekor föllángolt igyekezete és kedveskedése ellenére, hamar rájöttem, hogy *elszalasztottam az ölembe hullt lehetőséget*, hogy útjaink szép csendben elváljanak. Bár megszabadultunk a családjától, mégsem volt zavarta-

lan az életünk. Egyre jobban beláttam, hogy egy munkahelyen sem tud megmaradni, egyik cégtől a másikhoz vándorolt. Állandóvá vált, hogy sosem jön haza időben ebédelni, s dél után sem munkaidő után. Teljesen magamra hagyott a gyerekekkel. Ismerőseimtől megtudtam, hogy züllött, nem hozzáillő, olyan emberekkel barátkozott, akik nem váltak dicsőségére, akikkel valamirevaló emberek már szóba se álltak a városban, és mindez igazán nem tetszett nekem.

Bedolgozó leszek

Gyurka fizetése megközelítőleg sem elég a négytagú család ellátására, ezért lázas igyekezettel kerestem a lehetőséget, hogy én is jövedelemhez jussak. Megismerkedtem egy tanító feleségével, aki négy gyermek nevelése miatt szintén bedolgozói munkát vállalt; a Szécsény központú Palóc Háziipari Szövetkezet részére otthon szőtteket készített.

Megkerestem a szövetkezet helyi kirendeltségének vezetőjét, érdeklődtem tőle a lehetőségek iránt. Azt mondta, ha el tudunk helyezni a lakásban egy szövőszéket, nem lesz akadálya. Felhívta a figyelmet arra, hogy a szövőszékeket gyakran be kell állítani, többször javítani kell, ezért megbeszéltem a férjemmel, aki megígérte nekem, hogy ebben segítségemre lesz. Ügyes kezű, sok mindent megjavít, csak akarata nem volt semmihez. A kisebb szobát kiürítettük, ahol elfért a szövőalkalmatosság.

Így történt, hogy beléptem a szövetkezetbe, és közel három évig egy nagyméretű, rozoga szövőszéken dolgoztam. Palóc mintákat szőttünk, amiből falvédők, párnák, különféle terítők, később megfelelő fonalból függönyök is készültek. Persze, amikor a szövőszékkel valami gond adódott, olyankor férjem sosem volt kéznél, ezért folyton a szövetkezet emberét kellett segítségül hívnom. Gyakran le kellett állni a munkával, mert hol a gép romlott el, máskor meg nem kaptunk anyagot a folyamatos munkához.

Nem könnyű, inkább nehéz fizikai munka ilyen méretű szövéséken dolgozni, de hamar megtanultam a szövés technikáját, szerettem vele foglalkozni. Amikor már jól belejöttem, saját elképzelésem szerint magam is terveztem mintákat, s művészi hajlamaimnak itt is hasznát vettem. A mintadarabokat olcsóbban meg lehetett vásárolni, így a lakás díszítéséhez szükséges díspárnákhoz, asztalterítőkhez és falvédőkhöz jutányos áron hozzá lehetett jutni. Nem mondom, hogy túlságosan sokat lehetett ezzel keresni, de időm akadt bőven, és az a kevés jövedelem is jól jött pótléknak a háztartás fenntartásához. Szívesen vállaltam, azzal is lefoglaltam magam, és pénzt kaptam érte. Az is csábított, hogy a magyaros és népi szöttesek, általában a kézimunka, mindig érdekelt engem.

Sokat jelentett számomra az is, hogy a szövetkezet mosó- és csavarógépét ki lehetett kölcsönözni, ez megkönnyítette a háztartási munkát.

„Öreg” barátnőim

A közeli Ipoly utca 6-ban lakott, Irma néni, akkor már legalább 80 éves lehetett, mindig fekete ruhában járt, gyakran meglátogatott minket. Vénlány volt, rokonai nem éltek. Sokat mesélt arról, hogy fiatalabb korában egyik környékbeli báró családnál, majd kórházi főorvosnál szakácsnőként alkalmazták. Sok süteményreceptet mondott el nekem.

Nagy ínségben élt, ezért ha eljött, mindig megkínáltam valamivel. Elmondta, hogy amikor megkapja a nyugdíját, egyszerre megvásárolja az egész hónapra való kenyeret, meg tejet. Sokszor száraz kenyérhéjat aprított a tejbe és az volt az egész napi tápláléka. Ha eljött, mindig megkínáltam valamivel.

Amikor már nagyobbak voltak a gyerekek, szívesen vigyázott rájuk, ha moziba akarunk menni. Néhányszor előfordult, hogy vigyázott a gyerekekre. Katica egy alkalommal elmesélte, hogy fekete ruhájában mindig a nagy cserépkályha mellett – csendben és szótlanul állt, amíg hazaértünk. Azt mondta, félt

tőle! Pedig nagyon csendes, jóra való nő volt, nem bántott volna senkit. Inkább őt bántották.

Az Ipoly utcai házra, ahol lakott ráláttunk a szobai ablakból. Két oldalról lehetett bejárni az épületbe. Egyik kapun ő járt be, a másik végén a szomszédban lakók, az udvar is el volt kerítve egymástól. Nem tudom, akkor kik éltek mellette, de nagyon sokat panaszkodott rájuk. Ijesztgették szegényt, este bekopogtak hozzá, valósággal üldözték. Pedig igazán nem ártott a légynek sem. Évekkel később, gyakran jártam a ház előtt, s eszembe jutott, hogy mennyire megkeserítették szegénynek az életét.

Éppen meglátogatott egy délelőtt és panaszkodott, hogy nem érzi jól magát, fáj a gyomra. Fölajánlottam, adok neki szódabikarbónát, vegye be, talán elmúlik tőle a rosszullete. Megkerestem a fűszerek között, bevett egy kávéskanállal. Akkor még nem tudtam, csak később jöttem rá, hogy szódabikarbóna helyett véletlenül a szalicil-csomagból kapott. Nagyon megijedtem, mikor rájöttem, nem tudtam, milyen következménye lehet a tévedésemnek. Gyorsan beszaladtam a szobába, telefonon kértem segítséget egy ismerős orvostól. Megnyugtattott. Semmi baja nem lesz, adjak neki vizet, vagy teát, fontos, hogy sok folyadékot igyon, – átmegy rajta.

Úgy is tettem. Marasztaltam, nem engedtem elmenni sokáig. Teát főztem neki, és több csészényit megittattam vele. Juj, de megijedtem akkor!

Gyermekeim szépen fejlődtek. Közben Gyurika elérte a hároméves kort, óvodába járt. Szabadidőben sokat sétáltunk, Katicát ketten toltuk a babakocsiban. Irma nénin kívül egy másik **idős hölgygel is barátkoztam, akit Stájer Annuskának hívtak.** Erdélyből származott, egyedül élt. Amikor megismertünk, akkor még a lakásunk utcai ablakával szemben lévő bankban tisztviselőként dolgozott, majd nemsokára nyugdíjba vonult. Sokszor járt hozzánk, gyakran sétálgatott velünk, így én sem éreztem annyira egyedül magam, amolyan közeli rokonnak számított.

Történt egy alkalommal, hogy valahova el kellett mennem, ezért megkértem Annuskát, vigyázzon a gyerekekre. Este lefektettem őket. Katica a kis ketreces ágyacskája közel a cserépkályha mellett állt, Annuska pedig közel hozzá, leült egy székre. Hazaérkezve, nevetve mesélte el nekem, mi történt távollétemben.

Katica sehogy sem akart elaludni, zavarta, hogy nem én vagyok vele, mint máskor. Annuska igyekezett szórakoztatni, mesélt neki, de csak nem jött álom a szemére, ezért inkább csendben maradt, hátha mégis elalszik, de nem így történt. Egyszer csak elővette minden tudományát, amit nyilván az udvarban szedett össze. Ezek között bizony akadtak csúnya szavak is. Annuska nem akart ezekre reagálni, úgy tett, mintha nem is hallaná. Kis csend után Katica hangosan, kiabálva kezdte mondani neki, hogy: sz.... rád! Annuska már inkább nevetett volna, de igyekezett uralkodni magán, továbbra is csöndben maradt. Katica pedig nem hagyta abba, egyre gyakrabban ismételte. Aztán meguntta Annuska, hogy nem akar végre elaludni, feléje fordult és azt mondta neki: Én is rád!

Mire Katica sértett arccal, megbotránkozva azt kérdezte tőle: de Annusta! Miért beszélsz velem ilyen csúnyán?

Telt az idő, *kisgyermekeim növekedtek*. Kislányom is elmúlt két éves. Nagy sétákat tettünk, amikor csak lehetett, jártunk a Palóc ligetbe, általában velünk tartott Annuska is, de gyakran az Ipoly-parton kötöttünk ki.

Ballagtunk, babakocsit tolva a városban. Nem tudom miért, de hiába szoltam Gyurikára, nem akart szót fogadni. Mi a rémet „*Csúnyabácsinak*” hívtuk, – amitől a gyerekeknek illene félni –, de az anyémek egyáltalában nem féltek tőle. Éppen szembejött velünk egy kéményseprő, én erélyesen rászóltam kisfiamra, ha rosszalkodsz, eladlak ennek a fekete Csúnyabácsinak! Nos, mi történt? Elengedte a kezemet, odament a kéményseprőhöz, felnézett rá, megfogta a kezét, és elindult vele... Persze, kormos mivolta ellenére, mosolygott a kisfiú bátorságára. Ennyire félt a rémtől!

Gyönyörű helyen, a Palóc ligetben gyakran üldögéltünk, különösen egy használaton kívüli, zöldre festett kerek kút közelében, amit kis Gyurka annakidején „IJAU”-nak nevezett el, ami nála valami ismeretlent jelenthetett, némely más tárgy láttán is sokáig ezt a szót használta. A kút közelében állt, körülötte padokkal, a II. Világháborúban elesettek emlékműve, körülötte padokkal. Szép időben ott töltöttük az időt. Én kézimunkáztam, félszemmel a gyerekek játékára figyelve. Egyik alkalommal egy idős hölgy foglalt helyet a közelben, ő is figyelte a gyerekek játékát, majd később társalogni kezdtünk. Beszédjéből kitűnt, hogy igen tájékozott asszony. Megtudtam tőle, hogy Budapestről helyezték át ide őt is, a szociális otthon lakóival együtt. A régi Megyeháza épületében alakítottak ki számukra férőhelyeket, ott éli öreg napjait. Kedves, barátságos hölgynek ismertem meg. Elnéztem, hogy kora ellenére jól tartja magát, csinosan öltözve, haját rendben tartotta, látszott, hogy fodrászhoz jár. Ezt követően többször találkoztam vele, és beszélgetéssel töltöttük az időt.

Amikor elláttak elég pamutanyaggal, akkor szöhettem, és Olyankor Annuska vitte sétálni a gyerekeket, addig nyugodtan dolgozhattam. Katicát előszeretettel hurcolta magával a Gimnázium-közbe, abba az udvarba, ahol lakott. Idős barátnői nagyon élvezték a kislány csacsogását. Rengeteget beszélt. Érdekesen ejtett ki bizonyos betűket. Én úgy fogalmaztam meg, hogy kicseréli, vagy lehozza az ékezeteket. Ugyanis az ő betűt **ó**-nak ejtette, az **ü**-t meg **u**-nak. Nagy hahotára adott okot az idős hölgyek körében, ha megkérdezték, hogy hol van anyukád, miért nem jött ő is? Erre úgy válaszolt, hogy „dolgozik, **szó** (sző), azért hogy nekem **cipót** (cipőt) vegyen. Ha megkérdezték, ki vagy te, erre azt válaszolta (Annuska tanította rá): „**Ulinó**” (értsd: úrinő) vagyok, miközben riszálta a derekát! Ha pedig valaki megkérdezte, hány éves vagy, azt felelte: „**Kétés-félés**” vagyok (értsd: két és fél éves).

Nagyon kedvelte a szép ruhákat, amikor újat kapott, azt föltétlenül be kellett mutatni az idős barátnőknek. Ott illegett-billegett előttük. Nagyon szerették őt.

Egy időben egy nagy, fekete sérült madár, talán varjú tévedt az udvarukba. Nem tudott repülni, inkább csak jött-ment, már megszokta az embereket, nem félt senkitől. Az ott lakó idős úr etette, amíg annyira gyógyult, hogy elröpülhetett. Itthon, egyszer kis Katica azt mondta Annuskának: „*Annusta, gyere, látogassuk meg Csóka bácsit*”, ugyanis a madarat Csókának nevezték el, s ha az Csóka, a gazdája is csak Csóka bácsi lehet!

Egy alkalommal, szép napos időben kis Katit leengedtem az udvarra játszani, gondosan bezártam mindkét utca felőli nagykaput. A konyha ablakából figyeltem, szinte percenként néztem, hol van, mit művel az udvaron? Aztán egyszer kiesett a látókörből. Lerohantam az emeletről, körbenéztem, legnagyobb rémületemre, Katica sehol. De hol lehet? Ő bizony valamerre *elkóborolt...*

Láttam, hogy a Rákóczi út felőli nagykapu tárva-nyitva, valaki nem zárta be maga után, pedig nagy lógó plakátot helyeztem el rajta, s ráírtam, hogy a kaput szíveskedjenek bezárni. Hiábavaló minden kérésem, mégis nyitva hagyták.

Nagyon megijedtem, most már biztosra vettem, hogy kisértált a kapun. Gyorsan kinéztem a járdára, de hiába figyeltem jobbra-balra, sehol sem láttam. Hova lett ilyen rövid idő alatt? Nem kellett sokáig várnom, mert az utca túloldalán, a járdán egy szőke nő kézen fogva vezette őt, és nekem onnan integetett. Tehát Katica önállósította magát, átkelt az úttesten, bement a Posta melletti nagy fűszerüzletbe, ahol vásárolni szoktunk. Szerencsére fölismerte a házban levő irodák takarítónője, *ni ez a kis Katica!* És az ismerős hölgy, kézen fogva vezette őt hazafelé. Ezután kineveztük őt tiszteletbeli keresztmamának! Nagyon örültem, hogy semmi baja sem történt, egyben megijedtem, hogy milyen könnyen baj történhet, ha a kapukat nyitva hagyják. Nem mertem többé leengedni egyedül, s amikor időm engedte, inkább sétálni indultam velük.

Kert

Hatalmas udvar tartozott a két utcában hosszan nyúló sarokházhoz. Annak egyik végében fölfedeztünk egy használaton kívüli, elhanyagolt területet. Benne épületmaradványok, kő, meg különféle lim-lom fölhalmozva és néhol embermagaságig érő fűvel benőve. Elmentem a Városházára, kértem, engedjék meg, hogy kitisztítsuk, és kertnek megműveljük. Rábólintottak. Nekifogtunk, rendbe tettük a területet. Következő évben már paprika, zöldhagyma, paradicsom és mindenféle hasznos kerti növény megtermett benne. A gyerekek nagyon élvezték, mert a rájuk kiosztott saját területen kis szerszámaikkal és öntözőkannával, nagy igyekezettel „dolgozhattak” benne. Következő évben a kert egyik sarokrészén kisebb területet dróthálóval elkerítettünk, kiscsirkéket vásároltam a városi keltetőben, és felneveltem őket.

A gyerekek nagyon élvezték, és érdeklődéssel figyelték növekedésüket. A bökkenő csak az, hogy én sohasem vágtam volna csirkét, még a gondolattól is irtóztam, mert anyukám se tette soha, mindig más végezte el nálunk ezt a kegyetlen feladatot. Amikor csirkét akartam főzni ebédre, ha nem jött valaki hozzám, aki ezt megteszi helyettem, bizony késett az ebéd. Egyik évben – akkor már Katica kicsit nagyobb volt, a csirkék között akadt egy fehér, nagyra nőtt, piros taréjú „Lekhorn-kakas”. Hogy, hogy nem, Katicát nem tűrte el, nem mehetett a kerítés közelébe sem, mert fejét kidugdosva a kerítésen meg akarta csipkedni és fölugrált, lábával rugdosott feléje.

Ugyancsak a kertben – illetőleg még mielőtt rendbe tettük volna, és vadon nőtt benne mindenféle vad fű, – a következő eset történt. Mindig nagy csapat gyerek játszott az udvarban, hiszen több család élt a háznak a Kossuth utca felőli részén is. A szomszédos udvarokból átjöttek barátok, meg hívatlan vendégek. Szerettek ott az eldugott részen, a dzsungelben játszani és bujkálni.

Egyszer a közeli szomszéd kislánya Katicával együtt fontoskodó ábrázattal jött hozzám. Biztattam őket, csak bátran álljanak elő vele, mit akarnak?

Halkan suttogva, titkolózva elmondták, hogy a fiúk – köztük az én Gyurim is – ott játszanak a dzsungelben, és uram bocsá’, cigarettáznak!

Persze rögtön utánajártam a dolognak, előállítottam a „bűnösöket” és alaposan megdorgáltam őket. A többi szülőnek is szóltam, akiket szintén érintett az ügy, hogy tudjanak róla, figyeljék a csemetéjüket, nehogy tüzet okozzanak játék közben. Ők azonban szabadkoztak, hogy az ő gyerekek ilyet nem tesz! A kislányok viszont határozottan bizonygatták, és sorolták, kiket láttak a bokrok között.

Nekem erről az esetről eszembe jutott az a régi idő, amikor gyermekkoromban a többi gyerekkel – főleg fiúkkal – a nagy veteményes-kertünkben velük együtt *pipáztam*. Nem kell arra gondolni, hogy igazi dohány került volna a vadrózsa gyökeréből magunk-faragta pipákba, csupán száraz tökszárat nyomkodtunk bele. Ezért aztán olyan nagy felháborodást nem jelentett számomra a dolog, – talán minden gyerek próbálkozik ilyesmivel. Inkább a gyújtogatás megelőzése miatt kell rájuk figyelni.

Gyerekek, talált kutya, meg Elekes

Fürdőszobánk ablakán az udvarra lehetett látni, oda, ahol az épülettől kicsit távolabb tüzelőtároló kamrák sorakoztak. A háznak a Kossuth Lajos utcára néző részén több család lakott, elég sok gyerek gyűlt mindig össze, együtt játszottak. Akadtak köztük kisebbek, nagyobbak, fiúk és lányok. Jókat játszottak, néha összevesztek. Egyszer egy csapat gyerek nagy, német-juhász kóbor kutyát kísért az udvarba. Szelíd állat lehetett, biztosan hozzászokott a gyerekekhez, mert játszottak vele, lovagoltak rajta, mindent eltűrt tőlük.

Egyszer mégis, nagy kutyaugatásra lettem figyelmes. Kinéztem az udvarra, és ara lettem figyelmes, hogy az egyik kamra

ajtaja félig nyitva, s ott áll Elekes bácsi, kezében baltával hadonászik a kutya felé, s félt, kijönni se mert onnan, de azt hiszem, jobban is tette, mert az állat nem engedte, jogosan védte magát. Később szóltam a gyerekeknek, hívják el onnan a kutyát, hogy kiszabadulhasson Elekes bácsi. Ilyen volt a mi idős szomszédunk. Se a gyerekekkel, sem az állatokkal nem tudott bántani.

Klári barátnőm

Gyermekeink még kicsik voltak. Két család baráti kapcsolatot tartott, néha meglátogattuk egymást. Evangélikus vallásúak lévén, a fiúk konfirmációja előtt Klári arra kért, vigyázzak az akkor talán másfél éves kisfiára, mert nem tudja kire bízni, amíg a szertartás tart. Ugyanis a velük élő nagymama is szeretne megjelenni a templomi ünnepségen. Természetesen megtettem. A gyerekekkel sietem hozzájuk, mert az egész délelőttöt ott kell töltenünk. Megmutatta, hol van a kicsi ebédje, amit előre elkészített neki, majd nemsokára elindultak.

Kis történetemhez tudni kell azt, hogy a gyerek, akire vigyáznom kellett, nagyon rosszétvágyú, sokat panaszkodott nekem emiatt Klári. Magam is láttam, hogy gyakran ketten szaladgálnak a nagymamával a gyereket üldözve, és könnyörögve neki, hogy egy-egy falatot magához vegyen. Ezért kicsit izgultam, hogy sikerül nekem majd őt megetetnem. Mikor megláttam – már akkor, mikor megmutatták nekem – az elkészített ételt, nem csodálkoztam a gyerek rossz étvágyán. Ugyanis egy összeégett, valamikor piros kis lábasban – amit talán újkora óta sosem súroltak tisztára – keményre főzött gríz volt... Magamban arra gondoltam, hogy ez a gyerek nem rossz étvágyú, hanem egy jó ízléssel megáldott valaki, s ezért nem hajlandó megenni a förtelmesen kinéző lábasban főzött, még förtelmesebb ételt.

Benyitok a fürdőszobába, a gyerek kezét megmosni etetés előtt. Hogy ott milyen látvány fogadott, azt leírni sem lehet...

Rakáson a szennyes ruha, beáztatott pelenkák teljes tartalmukkal, bűz és kosz mindenhol...⁹

Titkos útjai

Engem a férjem mindig új barátokkal lepett meg. Nem tudom hogyan, de egyszer megismerkedett egy úrral, aki a múlt rendszerben katonatisztként szolgált a hazát. Talán ez az egyetlen ember lehetett barátai közül, akinek a társasága elfogadható volt. Igazi, régi vágású úriember, akivel bármiről lehetett társalogni.

Egy alkalommal férjem azzal állt elő, hogy meghívta Kovács urat vasárnapi ebédre, aki egyedül élt. Némi gondot okozott számomra még a mindennapi ebéd előteremtése is, mégsem nehezteltem ezért férjemre, beleegyeztem. Ezután a meghívások többször ismétlődni kezdtek. Később, amikor éppen vártunk a vendégre, férjem fontoskodó arccal arra kért, legyen nagyon kedves Kovács úrhoz, mert ez számára nagyon fontos.

Nem tudtam mire vélni a dolgot, csodálkozva néztem rá.

– Árukl el nekem végre, mi az a fontos dolog, amiért sorozatban meg kell őt vendéglélni?

– Azért, mert sok mindent meg kell róla tudnom. Ő meg otthonülő, nem jár vendéglőkbe, ezért csak családi környezetben, baráti megbeszélés közben tudom elérni a célomat.

– Miket akarsz róla megtudni? – kérdeztem tőle most már valóban kíváncsian és erélyesebb hangon, mert kezdett gyanússá válni a titkolódzása.

– Nagyon fontos nekem, – hangsúlyozta, mert a Rendőrség számára (!) bizonyos információkat kell összegyűjtenem vele kapcsolatban.

Elállt a lélegzetem, csak néztem, szóhoz se jutottam egy ideig. Aztán csendesén annyit mondtam neki. – Soha többé meg ne hívd hozzánk, mert én ebben veled semmiféle közöséget nem vállalok! Jobb lett volna, ha továbbra is megtartod magadnak a titkot.

---

⁹ Klárikával később még fogunk találkozni.

Ezt követően kifejtettem ezzel kapcsolatos véleményemet, hogy megengedhetetlennek és aljasságnak tartom, amire vállalkozott.

Bármennyire hihetetlennek tartottam, de mindez megtörtént. A házasságunkról már ekkor úgysem maradt semmilyen pozitív illúzióm, mégis, egy világ omlott bennem össze. Istenem! Mit kell még miatta átélnem? Most, hogy végiggondoltam az együtt töltött esztendőket, világosság gyúlt bennem, miért volt mindig olyan érthetetlen, annyira felfoghatatlan a viselkedése, a magatartása még családon belül is. De arra – hogy valaki ilyen aljasságra legyen képes, hogy rendes, becsületes emberekről adatokat gyűjtsön, s az illető épp az én férjem, a gyermekeim apja – még a legrémesebb álmaimban se gondoltam volna.

Következő vasárnap, nagymise után, a templom előtt kerestem az alkalmat, hogy találkozzam Kovács úrral, mivel ott máskor is láttam őt. Azt se tudtam, hogyan kezdjek hozzá, de éreztem, valahogy tudomására kell hoznom, hogy a jövőben kerülje férjem társaságát. Nehezen találtam rá szavakat, de végül arra kértem, vigyázzon, milyen kijelentéseket tesz a férjem előtt. Nem voltam könnyű helyzetben, mert mégiscsak a férjem, akivel egy fedél alatt élek, nem teregethetem ki részletesen és nyíltan, hogy lényegében miről van szó. Ennyit mégis meg kellett tennem, és azt hiszem, megértette anélkül, hogy bővebben magyarázkodnom kellett volna.

Eddig soha **nem panaszkodtam** szüleimnek, milyen helyzetben élek, hiszen apám idejében fölhívta figyelmemet, mit várhatok ettől a házasságtól. Mindig eszembe jut a levele, amiben részletesen kitért mindenre, még akkor, amikor csak a vőlegényem volt. Ezért most neki panaszkodjam? Hiszen még magam sem gondoltam, hogy igaza lesz. Egyedül döntöttem, tehát nekem kell végigszenvednem, amit saját elhatározásomból cselekedtem. Azonban látták ők nagyon jól, hogy sok minden nincs rendben köztünk, s anyukám egyszer rákérdezett. **HÉT ÉV!** – Igen, akkor volt az a bizonyos, *kritikus, hét éves házassági évfordulónk!*

Ekkor azonban kertelés nélkül kiöntöttem anyuka előtt a szívem-lelkem minden keserűségét. Azt is, miért döntöttem mellette, – mert arra gondoltam, ha elszakadunk a családjától, és külön élhetünk tőlük, minden rendben lesz. Csalódnom kellett. De az is eszembe jutott, hogy jobb, ha a szülő ilyen esetben szigorúbban jár el, nem hagyja annyiban a dolgot, és tapasztalatai alapján előre látja, mi várható és nem hagyja, hogy a gyermeke ilyen fontos lépésnél maga döntsön. Ha akkor apám szigorúbban jár el velem szemben, s valami olyasmit mondott volna, hogy ha mégis a házasság mellett döntök, akkor vessek magamra, és azt tegyek, ami nekem tetszik, de hozzájuk többé ne menjek, – biztos vagyok benne, hogy jobban megfontoltam volna a lépésemet, és ha válaszút elé állít, őket, a családomat választom helyette.

Forradalom

1956. november

A napi politikáról alig szereztem tudomást; otthon voltam, szinte bezárva négy fal közé, emberekkel alig érintkeztem. Kis Gyuri már óvodába járt, csak a kislánnyal töltöttem az időmet. Amikor anyagot kaptam, otthon szorgalmasan szőttem, hogy azzal kiegészítsem férjem szerény jövedelmét. Az 56-os eseményekről ezért csak úgy szereztem tudomást, hogy a nagyszoba utcai ablakából – mint máskor – Katicával nézegettük a forgalmat, s egyszerre igen különös zajra lettünk figyelmesek, s a kórház (Szécsény) felől – erős moraj hallatszott, majd tankok jelentek meg és a másik irányba, Budapest felé dübörögve vonultak át a városon, nem kis félelmet keltve bennem. Mi ez, mit keresnek itt a tanok? – *gondolkodtam el a látványon, hiszen tankokat utoljára a front idején láttam!*

Gyorsan készülődtem, Katicát babakocsiban tolva Gyurika elé indultam az óvodába, körül akartam nézni, tulajdonképpen mi történik? Az evangélikus templom felé haladtunk, a Deák Ferenc utcai óvodából elhozni kisfiamat, aztán nagy kanyart leírva, mentünk a Városháza elé Ismerősökkel találkozva,

érdeklődtem a különös eseményről, de mindenki csak csodálkozott az eseményeken... Sokan járkáltak az utcákon, mindenki kíváncsian nézelődött, hogy mit jelent az egész hadi felvonulás? Senki sem tudott felvilágosítást adni, mindenki értetlenül szemlélődött.

Szerencsére, akkor még a városban semmi komoly esemény nem történt azon kívül, hogy a Városháza előtt valaki – *úgy nézett ki, mint aki éppen az elmeegógyintézetből szabadult* – kezében vastag kötelet rángatva, izgatottan szaladgált, két nevet ordítva: hogy hol van L M és G Misa? Misát látásból ismertem, a másikat sehogyan. Misa ugyanis közel, a Kossuth utca elején lakott, nagy kommunistának ismerték a városban, sokak szerint (és látszólag is) szellemi fogyatékos. Abban az udvarban lakott egy rendőr is, rettenetes vad, neveletlen gyerekeivel, akik átjártak a mi udvarunkba, gyakran vasrudakkal, kardokkal fölszerelve, azzal hadonásztak. Senki nem tudta őket megfékezni, mert érezték, hogy nekik mindent szabad, ugyanis „kedves” apukájuk mindent megengedett nekik. Mindig féltem, de nem egyedül csak én, hogy valamelyik gyereknek kiszúrják a szemét a veszélyes „játékaikkal”.

Gyurikát is megsebesítették egy alkalommal, amikor több gyerekek együtt az udvaron játszott, s nemsokára, ahogy ezek a gyerekek megjelentek, csetepaté támadt. Én már rettegettem, amikor gyereksírást hallottam az udvarból, most is félve néztem ki, hogy lássam, mi történik megint. S akkor láttam... a gyerekek közt ott állt a fiam, ahogy körülállják, fejéből ömlött a vér. A betolakodók hegyes vaspálcájukkal hadonászva megszúrták a fejét. Azonnal lerohantam, de mire leértem, gyorsan eliszkoltak az udvarból. Fölhoztam a vérző gyereket, a kád fölötti csapot megnyitva, kimostam a sebet, s próbáltam kötszerekkel-vattával elállítani a vérzést. A kabátkája, ami rajta volt, teljesen átázott a vértől. Azonnal rohantam vele a kórház sebészeti osztályára, ahol megfelelő ellátást kapott. Még jó, hogy nagyobb baj nem lett belőle.

Ezt követően mindig föltereltem a gyerekeimet, mikor megláttam a jómadarakat az udvarban. Meghagytam neki, hogy ilyenkor ő is azonnal jöjjön föl a lakásba, mert ha megjelentek, valaki mindig megsebesült a gyerekek közül.

Később gyakran megesett, hogy a fiúk lenn játszottak, futkároztak az udvaron és szegény kisfiam, fájó szívvel az ablakban ülve nézte őket.

Visszatérve a forradalomra, nemsokára szomorú eseményekről hallottunk, főleg Budapestről jöttek nyugtalanító hírek. Mindhárom fiútestvérem, családjával Budapesten élt. A telefon nem működött. Szerencsére a posta nem állt le teljesen, kaptam tőlük táviratot. Itt tartom a kezemben a megsárgult papírokat. Mindhárom bátyámtól hír érkezett, anyósom és Joli is táviratozott, mivel őket az események Nagykovácsiban érték, ahol akkor Joli lakott. Anyukám levelet írt, ők ekkor már Balatonakaratyához tartozó, Balatonkenese-Üdülőtelepen éltek. Utána, október 31-én, Banditól is jött levél, amiben részletesen beszámolt a történekről. Guszti bátyámért nagyon aggódtam, aki éppen a legnehezebb idők alatt Budapesten, a Köztársaság téren tartózkodott. Később elmondta, milyen körülmények között tudott onnan ép bőrrel kiszabadulni.

Balassagyarmati súlyos eseményekről hallgatott a politika, csak nagyon sokára tudtunk meg a szomorú híreket. Arról tudtunk, mivel jó ismerős családot érintett az eset. A Hunyadi utcában lakott egy baráti család, akikkel összejártunk. A férfi a Szabó Lőrinc utcai általános iskolában tanított. Őket féltettük, mert a férfi vidéket járva, történelem szakos tanárként hazafias előadásokat tartott, ezért aztán hamarosan bajba keveredett, letartóztatták. Persze, elhurcolták őt, és jóval később tudtuk meg, hogy több évre internálták. Családja elköltözött a városból.

Amikor később, a Városi Tanácsnál dolgoztam, gépkocsi-vezetőként alkalmazták a rokonukat, tőle hallottam újabb híreket, hogy amikor kiengedték, s tanárként nem alkalmazták, ezért kántori teendőket látott el Gyöngyöspatán.

Az élet fintora, s szinte kabaréba illő, hogy utána, jóval hosszabb idő elteltével a Budapesten működő Marxista-Leninista Esti Egyetemre nevezték ki oktatónak! Még az is lehetséges, hogy azoknak tartott előadásokat, akik részt vettek a lebuktatásában?! Ilyen az élet, hogy az idő néha lejátssza a maga cirkuszát.

Mit kell még átélnem?

ELJÖTT AZ IDŐ, amikor a férjemet otthon alig láttuk. Abban a hitben is élhettem volna, hogy szorgalmasan dolgozik, de ha véletlenül a munkahelyére telefonáltam, sosem találtam ott, általában azt se tudták, merre jár. Mindenütt összeveszett a cég vezetőjével és új állást kellett keresnie, mivel sehol sem szeretik az olyan munkaerőt, aki inkább csak kerülgeti a munkahelyét, vagy csak beszélgetni jár oda. Egyre bizonytalanabb lett a helyzetünk, sokszor aggódtam miatta.

Egyelőre alig tudtam kimozdulni a két gyermektől. A bölcsődei rossz tapasztalatok miatt nem gondolhattam rá, hogy egyelőre elhelyezkedjek valahol, férjem jövedelmére padig sosem számíthattunk biztosan, egyébként is kevésnek bizonyult a család fenntartására. Sajnos, sohasem volt stabil állása. Talán nem is igyekezett volna új állás után nézni, de tartania kellett attól, hogy ha sokáig munka nélkül lézeng, mint „*közveszélyes munkakerülő*”, őt is bekísérik a börtönbe.¹⁰ Engem megint állandó nyugtalanság gyötört családunk helyzete miatt, mivel teljesen megbízhatatlan volt, semmiben sem számíthattam rá. Férjes asszony létemre magányosnak éreztem magam mellette, mivel a család minden gondja rám hárult. Ő meg élte világát, mintha nem lennének gyermekei, akikről gondoskodnia kellene. Azzal töltötte idejét, hogy fogta magát, elindult

---

¹⁰ Akkor ugyanis bűntény kategóriába tartozott, és közveszélyes munkakerülőnek nyilvánították, aki munka nélkül lézengett, ezért előttünk teljesen ismeretlen volt a később elburjánzó munkanélküliség. A képzettség nélküliek elhelyezése számára egyszerű, megfelelő munkahelyeket teremtettek az akkori országvezetők.

valahová, ki tudja miért és merre, mert otthon sem tette szová, s úton-útfélen órákig képes volt össze-vissza fecsegni mindenféléről – útjába kerülő ismerőseinek, akivel találkozott.

Állást kell vállalnom

1957-BEN még mindig otthon szőttes-anyagokat vég számra „alkottam” a szövőszéken, s amikor már jól belejöttem a munkába, megengedték, hogy saját terveket készítek szép palóc mintákkal, már amikor módomban állt. Ugyanis egyre kevesebb anyagot kaptunk, ezért sűrűbben kellett leállnom a munkával, persze, olyankor nem kerestem semmit, mert az elvégzett munka arányában fizettek. Elhatároztam, hogy állás után nézek, ahol rendszeres jövedelmet kapok. Amikor csak tehettem, érdeklődtem, hol tudnék elhelyezkedni.

Úgy zajlott az életem, mintha nem is házasságban, hanem egyedül élnék. Magam vittem és hoztam haza a gyerekeket, magam voltam, amikor betegek lettek, minden gondban, családi bajjal egyedül kellett megbirkóznom, magamnak kellett döntenem minden fontos kérdésben. Párom pedig vándorolt, egyik cégtől a másikhoz került, sehol nem tudott megállapodni. Már a hajam szála égnek állt, ha itthon bejelentette: *összeveszem az igazgatóval*, ami azt jelentette nála, hogy nemsokára megint itthon (cipőstől a szelonon fekve) bámulja a mennyezetet, közben cigarettája füstjét eregeti az orrunk alá, mit sem törődve azzal, hogy ezzel árt a családjának. Azonban ha állása volt, akkor nem tért haza munkaidő után, ahogyan más családapák tenni szokták, hanem elindult valahová, ki tudja merre, miért és kikhez, mert azt sohasem lehetett tudni.

Csak élte a maga külön világát, különleges, egyedi életét.

Én pedig, amikor tehettem, jártam a várost, érdeklődtem üresedő állások után. Férjem tudott róla, hogy szeretnék állásba menni, s amikor szó esett róla, megnyugtatóan, hogy nem kell utána járnom, mivel már jó ismeretségre tett szert mindenhol, majd ő szerez nekem állást! Ilyenkor eszembe jutott anyó-

som egykori mondása: „*Olyan szegény sosem volt, hogy ígérni ne tudjon!*” Én meg csak vártam és vártam, de ebből se lett semmi. Biztos lehettem benne, hogy esze ágában sincs ebben segítségemre lenni, mert nem is akart helyet szerezni nekem.

Gyanúm igazolódott, mert amikor megint szóba került köztünk a téma, úgy nyilatkozott előttem, hogy mit akarok, mert tisztességes asszony nem jár el otthonról, mert ki tudja, mik történhetnek a munkahelyeken, ahol férfiak is dolgoznak? Tehát féltékenységből meg sem mozdult, de ezt soha nem vallotta be. Nála ez az érzés nem szeretetből fakadt, hanem hiúságból. Azt hitte, hogy a munkahelyeken minden nőt letámadnak!

Rájöttem, hogy rá hiába várok. Végül én jártam utána az állásnak.

Katica betöltötte a hároméves kort, ősszel óvodába kerül, tehát semmi akadályja nem lesz annak, hogy ismét dolgozni járjak. Talán szerencsés voltam a gyermekeimmel, mert hamar beilleszkedtek az új helyzetbe, korábban Gyurika, most meg Katica is. Szerettek óvodába járni. A Deák Ferenc utcai, jól felszerelt óvodába kerültek, ahol kedves emberek, megfelelően fölkészült óvónők látták el a feladatot.

Gyorsan teltek a napok, majd az évek, s mikor már Katica az utolsó évét töltötte az óvodai nagycsoportban, már jól ismerte a járást; reggel együtt indultam vele, leadtam őt az óvodában, s mivel őket már délután 4 órakor elengedték, ha a szülő ehhez beleegyezését adta, ő jött értem a közeli munkahelyemre. Akkor még tehette, mert alig volt forgalom a városban. Természetesen többször gyakoroltuk a „közlekedés szabályait”, hogy csak akkor léphet le a járdáról, ha sem balról, sem jobb oldalról nem közeledik jármű. Megtanulták a leckét: „*Balra nézek, nem jön autó, jobbra nézek, nem jön autó, akkor most sietve átmehetek!*”

Az irodában a férfikollégák minden évben szép ünnepséget rendeznek nőnapon. Már a nagyteremben elfoglaltuk helyünket, amikor Katica, a nagycsoportos óvodás lányom megjelent.

Ölembe ültettem. Mellettem idős kollégám foglalt helyet, akkor a műszaki osztály vezetője, különben amolyan művészember. Pista bácsinak hívtuk. Beszélgetés közben gyönyörködve nézte a kislány kezét, és azt mondta: olyan gyönyörű a kezecskéje, mint egy ékszer.

Szerencsémre, egyik gyerekem sem félt az orvosoktól. Igaz, egészségesek voltak, nem kellett őket gyakran orvosi rendelőbe vinni, ha mégis úgy adódott, betegség esetén házhoz hívtam orvost. Már kicsi korukban ellenőriztettem a fogait. Akkor idős agglegény volt a gyermek-fogszakorvos, ha megjelentünk a rendelőben, olyan kedvesen beszélt Katicával, hogy egyáltalában nem félt tőle. Nyugodtan felült a székbe. Valamilyen kellemes fájdalomcsillapítót fecskendezett a fogaira, s ha ki is kellett húznia – a későbbi időkben – cseppet sem tartott tőle. Első alkalommal azt mondta, olyan szépek a fogai, mint egy

gyöngysor. Valóban, neki később sem kellett fogszabályozásra mennie.

Óvodai farsangi műsorra nagyon készülünk, mert Katica komoly szerepet kapott, amit még előttem is titokban tartottak. Nem is sejtettem, mivel fog föllépni. Annyit árultak el, milyen öltözék kell hozzá. Egy step-pelt fehér köpenyt díszítettem föl, s hozzá való sapkát készítettem hozzá, mindkettőre arany- és ezüstpapírból holdat, napot és

csillagokat aggattam rá, amiben már ő is segédkezett. Az ünnepségen a ragyogó holmiban teljes nyugalommal, komoly arccal ült a színpadon, és elkezdte mondani a ***Didergő király c.*** mesét. Szépen hangsúlyozva, hibátlanul mondta a hosszú szöveget, egyetlen segítség nélkül, komoly arccal csak mesélt és mesélt... Olyan aranyos volt, annyira meghatódtam, még meg is megkönnyeztem.

Gyurikát ***a nyár elején*** beírtuk az iskolába, szeptemberben megkezdte a tanulást. Akkor még működött a helyi tanítóképző gyakorló iskolája, melynek a Megyeháza épülete melletti kis parkból nyílt a bejárata, ott végezte el az általános iskola első két osztályát.

Az értelmes, jó eszű, élénk kisgyerek pici korától kezdve egyfolytában nehezen tudott sokáig egy helyben nyugton maradni. Olyan gondok merültek fel az iskolában, hogy nem tud állandóan figyelni, kinézett az ablakon, leste a fákon röpködő madarakat, vagy az előtte ülőt piszkálta a ceruzájával.

Láttam rajta, hogy itthon sem marad nyugton. Amikor a szép színes olvasókönyvéből egyszer már elolvasta a leckéjét, kibetűzte a napi feladatot, s én arra kértem, hogy legalább még egyszer olvassa át, számára már óriási tortúrát jelentett. Izgett-mozgott a széken, és alig várta, hogy vége legyen. Ismerte a betűket, mindent megértett, amit tanultak, de az egyhelyben ülés nagyon megerőltető lehetett számára.

Igaz, ő augusztus 3-án született, így épphogy betöltötte a hat évét, azonnal iskolába került. Ilyen mozgékony gyerekekre ráfért volna még egy évi várakozás.

Persze, az is nagyon sokat számít, milyen tanító kezeibe kerül egy kis nebuló. Nos, itt semmi gond nem volt a tanítónő képességeivel, de más gondok felmerültek nála. Történt egy alkalommal, hogy nyílt tanítási napra meghívták a szülőket, én is megjelentem.

Pedagógus családból származom, mindhárom testvérem tanítói vagy tanári végzettséget szerzett. Akarva - nem akarva

sok pedagógiai ismeret ragadt rám is. Kicsit meglepett a nyílt tanítási órán a következő eset: a gyerekeket sorban kérdezte a tanítónő. Feleltek is, ki így, ki amúgy. Egyik-másik gyereket a tanítónő leintette, másokat pedig dicsérte, de nem érdemei, hanem aszerint, hogy ki az anyukája vagy apukája. Az is sokat jelentett számára, milyen politikai tisztséget töltenek be a szülők.

Egy kisfiú elég gyengén szerepelt, de őt nem intette le, mint a többivel tette, hanem így szólt hozzá: – *Jól van Pistike, tudod te ezt, csak meg vagy ijedve, úgy-e?* – és megsimogatta a fejét. Nos, az ő apukája töltötte be akkor a városi rendőrkapitány tisztségét.

Nagyon átlátszónak és visszataszítónak találtam a viselkedését, a jelenlévőknek ugyanúgy feltűnt. Gondolom, hogy a gyerekek is megérik, mikor valakivel kivételeznek, magamat képzeltem a helyükbe.

Városházán

Sok érdeklődés, utánjárást követően kellemes meglepetés ért, mikor jelentkeztem egy állás betöltésére. Tudomásomra jutott, hogy a Városi Tanács titkárságának egyik munkatársa szülés előtt áll, és helyettesítőt keresnek. Jelentkezésem egészen másként történt, mint annakidején az akkor *Kismoszkvának* nevezett Salgótarjában. Emlékszem, akkor még hivatalos helyeken – jobb kezüket ökölbe szorítva, égneek emelve – köszöntek egymásnak az emberek: *Szabadság, elvtárs!*

Fölkerestem a v. b. titkárt, jelentkeztem az állásra. Szépen berendezett irodában, csupa udvarias hivatalnokkal, emberrel találkoztam. Mikor bemutatkoztam, a titkár udvariasan úgy fogadta köszönésemet, mint társaságban szokás: kezeit csókolom. Nagyot néztem. Ugyanis Salgótarjában idegen helyeken nem ilyen köszöntés járt. Néhány éve ennyit változott volna a világ? Nekem első találkozásnál különösnek tűnt minden, mivel évek óta otthon töltöttem az időt, gyermekeimet nevelve.

Éreztem, nem olyan merevek az emberek, már nem kell félni, és nyíltan beszélhetek. Leültetett és hosszabb ideig tárgyalunk. A titkár kérdéseire elmondtam, hol dolgoztam eddig, legutóbbi munkaviszonyomat miért szakítottam meg. Arról is szót ejtettem, hogy fiam iskolás, kislányom óvodába jár, ezért szeretnék most már ismét elhelyezkedni. Elmondtam, hogy amíg a gyerekekkel otthon voltam, a Szécsényi Háziipari szövetkezet részére otthon, palóc szőtteseket készítettem. Sajnos, nagyon gyakran előfordul, hogy anyagihiány miatt le kell állnom a munkával, így a szövetkezeti tagságom alig hoz jövedelmet. Családi körülményeim miatt szükségem van keresetre. Szó esett arról, mi a végzettségem, és azt is, hogy mindenütt elégedettek voltak a munkámmal, utóbbi két helyen annyira ragaszkodtak hozzám, hogy komoly indokaim ellenére is, alig tudtam megszabadulni.

Egyelőre nem volt időszerű a titkársági állás, a kartársnő még dolgozott, ezért a titkár azzal búcsúzott tőlem, hogy addig a pénzügyi osztályon tudnak alkalmazni.

Néhány nap múlva már el is foglalhattam az állást, s könyvelői munkát láttam el a pénzügyi osztályon. Hamar megszoktam a körülményeket, az ott dolgozó munkatársakat. Jó viszonyba kerültem idős kolléganőmmel, akivel egy szobában dolgoztam. A nővére varrónő ezért a jövőben nem jelent gondot a ruhák varratása.

Kolléganőm fogászatra járt, fogsort készítettek neki. Mikor elkészült, örömmel mutatta nekem, mondván, éppen olyan, mint a sajátja volt. Rémülten nézhettem rá, mert ijedten kérdezte, hogy valami baj van? „*Ne-emm... csak*” és kinyögtem valami mentséget. Ugyanis a felső új fogsora csupa nagy „*lapátfogakból*” állt. Azon gondolkoztam, ha a jó Isten engem eredetileg ilyen rettenetes nagy fogakkal áldott vagy vert volna meg, akkor biztos, hogy kértem volna a fogászt, hogy az eredetieknél kisebbekre méretezzék az új fogsoromat.

Hamar megszoktam a helyet, szerettem volna véglegesen ott maradni, ahol nyugalom, és csend vett körül, amit a titkár-

ságról nem lehetett elmondani, mert az nagyon mozgalmas hely. Ezért jobb lett volna maradnom. Idős kolléganőm nem-sokára nyugdíjba megy, s a megüresedő állást én is betölthetném; megvan hozzá a végzettségem.

Néhány hónap elteltével a titkárságról Pötyi, szülési szabadságra távozott. Már korábban kezdtek engem odacsábítani. Elmondtam az ellenvéleményemet, hogy megszoktam már a helyet, szívesebben vállalnám véglegesen. Azonban híre ment a jó munkámnak, igyekeztek meggyőzni arról, hogy a titkárságon sokkal jobb dolgom lesz, nem fogom megbánni, ha elvállalom. Így történt, hogy

1958. év októberének 13. napján

áthelyeztek a titkárságra. (Már megint a 13. szám!) Nem panaszkodhattam, mert utána hosszú éveken át ott dolgoztam, szépen kapaszkodtam a közalkalmazottak ún. „szamárlétráján” fölfelé, és onnan mentem nyugdíjba sok-sok év után.

Alig egy hónap múlva, tanácstagi választásokra került sor, jól fejest ugrottam a nagy munkába. Ugyanis a választásokkal kapcsolatos munka összefogása az igazgatási osztály mellett elsősorban a titkárságot érintette.

Megszoktam és szerettem új beosztásomat, ami nem csupán írásbeli, irodai munkára korlátozódott. Gyakran voltak hivatalos vendégfogadások, rendszeres időközönként tanácsülések, és kéthetenként végrehajtó bizottsági üléseket tartottak. Ezeket mindig gondosan kellett előkészíteni, megszervezni, hogy minden zavartalan legyen. Egyszóval nem egyhangú, inkább nagyon is mozgalmas munkát jelentett.

A közvetlen munkatársammal évekig Gy Zolival dolgoztam, aki főelőadói beosztásban volt. Nekünk kellett lebonyolítani a tisztségviselők levelezését, mi készítettük elő az ülésekre az előterjesztéseket, ahol az elhangzottakról jegyzőkönyvet kellett vezetni. Hamar rájöttek, hogy nem mechanikusan végzem a munkámat, hanem szeretem, ha a levelek megválaszolását rám bízzák. Szóvá is tettem, hogy már az első munkahelyemen, az

Acélgyárban, majd a Vaskereskedelmi Vállalatnál is önálló munkakört töltöttem be, magam foglalmaztam a leveleket. Utóbbi munkahelyemen pedig kötbérügyekkel kapcsolatos tevékenységet láttam el jogi előképzettségem kapcsán (kezdetben úgy éreztem, mintha az eddigieknél lejjebb lennék sorolva). Voltak az apparátusban idős, régimódi tisztviselők, akik az elavult, hivatali szöveget használták, bonyolult körmondatokban foglalmaztak; ezt a stílust nem szerettem, mi már másként tanultuk a középiskolában – a levelezési órákon. Először néha még furcsán néztek rám, mikor szóvá tettem, hogy ezt vagy azt én nem így írnám, aztán megszokták. Látván, hogy egyedül is jól boldogulok, egyre jobban megbíztak bennem. Hamarosan előbb előadóvá, majd nemsokára főelőadóvá neveztek ki.

Abban az időben sokféle emberrel kerültem kapcsolatba. Lassan a város lakosságának nagy többségét megismertem.

A tanácstagokat, és a végrehajtó bizottság tagjait nem szakmai szempontok, hanem politikai megfontolás alapján választották, akarom mondani: jelölték. A jelölés sem akárhogyan történt, mert ez tulajdonképpen a Hazafias Népfront feladata lett volna, de... Ezt a szervezetet a Városi Tanács apparátusának, ezen belül elsősorban a titkárságnak kellett segítenie. Ez pedig abból állt, hogy tulajdonképpen saját magunkkal leveleztünk. Hogy is volt az? Telefonáltunk az illetékesnek, hogy esedékes egy bizonyos feladat, például a választóközrözetekbe való jelölésekre milyen javaslatot óhajtanak tenni, hogyan gondolják? Ők pedig úgy gondolták, hogy írjuk meg helyettük mi, mert jobban értünk hozzá, esetleg ha akadt valamilyen javaslatuk, annak megfelelően elkészítettük levelüket a Népfrontnak, átküldtük a megírt választ is a Népfront helyett és nevében a Városi Tanácsnak – tehát saját hivatalunknak – címezve, ahol aláírták, rányomták a pecsétet, elküldték, vagy elhozták személyesen, és mi átvettük és iktattuk és folytattuk az akkor is nagyon túlbuzjázott bürokráciát!

Ezt megelőzte egy fontos mozzanat, a pártszervekkel való egyeztetés. Minden választást megelőzően már országosan döntötték el, milyen legyen majd a tanácstagság összetétele. Meghatározták százalékban a nők-férfiaknak, az életkoruk-, iskolai végzettségük-, foglalkozás-, párt- és pártonkívüli, származás szerinti megoszlás arányát. Ehhez is javaslatokat kellett összegyűjtenünk minden választókerületre lebontva. Tehát jól kellett ismernünk, hogy a város melyik területén kik jöhetnek számításba, akik megfelelnek az említett kívánalmaknak. Persze, figyeltünk arra, hogy bizonyos rétegekből lehetőleg értelmes, jó képességű embereket terjesszünk jelöltként, – akarom mondani: terjesszen a Népfront – a választók elé, hogy megválasztásuk után ki-ki el tudja látni a feladatát.

Ha nem így történt, különösen a kezdeti időben, néha kellemtelen esetek, bonyodalmak származtak belőle, aminek tanúja lehettem nem egyszer. Mindig tiszteltem az egyszerű munkás embereket, de amikor olyanokat helyeztek pozícióba, akik nem értettek hozzá, vagy fellépésük, képességük nem volt megfelelő, leginkább elsősorban ők kerültek sajnálatra méltó helyzetbe. Emlékszem, hogy kezdetben néhányszor az ülésen egyszerűen azt sem lehetett megérteni, mit akart mondani az felszólaló. Megegett, hogy az illető nem tudta magát kifejezni vagy talán maga sem értette, miket mond zavarában.

Az elhangzottakról jegyzőkönyv készült, amiért engem tettek felelőssé. Bevezettem azt a módszert, hogy az illetővel (néha még ülés előtt vagy utána) fölvettem a kapcsolatot; kifaggattam megtudni, hogy tulajdonképpen mit akart, vagy akar mondani, mit óhajt elérni, mit kért, mire gondolt? Kértem, mondja el nekem egyszerű szavakkal, mintha otthon a feleségével, vagy a gyerekeivel beszélne. Aztán megbeszéltem vele, mit rögzítek a jegyzőkönyvben. Kellő tapintat kellett hozzá, mert megbántani nem akartam azzal, hogy kimondjam az igazságot, azt, hogy tulajdonképpen érthetetlen volt a felszólalása, hiszen úgy került e beosztásba (főleg a kezdeti időben), hogy maga sem akarta. Legtöbbször a párt részéről valaki

rábeszélte (saját kifejezésükkel: „megagitálta”). Utána, amikor elkészült a jegyzőkönyv, az illetékes vezetők, akik aláírták, alig ismertek rá az ülésen egy-egy v. b. tag javaslatára, mert itt már csupa szabatos, érthető mondatok lettek a jegyzőkönyvbe bejegyezve. Külön gratuláltak hozzá, hogy kerek egész lett minden hozzászólásból. Én csak arra voltam büszke ilyenkor, hogy tulajdonképpen nem követtem el azzal csalást, hogy ekképpen tettem, csak mindenki előtt ismertté akartam tenni azt, amit az az egyszerű ember kérni vagy elmondani akart.

Későbbi évek folyamán sokat változott a helyzet, amikor már megválogatták, kiket helyezzenek a tanácsapparátusok tagjai közé és annak élére. Ugyanis amikor én odakerültem, egy ideig a város korábbi polgári védelmi vezetőjét bízták meg elnökhelyettesnek, majd az én közreműködésemmel történt választás után a *Viharsarokból importáltak* ide egy „elvhű” párttagot, akinek semmi köze nem volt a városhoz, úgy is viszonyult hozzá. *Mivel Balassagyarmatról a „kispolgárinak” kikiáltott városról 1952-ben áttették a megyeszékhelyet az akkor még poros, bányász kisvárosba, Salgótarjánba, hosszú évekig csak azt fejlesztették.* Az egész megyére kapott beruházási összegeket mind ott használták föl, az egész megye többi településének rovására.

Tették ezt mindaddig, amíg lehetett, mivel az olyan kiemelt kádereket, akiket Balassagyarmatra irányítottak, nem érdekelte a város, az itt lakók helyzete sem. Egyedül a megyére osztott összes pénzből csupán Salgótarján építhette jövőjét! A költségvetés elosztásakor csak bólintottak a megyei hatalmasságok javaslataira, egy szavuk sem volt hozzá, hogy igazságtalanul osztják el az egész megyének juttatott összegeket.

Nos, a mi viharsarki emberünk is így működött néhány évig, mint tanácselnök. Egyébként emberileg csendes természetű, azonban a modorában akadt bőven kifogásolnivaló.

Történtek olyan esetek, hogy amikor reggel megérkeztünk a hivatalba, s találkoztunk vele a lépcsőházban vagy az irodában, egyszerűen nem köszönt, sőt, nem fogadta a köszönéseket. Az évente szokásos egyszeri, teljes-apparátusi értekezleten – az

akkor divatos szólam szerint illendő volt őszintén beszélni, és divat volt hangoztatni és „*önkritikát gyakorolni*”.

De nemigen éltek az alkalommal. Azonban ezt kérte az akkori elnökünk is az évenként egy alkalommal tartott összapparátusi értekezlet egyikén, hangsúlyozva, hogy nyugodtan bírálják őt, mondják csak el elvtársak és elvtársnők, ha valami kifogást találnak benne! Mély csend fogadta a felhívást. Ki mert volna akkor bizonyos nagyságokat kritizálni? Nos, ez kimondott felszólítás volt, mi bajom lenne belőle, ha más nem, akkor én vettem a bátorságot, és elmondtam a nagy nyilvánosság előtt, milyen sérelmes számunkra, amikor az épületben találkozunk, szinte összeütközünk „Elnök Elvtárssal”, s nem köszön, de a köszönéseket sem fogadja!

Senki se mert lélegzetet venni, mindenki csak figyelte, mi lesz most?

Nemcsak ő, hanem kollégáim is valahányan csodálkoztak merészségemért, mert eddig, ilyesmi sosem fordult elő! Azonban nem bántam meg, mivel lett foganatja. Igen, az „*elvtárs önkritikát gyakorolt még az értekezleten*”, s utána már udvariasan nemcsak fogadta a köszönéseket, hanem előre hajlandó volt köszönteni a közvetlen beosztottakat.

Vele történt meg a következő eset is. Az oktatás-művelődési osztályunkra tanulmányi felügyelőnek egy – eredetileg tornaszakos, izmos – fiatal tanítónőt neveztek ki. Egy alkalommal, ebéd után, visszatérve az ebédlőből, többen megálltunk a bejáratnál beszélgetni. Elnökünk is jelen volt, barátságos társalgás közben, a hölgy, akiről szoltam, valahogy elfordult a társaságtól, s akkor az *elvtárs*, talán jópofáskodni szeretett volna, vagy viccesnek gondolta, de rosszul sült el neki, amikor Jucit két oldalról megcsiklandozta.

Nos, ezúttal jó helyen tapogatódzott, mert se szó, se beszéd, Juci megfordult, s jó erőnlétét kihasználva, teljes erejéből pofonvágt a tanácselnököt.

Síri csönd követte az eseményt, csak annyi történt, hogy hamar szétoszlott a társaság, mindenki ment a helyére, foly-

tatni a munkáját. Természetesen semmi nem lett belőle, hiszen mindez sok szem előtt zajlott le, mit tehetett volna a „tettes”, belátta, nem járt volna jól, ha ügyet csinál belőle.

Balatonakarattyán

Szüleimet Mari néni – apuka nővére – meghívta egy nyáron Balatonakarattyára, a hatalmas gyümölcsössel körülvett nyaralójába. Nagyon tetszett nekik a Balaton környéke, ezért elhatározták, hogy amikor apuka nyugdíjba megy, utána ott fognak letelepedni. Ezért amint elérte a szükséges kort, azonnal kérte nyugdíjazását, és átköltöztek Balatonakarattyára.

Nyugdíjasként még sokáig dolgozott; előbb egy nyaralóban, gazdasági-irodai munkát vállalt. Utána visszahívták tanítani, és a helyi általános iskolában, majd egy közeli nagyobb településen, Csajágon folytatta a hivatását. Ötven (!) éven keresztül oktatta, nevelte a gyerekeket.

Apám idős kora ellenére sem tétlenkedett, mindig célt tűzött maga elé. Elhatározta, hogy saját házat épít, az elveszett erdélyi otthon helyett. Amíg azonban az elkészült, több bérelt

lakásban is éltek. Előbb a tóparton, ami nyáron nagyon tetszett nekünk, mert közvetlenül a Balatonra nyílt a kertje, s nagyon jó volt fürdőruhában egyenesen a Balaton vizében lubickolni. Az épület azonban téli lakásra nem volt alkalmas, ezért innen átköltöztek egy hatalmas kerttel körülvett villába, ahol a tulajdonosok csak nyaranta rövid időt töltöttek, e célra fenntartott szobában. Két budapesti jó kedélyű, operakedvelő hölgy tulajdonát képezte a nyaraló, akik itt tartózkodtak.

kodásuk idejét operadalokkal végigénekeltek. Kellemes, szép saroktelek közepén állt a ház, egyik oldala a 72-es útra nézett, a másik mellett a vasúti sínek futottak. Ebben az időben Katica lányom még két éves sem lehetett. Kezemben a fényképek, amelyek ott készültek, ezen *a képen a kis Gyuri és Katica látható a kapunál, amely a vasúti sínekre nyílt, előszeretettel figyelték a vonatokat.* Arra jártunk le a Balatonhoz, fürödni.

Innen jó sétával lehetett lejutni a tóhoz. Katica picit korától kezdve csodálta a hullámozó tavat, mindig kedvelte a vizet, szeretett benne pancsolni. Ha megálltam vele a parton, be akart ugrani a tóba, alig lehetett őt visszatartani, ahol a tó vize felnőtt embereknek is nyakig ért.

Erről a helyről is továbbköltöztek, ahol a nyaralót hatalmas, elhanyagolt park vette körül, a ház melletti részt viszont apuka szépen rendbe hozta, gyönyörű virágokat nevelt, a terület egyik sarkában valódi kiserdő terült el. Két utcára nyílt a kapu, egyik a Botond utca felől, erre jártunk le a Balatonhoz, a másik kapuja pedig ennél is a 72-es útra nézett.

Ennek a nyaralónak a kertjében készült virágok közt, Katicával, a cicás kép. Ez a nyaraló és telek egy jómódú székesfehérvári fogorvos tulajdonát képezte. A ház vékony falazattal, csupán nyaralónak épült. Ezért télen, főleg ha fújt a szél, – márpedig ez Dunántúl gyakori – nagyon kihűlt, emiatt szegény anyukám sokat szenvedett.

Több szoba volt az épületben, nyáron a tulajdonos felesége gyakran leruccant fürödni, együtt jártunk le a

tóra, és gyakran akkor már a katonaság tulajdonát képező nagy, szépen rendben tartott nyaraló strandját kerestük föl, amikor fürödni akartunk.

Aztán, egy alkalommal *olcsó telket kínált* a község megvásárlásra, apukám egy nagy, 600 négyszögöles területet, hatalmas *szakadékot* választott ki és potom áron megvásárolta. Ismerősei azon csodálkoztak, mit akar ezzel kezdeni, mert házépítésre alkalmatlan, de termelésére sem alkalmas.

1. kép: Apuka a szakadékbán.

Az igaz, hogy csak emberfeletti fizikai munkával, rengeteg föld mozgatása árán lehetett bármire alkalmassá tenni. De az én idős édesapám erre vállalkozott! A telekhez közeli bérelt lakásból könnyen meg lehetett közelíteni a területet, melynek magasabban fekvő részéről tiszta időben gyönyörű kilátás nyílt és a Balaton tulsó végéig, Badacsonyig lehetett látni.

2. kép:

A szűz területen – Atila kisfiam is részt vállalt a munkából. Nagypapával és Nagymamával látható.

Apám ekkor már nem egy volt atléta termetű, mégis, amit elhatározott, mindenképpen megvalósította. Gyenge alkata ellenére rengeteget dolgozott, ennek az irgalmatlanul nehéz fizikai munkának nagy részét egyedül végezte el.

3. kép: A fák- és bokrok egy részét már sikerült kivágni és eltávolítani.

4. kép: Lassan, jobbra, fent, a szakadék felső részén alakítják ki a ház helyét.

Apuka szorgalmasan dolgozott, sokszor egyedül végezte a nehéz fizikai munkát.

5. kép: Innen, lefelé lesznek kialakítva lépcsőzetes fokozatok a szőlő és kert betelepítésére.

6. kép: Apa és fia sokat fáradozott.

Később a nyári iskolai szünetekben – fiai sokat segítettek neki, munka végétével a Balaton hűs vizében fürödve csillapították fáradtságukat.

Hihetetlen erőfeszítéssel, folyik a tereprendezés. Ezen a képen a kert lépcsőzetes részén munkálkodik apa és fia, ahol majd nemes szőlőfajtákat fog telepíteni.

Ki kell az kihasználni az alkalmat egy kis pihenőre.

7. kép: Lépcsőzetek szőlőtelepítésre

8. kép: Megérdemelt pihenő – szivarral.

A fenti képen látható édesapám, ahogy a munkáját megszakítva, *élvezettel gyűjt rá egy finom szivarra*, s gondolatban már látja a jövőt, amikor szőlő terem a lépcsőzetes területen, és érett gyümölcsöktől roskadoznak a nagyra nőtt fák.

9. kép: Óriási földmunka

Óriási földmunkával készült el a terep a kertnek és a házhelynek. Az hiszem, nem sokan vállalkoztak volna ilyen feladatra. Ahhoz olyan szívós elhatározás, és akarat kellett, amely apámban megvolt.

Ezután következett a ház felépítése, amely nagy erőfeszítést igényelt, azonban a tereprendezés ehhez képest sokkal több munkával járt.

A házat övező részt gyümölcsfákkal, bokrokkal, a déli fekvésű partot – *lépcsőzetes megmunkálással* – szőlővel kezdte betelepíteni apám. Itt már örömmel dolgozott, mert végre saját kertjében és szőlőjében tehetett. Mostanáig, ahol eddig laktak, minden elhanyagolt bérelt telket rendbe hozott, s nem sokáig élvezhette a hasznát.

A házra eddig, a spórolt pénzből és bankkölcsönnel elkezdődött az építkezés. Apuka ennek a munkálatainál is kivette a részét.

10. kép: Áll a HÁZ

A képen az új ház, bár vannak még feladatok, pl. még nem készült el a feljárat rész sem, a környékén is akad munka bőven.

Néhány év telt el, mikor a gyümölcsösben mindenféle finom gyümölcs megtermett, nemcsak saját maguknak, hanem jutott belőle nekünk, s az ott nyaraló unokáknak is. Amikor termőre fordultak a fák és bokrok, a gyümölcsből el tudtak adni az üdülőknak, s anyukám sok befőttet, lekvárt és szörpöt készített a család részére. Apánk továbbra is, korát meghazudtolva dolgozott és megélhette, hogy az építkezéssel kapcsolatos kölcsön-adósságait kifizesse.

Beteljesült szüleim vágya, végre otthon érezhették magukat ismét, nem fájt annyira a Marosvásárhelyen elveszett otthon, lassan begyógyultak a sebek. Nyugodtan élhettek saját maguk

által teremtetett békés otthonukban, és még néhány éven keresztül együtt élvezhették munkájuk gyümölcsét, a jól megérdemelt nyugdíjas éveket. Gyermekük és unokák sokáig élvezték szeretetüket, s nyaranta nagyon jó volt ott találkozni az egyre bővülő családnak.

Évekkel később, amikor apám már nem bírta megdolgozni a nagy területet, az alsó részét megosztatta, és eladta. Így sikerült az építkezéssel kapcsolatos kölcsön-adósságait rendeznie, amiből minden gyermeke családjának 10-10.000 forintot juttatott, ami abban az időben igen szép összeget jelentett. Mondhatom, meglepetés ért, amikor a postás bekopogott hozzánk, és leszámolta a bankókat, az „*égből pottyant*” ajándékot. Akkor mi már a Lenin lakótelepen éltünk. Örömben busás borralalót kapott tőlem a postás, aki kihozta nekünk a pénzt.

Szüleink mindig szeretettel vártak haza bennünket, és az egyre szaporodó unokákat. Ugyanis Gusztai bátyáméknál három gyermek volt, s nálunk is nemsokára érkezett a harmadik.

Mindig vártak, örültek jöttünknek, s hálásan vettük körül őket, élveztük a szép balatoni nyarakat, amit megteremtettek számunkra. Évről-évre mindig több gyerek ugrándozott a nagyszülők körül, akik életet, napsugarat vittek csendes nyugalmukba.

Felejtethetlen nyarakat és vakációkat éltünk ott, közösen, kedves családi környezetben. Én minden szabadságom alatt náluk pihentem, s velem együtt gyermekeim pici koruktól lubikolhattak a Balaton (akkor még) tiszta, átlátszó kék vizében.

Hétköznapiak

Ugorjunk kicsit vissza a múltba. Gyerekeim szépen fejlődtek. Gyurka jövedelme mindig bizonytalan volt, én viszont biztos állással, megfelelő jövedelemmel rendelkeztem, s ez némi beosztással fedezte a legszükségesebb kiadásokat. Azonban az egymáshoz való viszonyunkat most sem lehetne felhőtlennek nevezni. Mindig fura dolgai akadtak, amiről nem tudott leszokni, s amit én igen nehezen viseltem el. Egyre gyakrabban került sor köztünk vitákra. Nem értettem meg, miért barátkozik hozzá és hozzánk nem méltó, lecsúszott, züllött emberekkel.

Sosem nézem le az embereket, nem a születésük, ruhájuk, bőrszínük vagy iskolázottságuk alapján ítélt meg őket, de azt azért mindig igyekeztem megválogatni, hogy kikkel tartok baráti kapcsolatot.

Egy időben többször olyan családot (férj-feleség) hívott hozzánk, akik ellen minden erőmmel tiltakoztam. Akkor azt mondtam neki, ha mindenáron barátkozni akar velük, tegye, de ide a lakásba többé ne hozza őket; nem vagyok hajlandó velük barátkozni. Munkából hazatérve a gyerekeket össze kellett szednem, út közben bevásároltam, s amikor hazaértem, még sok munka, elintéznivaló várt rám, a gyerekek és a háztartás ellátása. Ebben a munkában sosem segített nekem, mint más családos férfi. S akkor szó nélkül beállít olyan „vendégekkel”, akikkel eszem ágában sincs barátkozni. De hiába kértem, ne tegye, nem tudtam hatni rá.

Sokszor azon gondolkoztam, miért kedveli a nála alacsonyabb képességű, és gyakran lumpen embereket? Csak azért tehette, mert a „háryjánoskodó” előadásaiért nyilván csak ezek csodálták. Jól ismertem azt a szokását, hogy szeret nagyokat mondani, ilyenkor jobbra fölfelé fordítja a fejét és szemével hunyorogva, a távolba néz... Én már tudtam, hogy ilyenkor valamit csak kitalál, és nem mond igazat.

Én voltam mindig, aki hittem az „örök hűségben”. Én voltam, aki azt a szót, hogy „válás”, még a gondolataimból is száműztem. Akárhogyan is fordult a világ sora, én belül mindig hívő, vallásos maradtam. Amikor tehettem, jártam templomba. Valahogyan mindig a csodákban bíztam volna, mert bármilyen csekély alapja volt, készen álltam hites férjemnek megbocsátani. Hízelegni, kedveskedni viszont tudott, és amikor néha beszéltünk a helyzetünkről, olyan lelkesen tudta ecsetelni a lehetőségeket, hogy a sok-sok csalódás után is hinni akartam neki.

Amikor már nagyon elromlottak közöttünk a viszonyok, akkor valósággal könnyögött, legyen még egy gyermekünk, *mert az majd összeköt bennünket*. Én naiv, most is abban bíztam: hátha...? Nem szívesen gondoltam, arra, hogy két gyerekem apa nélkül nevelkedjen... S elválni? Ettől a gondolattól mindig idegenkedtem.

Nemsokára be kellett látnom, hogy ismét rászédett, mert semmi sem változott. Már állapotos időm alatt újból folyton eljárkált, ki tudja hová, most is alig találkozunk vele otthon, sem tevőleg, sem anyagilag nem segítette az életünket. Hiába akartam hinni neki, mert ígéretei légbuborékok voltak. Most is, a célja csupán az lehetett, engem mindenképpen magához láncolni, hogy falak közé ékelve csupán háztartási munkával legyek elfoglalva, hogy immár nemsokára a három gyermektől ki se tudjak mozdulni otthonról. Féltékeny, de ezt az érzését nem a szeretet, a féltés hatja át, hanem a hiúság vezérli.

Nyilvánvaló, hogy mellette kénytelen vagyok irodába járni, pénzt keresni – mert nem én vagyok az egyedüli nő, aki kenyeret keres. Látja, hogy munkahelyemen sok férfi vesz körül, főnökeim elégedettek velem, udvariasak hozzám. *Kedves* férjem ezért legszívesebben bezárna, mert hiúsága nem tudja elviselni, hogy máshol is eredményes lehetek, hogy megállom a helyem, hogy általában a háztartás mellett is több eredményt tudok felmutatni, mint *Őfelsége*! Gyakran éreztem

úgy, hogy saját színvonalam alatti kapcsolatban, gúzsba kötve élek.

Sajnos terhességem idején gondjaim adódtak, nem ment olyan simán, mint korábban. Bent a munkahelyemen megértők voltak hozzám. Másfél hónaposan az irodában lettem rosszul, onnan mentővel szállítottak kórházba. Az orvos nem sok jóval kecsegtetett. Betegágyam szélére ülve elmondta, mire számíthatok. Akkor a művi abortuszt tiltotta törvény, csak kivételesen kerülhetett rá sor. Az orvos mégis fölajánlotta, hogy – mivel már van két egészséges gyermekem – ezt törvényes keretek között meg tudják szakítani. Hangsúlyozta: a jelekből már előre kiszámítható, hogy terhességem egész időtartama alatt gondjaim lesznek, s a végkifejlet is kétséges. Válaszom az volt, hogy nem akarom a megszakítást, és ha megmarad, bármilyen nehéz is lesz, vállalom a következményeket. Annak ellenére tettem ezt, hogy már akkor éreztem, csak magamra számíthatok!

Férjem viszont még ilyen állapotomban is teljesen érthetetlenül viselkedett. A gyerekeknél – mikor valami gond adódott velük – vagy ha megbetegedtek, többször járt nálunk gyermekorvos, de ő sosem volt elérhető közelben, hogy a bajban segítsen. Olyan egyedül voltam, mintha nem is lennék férjnél.

Katica megbetegedett, orvost kellett hívnom hozzá, mivel a láza magasra szökött. Az orvos több gyógyszert írt föl részére, és ellátott tanácsokkal. Estefelé járt az idő, férjem éppen hazajött valamiért, kértem, hozza el a gyógyszert, ne kelljen a lázas gyereket magára hagynom. Elvitte a recepteket, de *elfelejtett hazajönni*, pedig lakásunkhoz közel volt a patika. Ott álltam kétségbeesve a lázas, beteg gyerekkel, recept és gyógyszer nélkül – vártam, mindhiába. Borogatással csillapítottam a lázát.

Hajnali négykor állított be!

– Hol voltál? – ezzel a kérdéssel fogadtam.

– Itt „*beszégettem*” a kapu alatt – válaszolta nagy nyugalommal és mondott valami nevet, hogy kivel. Még csak lelki-

ismeret-furdalást sem érzett viselkedése miatt, amiért nem hozta sietve a gyógyszert a beteg gyermekének! Gyakran már arra kellett gondolnom, hogy talán nem lehet egészen normális.

Érzéseim szerint, nálam a rengeteg izgalom okozhatta a terhességi rendellenességet. Egész idő alatt hol dolgoztam, hol kórházba mentem. Az orvos végig otthon akart tartani, de én tiltakoztam ellene, ha nem szükséges a kórházi kezelés, inkább bemegyek a hivatalba – nem fizikai munka, el tudom látni. Otthon viszont mindig akad valami, ami megáérthat. Végig orvosi felügyelet alatt álltam. Nagyon rendes orvoshoz tartoztam. Egyik kislányával Gyuri fiam egy osztályba járt, korábban is gyakran találkoztunk szülői értekezletek alkalmával. Különlegesen szép kreolbőrű feleségével és két lányával élt. Csak azért engedett otthon maradnom – azt mondta, kórházban volna a helyem – mert tudta, hogy van telefonunk, és megígértem, ha bármi történnék, értesítem, és bemegyek a kórházba.

Attila

1961. február 11.

Optimális idő előtt három héttel történt: Szép derült téli napra virradtam, de éreztem, hogy eljött az idő. Teltségem ellenére elegáns kosztümöt öltöttem magamra, és bevonultam a kórházba. Benéztem a kórtermekbe, az orvost kerestem. Később az asszonyok elmondták, el se hitték, hogy mi járatban vagyok, mert jó hangulatban, mosolyogva néztem be az ajtón.

Valóban jól éreztem magam, akkor még nem tudtam, hogy császárműtétet kell végezniük, mert a terhesség alatt szerveztem kimerült, s nem vállalhatják a szüléssel járó kockázatot. Nem biztos, hogy a szívem kibírná a tortúrát, ami különben rám várna. Ugyanis a gyermek rossz irányban indult, teljesen keresztben helyezkedik el.

– Beleegyezik a műtétbe? – tette föl nekem a kérdést. Ugyanis írásban kell hozzájárulást adni a műtéthez.

– Ön a szakember, doktor úr, tudna mást ajánlani? – válaszoltam kérdéssel.

– Sajnos, nincs más javaslatom.

– Akkor kénytelen vagyok beleegyezni.

Gyermekeim délután jönnek haza óvodából-iskolából, csak annyi időm maradt, hogy telefonáljak férjemnek, mi a helyzet. Lelkére kötöttem, föltétlenül maradjon otthon a gyerekekkel.

A műtét hosszú ideig, 12 órától fél 2-ig tartott. Altattak, ezért nem emlékszem, hogy fölsírt-e? Pedig emiatt a későbbiek folyamán gyakran faggattak szakrendeléseken. Nagyon szép kisbabaként jött a világra, azonban a szakemberek azonnal látták, hogy nagyon sok gondom lesz vele az életben.

Pedig valóban szép baba volt, laikus szemmel semmi különlegeset nem lehetett nála észlelni. A kórteremben egy közeli kisközség tanítónője szinte irigyelte tőlem, milyen szabályosan gömbölyű fejcskéje van. Neki is kisfia született, azonban gondokkal kellett megküzdenie, mivel fogós-szülés közben a gyerek feje megnyúlt. Valóban sajnálatos látványt nyújtott. Pedig ha tudta volna, hogy az övé idővel rendbe jöhet, míg az én Attilám élete végéig viseli – velem együtt – a problémás terhesség következményeit. Erre szokták azt mondani, hogy Isten útjai kifürkészhetetlenek...

Mikor Attila megszületett, Katica hét, Gyurika pedig kilenc éves múlt, tehát még nem lehetett őket otthon magukra hagyni.

Mégis mi történt? Műtét után fölébredve, szobatársaim hiába igyekeztek leplezni, megtudtam, hogy a gyerekeim otthon magukban vannak, este félkilenc, és még nem vacsoráztak. Ők hívták föl a kórházat, megkérdezték, mi van velem, miért nem mentem haza? Nekem kellett intézkednem a betegágyból, kérve, hogy a szomszédok nézzenek a gyerekeimre. Utána a nővérek segítségével táviratot küldtem anyukának, ha teheti, jöjjön el, legyen segítségünkre. Ő sem számított arra, hogy a gyermek korábban érkezik a világra.

Három hétig lábadoztam a műtét után, bent tartottak a kórházban, nagyon legyöngültem, s amikor föl akartam kelni,

nem bírtam felállni, visszahanyatlottam az ágyra. Vérátömlesztést kaptam, és mielőtt hazaengednek, kicsit fel kellett erősíteni a szervezetemet. Azonban történt valami, amitől megijedtem, de nemcsak én... Ugyanis injekciókat kaptam naponta. Egyik reggel az injekció után különös gyengeség fogott el. Nem tudtam, mi lehet az, lefeküdtem az ágyra, de a gyengeség fokozódott, egész testemet elöntötte valami furcsa forróság, tetőtől-talpig leizzadtam, folyt rólam a víz. Csöngettem a nővéri szobába. Azonnal jöttek, a nővér az orvosért szaladt. Rosszullétem ellenére megijedtem, mert láttam, hogy a kórlapot tanulmányozzák, s az orvos nem éppen jó hangulatban faggatja a nővért... Gyorsan intézkedett, s beadtak még valamilyen másféle injekciót, amitől lassan kezdtem magam jobban érezni. Senki sem közölte velem, de biztosra veszem, hogy valami – nyilván véletlen – gyógyszercsere történt.

Az újszülöttet viszont még sokáig bent tartották a kórházban, mivel két kiló hatvandeκάs születési súlyával koraszülöttnak nyilvánították. Bejártam hozzá a kórházba szoptatni, nehogy elapadjon a tejem.

Keresztmamája Anny néni, Anyukám barátnője, az Egyesült Államok, Texas államában, El Pasó városban élt. Persze nem tudott eljönni a keresztelőre – anyuka helyettesítette – de óriási csomaggal lepett meg bennünket. Gyönyörű babaholmit kaptunk, olyan holmit, amilyeneket itt látni sem lehetett abban az időben nálunk; csodaszép világoskék, fehér prémmel bélelt kocsi-kabátkát, több kis ruhácskát, amiben beledolgozták a vízhatlan nadrágot. Későbbi csomagjaiban is sok újdonságot küldött: kicsi farmernadrágot, ami akkor minálunk szintén ismeretlennek számított, csak jóval később jött divatba.

Attila születésekor is csak egy hónap szülési-szabadság járt az anyáknak, és semmi más lehetőség nem adódott arra, hogy otthon maradjak vele. Gyorsan megoldást kellett találnom a jövőnkre vonatkozóan. Anyukám sokáig kíségtett bennünket, az akkori gyermekorvos – nagy kegyesen – még egyetlen

további hónapot engedélyezett betegségére tekintettel. Azt hiszem, ha módomban állt volna egy jó kitömött boríték mellett további betegszabadságot igényelni, talán meghosszabbította volna az időt. De ezt nem tehettem, mert férjem bizonytalan és kevés jövedelme miatt nekem kellett minél előbb elfoglalom biztos jövedelmet nyújtó állásomat.

Anyukám egész nyárra elvállalta a két nagyobb gyermeket, levitték őket Balatonakarattyára, hogy könnyebben boldoguljak itthon. A két iskolásnak jót tett a vakáció. Iskolai év kezdetére apuka hozta őket haza. Vonattal jöttek, én eléjük mentem az állomás felé. A vonat már beérkezett, amikor közeledtem a vasútállomáshoz, ők hárman szemben: Apám közepén, kétoldalt kézen fogva őket, mosolyogva közeledtek. Katica kigömbölyödve, fehér, alul fodros, út közben összemaszatolt fehér, selyemruhácskájába öltözve, alaposan lebarnulva – *úgy nézett ki, mint egy kis cigánypurdé* – futott elém, mikor meglátott. Sosem felejttem el a látványt. Itthon aztán beszámoltak az utazás részleteiről. A vonat akkortájt bizony koszos volt, leülni csak úgy lehetett, ha valamit magunk alá raktunk, vagy ha előbb letöröltük az üléseket. A gyerekeknek ilyesmire nem terjedt ki a figyelme. Apukám Budapesten átutazóban a Gundel-étteremben vendégelte meg őket, ott ebédeltek. Nagy eseményt jelentett számukra.

Anyósom összesen egyetlen egyszer látogatott meg minket Balassagyarmaton, Attila születése után. Akkor is magával hozta „*Ógikát*”, Joli egyetlen gyermekét. Mindketten ilyen palócosan ejtették ki a nevét, ami magyarra fordítva Ágikát jelent. Sajnáltam szegény kislányt, mert egyszer végig kellett néznem, nagymamája hogyan mossa a haját. Előre kellett hajolnia, a sampon folyt a szemébe, és az egész tortúra alatt (érthetően) torkaszakadtából ordított.

A következő nyáron csoda történt, meghívta a két nagyobb gyereket, hogy nyári szünidő egy részét vele töltsék együtt

Nagykovácsiban, ahol Joli lakik. Így aztán Attila születését követő nyáron apjuk vitte őket nyaralni a *másik nagymamával együtt, Nagykovácsiba*. Nekünk volt telefonunk, de annyira nem terjedt el, hogy mindenütt legyen, s még náluk sem volt. Ezért aztán nem tudtam velük állandó kapcsolatot tartani. Így történt – amiről csak hazatérésük idején értesültem –, hogy annyira rosszul érezték magukat, Katica meg akart tőlük szökni. Soha többé nem lehetett rábírní arra, hogy akár csak látogatóba is elmenjen nagynénjéhez vagy apai nagyanyjához. Igaz, nem is erőltették.

Attila kéthónapos korában újra dolgozni kezdtem. Kénytelen voltam olyan asszonyokat keresni ismerőseim körében, akik vállalják a gondozását otthon, a lakásban, amíg én az irodában tartózkodom. Hárman álltak készenlétben, így bármi adódott, mindig akadt valaki közülük, aki vigyáz rá. Néhány hónapig így oldottam meg a gondjaimat, utána bölcsődébe került. Akkorra már a bölcsődéket korszerűsítették, rendes gárda vigyázott a gyermekekre, ők is a városi tanácshoz tartoztak, ismertem őket.

Attilával kapcsolatban csak később, kétéves kora körül jelentkeztek gondok a bölcsődében, mert fogékonyabbnak bizonyult a fertőzésekre, mint a többi gyerek, és ha valaki eltüsszentette magát, mindjárt megbetegedett. Hol a torka, hol a mandulája gyulladt be. Akkor szinte az egész tél úgy telt el, hogy alig került vissza a közösségbe, máris kapott valamilyen fertőzést. Ezért a három asszony továbbra is készenlétbe állt, mert ha estére vagy reggelre belázasodott, azonnal szaladtam hozzájuk és valamelyikük jött, hogy én mehessek dolgozni. Az orvos azt mondta, nem lehet megvárni a szokásos hároméves kort, még tavasz előtt ki kell venni a rendkívül nagy manduláját.

Előfordult, hogy a műtét után engem írtak ki betegállományba, addig Attila velem lehetett otthon. Ezer szerencse, hogy rendes emberek vettek körül a munkahelyemen, és ami-

ben lehetett, segítettek. Az apparátus még kis létszámmal dolgozott, nem akadt olyan, akit helyemre állítanának, ezért, hogy ne gyűljön össze a munka, esetenként behívtak, s arra az időre az általam kiválasztott munkatársnő ment Attilára vigyázni, amíg bent valami fontos munkát el kellett végeznem. Máskor pedig hazavihettem a munkát, s mikor elkészültem vele, elküldtek érte. Voltak ugyanis olyan feladataim, amelyeket egyelőre helyettesítéssel nem tudtak megoldani.

Nem javult a viszonyunk

Öfelsége első Buday György nem tudta elviselni, hogy beteg gyermeke született! Mint reméltem, illetőleg ahogyan ő mondta, nemhogy összekötött volna bennünket, hanem végleg elidegenített egymástól a harmadik gyermekünk. Ezután még többet maradt távol az otthontól, még lehetetlenebb dolgokat művelt, mint addig. Én balga! Még azt hittem, hogy ha külön leszünk a családjától, normális életet élhetünk. De mostanra rá kellett döbbennem, hogy a mi helyzetünkön már semmi és senki sem segít. Most már anyuka előtt sem titkolhattam, hogy mi a helyzet, hiszen személyesen tapasztalta, amikor több időt nálunk töltött.

Olyan dolgokat művelt, ami már kibírhatatlan volt mindnyájunk számára. Csak néhány dolgot említek a sok közül, mik történtek.

Gyermekeimet hittanra járatam. Mikor megszüntették az iskolai hitoktatást, a templomban folytatták. Eleinte nem szólta érte a hivatalban, hiszen nem voltam én olyan magas beosztásban, ami zavarhatta volna feletteseimet. Egyelőre. De ezt is elrontotta gyermekeim kedves papája. Sohasem tudta, mikor, mit és hol lehet és kell mondania. Fecsegett össze-vissza meggondolatlanul. Most is így történt. Egy alkalommal az udvarban két szomszédunkkal beszélgettünk, mindkettő magasabb beosztású párttag volt. Szóba került a hitoktatás kérdése. Férjemtől egyikük sem kérdezett semmit, mégis mellét verve megszólalt.

– Nekem *senki sem meri* megtiltani, hogy járassam-e gyermekeimet hittanra! – Holott ő sosem erőlködött azért, tanulnak-e hittant, vagy nem. Addig talán ő sem tudott róla, mert nem törődött ő semmivel, mi történik a gyerekek körül. Most meg úgy tett, mintha neki ez bármikor is fontos lett volna! Azokhoz tartozott, akinek igazán nem számított a vallásosság vagy az istenhit. Már Salgótarjánban is *ő akart engem óvni* egyházi összejöveletektől, a templomi kórustól! De nem hitt ő semmiben. Nála most is csak az volt döntő, hogy valakinek ellentmondhasson.

Az lett a következménye, hogy főnökeim nemsokára behivattak, és udvarias formában fölkérték, hogy ne járassam a gyerekeket hittanra, mert ez nekik – a pártszervek előtt – kellemtelenséget okoz. Mit tehettem? Tudtam, hogy az állásomat nem hagyhatom ott, mert csak azzal tudom a család anyagi fedezetét biztosítani. Ekkor már szerencsére Gyurika és Katica is átesett az elsőáldozáson – amiért hálát adtam Istennek. Sőt, már bérnállók voltak is. Arról azonban le kellett mondanom, hogy tovább erőltessem a hitoktatásukat.

Mi, a városi tanácsapparátus dolgozói, együtt ebédeltünk a járásiakkal; székházuk alagsorában levő étkezdében. Éppen valamilyen ünnep előtt, ebéd után néhányan körbeültünk egy asztalt, és társalogtunk. Férjem csatlakozott hozzánk, mivel ő is abban az épületben dolgozott, a Terményforgalmi Vállalatnál.

Bugi kolléganőm cigarettázott, s amikor előszedte a hozzávalókat, előbb körbekínálta. Bár tudta, hogy én nem dohányzom – az irodámban is csak a vendégek kedvéért tartottam egy doboz cigarettát –, udvariasságból engem is megkínált. Még ki sem tudtam mondani, hogy köszönöm, nem kérek, Gyurka intően felemeli a kezét, és komoly ábrázattal megszólal: – „*Cicának azt nem szabad!*” – mondja a kedves párom, és intően emeli fel a kezét, hogy azzal is tudtul adja, ő szabja meg, ki mit tehet a mi családjunkban!

Szerinte nem én dönthetem el azt, hogy elfogadom-e vagy sem, hanem Őfelsége! Ezt követően belefog egy teljesen bugyuta fejtegetésbe, megindokolva, miért nem szabad – szerinte a gyámsága alá tartozó „Cicának” – vagyis nekem, a cigarettát elfogadnom!

Bugi és a többi kolléganőm értetlenül néztek rám, én viszont meg sem tudtam szólalni meglepetésemben. Ő azonban semmit sem értett a társaság zavarából, nyugodtan folytatta:

– Azért nem szabad, mert most olyan cigarettákat gyártanak, ha valaki abból elszív egy szálát, egyszerűen tehetetlenné válik, és a férfiak azt teszik vele, amit akarnak!

Kolléganőim zavartan figyelték „okos” intelmeit, legszívesebben nevettek volna rajta, de megőrizték nyugalmukat. Azt hittem, menten lefordulok a székről hülyeségei hallatán, ez nekem már olyan sok volt, hogy felálltam és egyszerűen otthagytam a társaságot! Ezek után munkatársaim előtt kezdett nyilvánvalóvá válni, hogy köztünk nincs minden rendben. Ugyanis eddig borzasztóan vigyázott a külsőségekre, mintha mi „minta házások” lennénk. Bármilyen zajlott le köztünk otthon, ő kint az utcán – ahol mások is látták – feltűnően, karon fogott. Azt senki nem tudhatta, hogy mindez csak látszat. A valóság ennél sokkal szomorúbb, ami a négy fal között zajlott. Most már végképp elhidegültünk egymástól. Eddig még mindig volt bennem egy hajszálnyi remény, hogy el tudjuk viselni egymás társaságát.

Ekkortájt történt, hogy nővére, Böbe meglátogatott bennünket, mert a városban érdekelt volt egy női ruhagyárnál. Délután már otthon voltam a gyerekekkel, amikor benézett hozzánk. Akkor már férjemnek is rég’ lejárt a munkaideje, de hiába telefonáltam bárhová, senki sem tudta, hol van. Nővére szeretett volna vele találkozni, ezért türelmesen várt, azonban már a hiábavaló telefonálásokból is sokat sejtethett. Órák múlva került elő, Attila Böbe ölében ült. Erre ő, a jó apuci,

mézes-mosollyal az arcán nyúlt a gyerekért, és így hívta: – *Gyere apucikához!*

Számomra nevetségesen viselkedett, mert eddig úgyszólván rá se nézett, nemhogy ölbe vette volna beteg gyermekét. Kórházról-kórházra mindenhová én hurcoltam valamelyik gyerekekkel – amire gyakran sor került –, de apja soha meg se kérdezte, hogy hová vittük és mi van vele? Általában Katica jött velem kísérőnek, apját gyereke sorsa sosem érdekelte.

Klinika

Tudtam, hogy Attilánál gondok vannak, azt is, hogy hamarosan sor kerül egy alapos szakvizsgálatra. Korábban nem javasolták, de másfél éves korában kellett elvinnem az ajánlott klinikára. Így kerültem kapcsolatba a budapesti I. számú Gyermekklinikával, ott Kassai főorvosnővel. Hosszú évekig rendszeresen, félévenként kellett jelentkeznünk, gyakran még sűrűbb időközönként. Oda is az alig nyolcéves Katicával mentem, hogy legyen velem valaki, aki legalább egy-egy percre vigyázzon rá, ha szükséges. Ott állapították meg nála hivatalosan a Down-kórt, amit már amúgy is sejtettünk. Végtelenül komoly, kedves Kassay doktornő megnyugtatót – már ahogyan lehetséges ilyen helyzetben erről beszélni – hogy ennek a betegségnek egyik enyhébb változata áll fenn nála. Erről magam is meggyőződhettem, mert láttunk nagyon súlyos, szomorú eseteket is, amelyekkel nem szívesen cseréltem volna el a saját gondjaimat.

Rendszeres időközönként kellett felülvizsgálatra vinnünk, ahol pszichológussal is találkoztunk, lehet, az én vigasztalásomra. Én ugyan lelkileg kiegyensúlyozottan fogtam fel a megváltoztathatatlan ténytet, elfogadtam a helyzetet, és tettem, amit tennem kellett. Inkább fizikailag gyötört meg az a sok herce-hurca, mivel sosem voltam valami erős alkat, amit egy beteg gyerek szállítása jelent autóbusszal, vonattal, Budapesten

pedig villamossal a klinikáig, s ezen túl gyakran számtalan más helyre.

Egy alkalommal helyettesítő szimpatikus fiatal orvos fogadott bennünket a felülvizsgálaton, a főorvosnő helyett. Azt mondta, hogy Attila ennek a betegségnek egy olyan állapotában van, hogy ő reményt lát a gyógyítására! Nagyot nézhettem, mert eddig minden szakembertől azt hallottam, és szakkönyvekben, folyóiratokban is ezt láttam leírva, vagy még rémesebb dolgokról olvastam, hogy ez a betegség jelenleg nem gyógyítható. Azt mondta, ha úgy döntök, akkor ő a magánrendelőjében megkezdi a kezelését. Receptre fölírta a címét, telefonszámát, és azt kérte, hogy alkalmilag hívjam föl telefonon egy időpont megbeszélésére.

A hír nagy örömet szerzett, hogy mégis van remény gyógyulására, de mégsem ment a fejembe, hogy erről eddig engem a főorvosnő miért nem tájékoztatott? Ezért aztán nem akartam elhamarkodni a dolgot, hanem a legközelebbi felülvizsgálat alkalmával Kassay főorvosnőt kértem, mondja meg őszintén, mi a véleménye a dologról és megmutattam neki a kapott címet, telefonszámot, egyben kértem diszkrécióját. Ha a válasza az, hogy segítene ez a külföldi gyógyszer és kezelés, – amit igencsak nehézkesen lehetne beszerezni – akkor mindent megpróbálnék, hogy előteremtsem rá a szükséges összeget. Korábban már föltártam előtte családi helyzetünket, elmondtam, hogy fölösleges pénzünk nincs, szűkösen élünk, majdnem teljesen magamra vagyok hagyva a három gyermekemmel, házasságunk válságos helyzetben van, és lehet, hogy hamarosan válásra kerül sor.

Azt felelte, ha lenne olyan gyógyszer vagy kezelési mód, ami a betegséget gyógyítaná, a klinika is beszerezné, s nekem nem kerülne semmibe. Sajnálattal vettem tudomásul, és hittem neki.

Egyszer, amikor Gyuri már tizenkét éves volt – és Pesten is elég jártas, mert gyakran átutaztunk Balatonhoz jövet-menet – és, jó megfigyelő gyerek volt. Vele az esedékes fogszabályozásra kellett jelentkeznünk. Eddig én kísértem el őt is a

fogászati klinikára, de most éppen egybeesett az időpont Attila felülvizsgálatával.

Együtt utaztunk Budapestig, az autóbusz állomástól ő egyedül ment a fogszabályozásra, mi Attilával pedig a gyermekklinikára. Előbb végeztünk, és megbeszélésünk szerint Gyurikának ott kellett minket bevárnia. Mikor odaértünk, a professzornő azzal fogadott: – ejnye, anyuka, miért engedte egyedül a fiát, miért nem kísérték el, hiszen a kísérő útiköltségét is fizetjük!

– Nekem a kicsit kellett vinnem ugyanarra az időpontra, másik klinikára. Különben Gyurikával többször voltunk itt együtt. Ő nálam sokkal jobban tájékozódik Budapesten, ezért nem jelentett számomra különösebb gondot, hogy egyedül engedtem őt idejönni. Ott volt velem Katica és Attila, belátta a helyzetemet.

Alig múlt el két éves kicsi Attilánk, mikor egy torok- vagy mandulagyulladás-mentes időszakban sor került a mandulaműtetre. Akkor még a hozzátartozók nemigen maradhattak a kórházban a műtét után, de Attila korára való tekintettel nekem megengedték. A műtét különösen súlyos volt, olyan ritka nagy mandulával, hogy minden gégész orvos jelen volt az operációnál. Nagyon sajnáltam szegénykét, mert akkor már átestem Gyurika esetében hasonló megpróbáltatáson. Mindennek ellenére, rendben ment minden, csak utána volt nehéz őt ágyban tartani!

Már otthon is, mindig gondot jelentett, ha ágyban kellett maradnia. Egyszer a körorvos azt mondta nekem, mikor lázas volt: – Tartsa ágyban.

– Lehetetlen, nem marad meg.

– Kötözzé oda a kiságyhoz! *Mondta, de azt nem tudom, hogy komolyan gondolta-e?*

Most is annyira élénken mozgott, nem bírta magát, a közeli műtét ellenére ugrált az ágyakon! Még szerencse, hogy télutó lévén, éppen nem volt sok beteg gyerek, ezért ketten lehettünk egy kis kórteremben. Az orvos és ápolók attól féltek, hogy a túlzott mozgás miatt valami baja történik.

Közben, amikor aludt, hazaszalagáltam ellátni két iskolás gyerekemet. Nehezen telt el két nap, a harmadikon hazaengedtek. Tudták, hogy bármi történik, ha baj van, úgylis azonnal jelentkezem.

Hazaérkezve – rajtunk kívül – otthon még senki sem tartózkodott. Mikor beléptem a lakásba, gyorsan lepakoltam a kórházi holmit, Attila egyedül maradt néhány percre a konyhában. Nagyon ki lehetett éhezve, hiszen operáció után csak folyadékkal tápláltuk. Gyorsan segítettem magán, egy elfüggönyözött polcon gyűjtöttem száraz kenyérdarabokat, amit egy ismerősünk szokott elvinni állatoknak. Attila mindig szerette a kenyérvéget, a héját, gyorsan magához ragadott egy jókora darabot, s mikor én előbukkantam, békésen majszolta a kökeményre száradt serclit.

Nagyon megijedtem, mert továbbra is csak folyékony és pépes ételt kaphatott volna. Azonnal telefonáltam a kórházba, megkérdeztem, mitévő legyek? Azt válaszolták, hogy csak figyeljem, lehet, hogy nem lesz semmi baja. Szerencsénkre úgy is lett.

Műtét után hamar felgyógyult, és ezt követően masszív kiskölyök lett, jól bírta a bölcsődét, majd amikor elérte a három éves kort, óvodába mehetett – ennek semmi akadálya nem volt. Igaz, kicsit mindent lassabban tanult meg, mint a két egészséges testvére, de szépen beletanult a hétköznapi dolgokba, tehát kellő időben szobatiszta lett.

Enyhülés a politikában

Történelmi események tanúi lehettünk, mivel **1962. évben, szeptember 16-án** jelent meg az MSZMP Központi Bizottság határozata, mely a személyi kultusz éveiben a munkásmozgalmi emberek ellen indított törvénysértő bírósági eljárások lezárásáról szól. Többek között benne szerepel, hogy a *„rendelkezésre álló dokumentumok alapján a jelzett eljárások koncepcióit, és a koholmányok közül nem keveset maga Rákosi agyalta ki.”* Itt elsősorban a Rajk-perről emlékeznek meg,

majd Pálffy György, Sólyom László és társai, Szakasits, Marosán és Kisházi Ödön, továbbá Kádár János, Kállai Gyula és társaira vonatkozik.

A KB intézkedett az önkény áldozataiként ártatlanul elítélt és meghurcolt személyek rehabilitálásáról, és arról, hogy a párt mindenkor kegyelettel őrizze történeti dokumentumaiban forradalmi tetteiket, és hogy hozzátartozóik a szükséges és lehetséges erkölcsi és anyagi támogatást mindenkor megkapják... stb.¹¹

Nekem eszembe jutott az említett fontos dokumentumról, hogy amikor korábban többször úgy emlegették 1956-ot, mint „ellenforradalmat,” ilyenkor én lehetőleg mindig kijavítottam: Forradalom volt, mert a NÉP fölkelte elnyomói ellen!

Új kolléganóm

ÉVÁT AJÁNLOTTÁK fölvétele hozzánk, mivel irodai munkában, gyors- és gépirás terén gyakorlattal rendelkezett. Korábban Felsőpetényben lakott, férjétől válófélben volt. Egyébként helyes, mutatós nő, aki nagyon jókor érkezett, mert a titkárságon kevesen voltunk a sok munkához. Ekkor már Gy Zoli megvált a hivataltól, pártvonalon helyezkedett el; „kiemelték”, és családjával átköltöztek Salgótarjánba. Én lettem a titkárság vezetője. Évával baráti viszony alakult ki közöttünk, gyakran járt hozzánk, és a főügyészség helyettes vezetőjéhez ment feleségül. Nem hagyhatom ki a következő történetet, amit vele együtt éltünk át.

Egy alkalommal négyen ruccantunk át Losoncra – Éva férjével és még egy másik ügyész – ültünk a kocsiban. Évánál nem először fordult elő, hogy a hosszú utazásokat „műszaki szünet” nélkül nemigen bírta ki egyfolytában. Most is úgy jártunk, hogy Losonc felé közeledve bejelentette, neki nagyon-

---

¹¹ Sólyom Ildikó 1988-ban megjelent Megtörténhetett c. könyv belső borítójáról.

nagyon kell sietnie valahová... Kísérőink megnyugtattak, hogy kellő helyi ismerettel rendelkeznek, ne féljen, mindjárt ott leszünk, s a közelben állnak meg az autóval.

A városközpont parkolója tele volt, ezért még néhány kört kellett tenni, amíg meg tudott állni a sofőr. Na, itt a női toalett, mondták a fiúk, Éva kipattant, én utána mentem. Igaz, a kis épületben se jobbra, se balra nem figyelve, Éva a szó szoros értelmében berobbant a bejáratú ajtón, ott egy fürkét megcélozva, gyorsan bement. Nekem nem volt sietős a dolgom, most, hogy Éva végre célhoz ért, én várakozó álláspontra helyezkedtem, időm engedte, hogy közben körülnézek.

De mit látnak szemeim, nem akartam elhinni. Körültekintve, rémülten vettem észre, hogy az első helyiség egyik falánál egy csomó férfi fal felé, nekem háttal áll, és ott végzik kisdolgukat... Közben kíváncsian tekintgetnek hátrafelé, immár csupán engem figyelnek, mit keresek én ott, hiszen Éva az ajtó mögött védett helyen nem volt látható.

Most rajtam a sor, hogy megijedjek. Szinte földbe gyökeredett a lábam, alig bírtam mozdulni; aztán megfordultam, és igyekeztem minél előbb kimenteni a helyiségből. Egyenesen az autóhoz mentem, ahol a fiúk mindjárt látták, hogy valami nincs rendben. Gratuláltam nekik a jó helyi ismeretükhöz, s elmondtam, hogy nem a női toaletthez vezettek bennünket. Persze, a mi hibánk is, amiért nem figyeltünk a feliratra, s a legelső ajtót céloztuk meg, – de hát, ha Évának annyira sürgős volt a dolga...

Mikor a nagy izgalmon túljutottunk, s Éva is visszaért, mind a négyen jól kacagtunk a történeteken.

Iskolában

GYURI FIAM – elvégezve az általános iskola első két osztályát, s mivel megszűnt a Tanítóképző gyakorló iskolája – ezért a harmadik osztálytól kezdve Bajcsy úti általános iskolába íratam be. Sok jó tanítót és tanárt ismertem onnan. Nekünk

azonban nem volt szerencsénk, mert egy idegbeteg, förtelmes nő osztályába került. Olyan volt, mint a neve: KÁNYA, ugyanis valóban Kányáné névre hallgatott. Helyesebben sosem hallgatott, inkább folyton ordított. Már év elején az első szülői értekezleten megállapítottuk, szülők egymás közt, hogy nem gyerekek közé való. Mindenki arról beszélt, főleg a fiús-mamák, hogy nagy ákom-bákom betűkkel egy hónap alatt betelt a gyerekek üzenő-füzete. Szinte minden nap akadt írni-valója, egyáltalában nem tudott a gyerekekkel bántani.

Az iskolával nem egészen szemben, egy vállalat irodájában az ott dolgozók elmondása szerint, a tanítónő úgy ordít a gyerekekkel, hogy – jó időben, mikor az ablakok nyitva vannak – áthallatszík hozzájuk. Legközelebb, amikor azzal jött a gyerek, hogy nézzem meg a füzetét, elolvastam: két mondat, két oldalt tett ki, s a második hónapra már betelt a füzet. Olyan semmiségeket jegyzett bele, amiért kár volt a tollat koptatnia. Leültem, és a füzet utolsó lapján udvarias hangnemben arra kértem a tanítónőt, hogy hasonló ügyekben ő nyugodtan intézkedjék, mert ha valamit vétett a gyerek délelőtt, furcsa, otthon, este megdorgálni érte. Szenvedést jelentett minden szülő számára az évet elviselni ilyen tanítónő mellett.

Nem volt szerencséje a fiamnak a másik, a napközis tanítónővel sem. Az is egyszer azért írt be az üzenő-füzetbe, mert a *„gyerek szünetben hógolyót dobált, s az egyik beszállt az iskola folyosójára”*. Ez a tanítónő vénlány, utálta a fiúkat, úgy, ahányan voltak, mindnyájukat!

Szerencsénkre, a negyedik év elején éppen megszűnt az újkövári tanyai iskola, s onnan áthelyezek egy fiatal férfi tanárt, s végre, ő vette át azt az osztályt, ahová a fiam járt. Az első szülői értekezleten félve érdeklődtem magatartása felől. Megkönnyebbülésemre azt a választ kaptam, hogy semmi gond nincs vele, s jó a tanulmányi eredménye is.

Amikor az 5. osztályba indult, egy végtelenül kedves, igazi tanárnő, Lucza Jánosné kapta az osztályt, aki már az iskolában elrendezett mindenféle problémát, nem terhelte a szülőket

fölöslegesen apró-cseprő ügyekkel. Őt már korábban ismertem, mint tanácstestületi tagot, akivel havonta találkoztam a tanács ülésein. Gyuri jól tanult, minden tantárgyból jól állt, végre megnyugodhattam.

Katica hat és fél évesen került a Bajcsy iskolába. Szerencsésebben indult, mint a testvére. Nagyon kedves idős tanítónő, egy orvos felesége tanította. Nyugodt, kiegyensúlyozott gyermekszerető asszony, aki tudott bánni a gyerekekkel. Izgultam az első szülői értekezleten, hogy majd mit hallok tőle? Az olvasással, írással, minden feladattal jól megbirkózott, semmi gond nem merült föl vele kapcsolatban.

Én inkább Kata élnéksége miatt félttem, olyan eleven volt, mint egy fiú. Arra gondoltam: hogy tudja majd megszokni az iskolai fegyelmet? Félve érdeklődtem a napközis tanító néninél, s megkérdeztem: hogyan viselkedik az én lányom?

– Ó, a Katica? – *Kezdte lassan a mondókáját, amiért már előre megremegtem, hogy mit fogok most hallani! De így folytatta:* – aranyos, jó kislány, szót fogad és jól tanul.

Most már föllélegezhettem. Ha otthon bármilyen cserfes és rakoncátlan, megbocsátható, ha az iskolában jól viselkedik és rendesen tanul. Nem is volt vele/velük semmiféle komoly gondom végig az iskolában, majd a középiskolában sem.

Mikor naponta hazaérkeztek az iskolából, első dolgom volt, kibontani őket a kabátokból, sokszor még a ruhából is, mert „*amolyan iskolaszagot éreztem rajtuk.*”

Aztán később észrevettem, hogy amit otthon tanítottam nekik, lassan mindent elfelejtenek. Ugyanis itthon tiszta kézzel kellett asztalhoz ülni, és kanálon kívül késsel-villával enni, de mindez a múlté. Nem tudom, miért nem gondolnak mostanában az iskolában-napköziben ilyesmire a tanítók. Azt mondta az én kislányom, hogy a napköziben piszkos kézzel mennek ebédelni... Szinte megdermedtem, amikor meghallottam. Nevelni kellene még azokat is, akiknél otthon elmulasztották, s nem leszoktatni azokat, akiket otthon megtanították a rendre...

Családi háború

OTTHON MÁR *javában dúlt a háború*. Férjem most is zuhlott barátáival járta a vendéglátó-egységeket, szórakozóhelyeket, – sose tudtuk, merre jár. Gyakran nem is találkoztunk, olyan későn járkált haza, amikor már mi régen aludtunk. Korábban a vacsorát a keze ügyében hagytam, hogyha hazajön, megegye. Aztán amikor többször ottmaradt az étel, meguntam azt is, és arra gondoltam, ha nem jön időben, étkezzen úgy, ahogyan a kedve tartja. Hiába próbálkoztam mindenféle praktikával, hogy ne élesedjen ki köztünk a helyzet. Arra gondoltam, hátha a gyerekek miatt megpróbál emberi módon élni mellettünk, amíg erre kényszerülünk.

Vasárnaponként meghívtam ebédre. Megterítettem a nagy asztalt, együtt ebédeltünk. Sajnos, nem tartott sokáig, mert ilyenkor is lehetetlenül viselkedett. Elkezdett ordítozni, – szinte félelmetes volt, egyszer dühében úgy ugrott föl, hogy majdnem felborította a terített asztalt a raja lévő telefazék levessel együtt. Be kellett látnom, hogy ezzel nem javítok a helyzeten. Többé nem hívtam meg, mivel nyugodt körülmények között szerettünk enni.

Nem a munkahelyi elfoglaltsága okozta a távollétét, mert ha kerestük, azt sem tudták, hol van. Aztán eljött az idő, hogy annak örültünk, ha nem is látjuk, mert addig élhettünk otthon békességben. Amint megjelent, azonnal belekötött a gyerekekbe. Örömet jelentett számára, ha valakit fölbosszantott és sírni látott.

Egyszer úgy este nyolc körül, még forgott a mosógép a fürdőszobában, mikor beállított. Valami miatt azonnal vitatkozni kezdett. Én olyasmit mondhattam, ami nem tetszett neki, mert feltartott kézzel jött felém, hogy megüssön. Gyurika ott állt mellettem, és láttam, hogy elindul az apja felé... Nagyon megijedtem, hogy bántani fogja őt, kitértem a kezeügyéből, s gyorsan kézen-fogva a gyereket, beszaladtunk a szobába és bezárkóztunk.

Arról tudtam, hogy gyakran megfordul különböző vendéglőben, presszóban, de mindig azt hittem, hogy nem iszik szeszesítalt. Ugyanis többször előfordult korábban, társaságban vagy otthon, ha megkínálták akár csak egy pohár borral is, azonnal visszautasította: – Én nem iszom! – szabadkozott mindig.

Ezért csodálkozva hallottam, amint az irodában kollégám azt kérdezte tőlem: – Gyurka talán részeges, és azért válnak?

– Nem tudok róla – feleltem.

– Tegnap este ugyanis – folytatta, a Búzavirág presszóban találkoztam vele. A szomszéd asztalnál ült, baráti társaságban. Én is társasággal voltam, jól láttuk, hogy *tizenkétszer rendelt feketekévé – rummal.*

Nekem erről fogalmam se lehetett, mert kifelé mindig mást mutatott, mint otthon. Most már kezdtem érteni, hogy gyakran miért olyan kötekedő, mikor este hazaérkezik, – mint az elmúlt napokban. Látni ugyan nem lehetett rajta, s már nem voltunk olyan jó viszonyban, hogy mint normális körülmények között szokás, csókkal üdvözljük egymást, mert akkor megéreztem volna rajta az alkohol szagát.

Kibírhatatlan lett a családi életünk; nem tudta elviselni szegény kis Attilát. Rettenetes dolgokat művelt, úgy viselkedett, mint akinek megbomlott az agya. Igazán nem befolyásolt az a körülmény, hogy kolléganőm, Éva elvált, nem utánózni akartam, de el kellett határoznom, hogy elválok tőle. Arra gondoltam, ha együtt maradnánk, mellette én is bediliznék, s akkor ki nevelné fel a három gyereket?

Egy este, döntésre jutottam; véletlenül otthon tartózkodott, gyerekek a szobában társasjátékkal szórakoztak, amikor csendesen közöltem vele válási szándékomat.

Mély csend fogadta a bejelentésemet.

– Nézd, ilyen körülmények között nem tudok élni és dolgozni, beadom a válókeresetet. Neked is jobb lesz, meg-szabadulsz a családi gondoktól, és talán megnyugszol.

Még mindig csend...

– Nehéz elhatározás volt részemről, gondolhatod. Én komolyan, teljes belső világgal istenhívő és vallásos voltam mióta az eszemet tudom. Én a házasságot valóban szentségnek tartottam, ezért is türtem el tőled annyi mindent. Eddig. Megismerkedésünk óta, és a házasságunk idején is bármilyen gondjaim akadtak még Salgótarjánban, nálatok, majd amikor Klári is odaköltözött, tudod, hogy azt a szót, hogy „válás”, ki sem ejtettem a számon, pedig már régen meg lett volna rá az okom.

Még mindig hallgat...

Én pedig azon gondolkoztam, hogy jelenlegi helyzetben egyszerűen nem tudok vele egy fedél alatt élni. Olyan érzésem támadt, mintha az agyában valami megbolydult volna... Sokszor félelmetes volt, már a gyerekek is rettegnek tőle. Eszembe jutott az a beszélgetésünk, amikor elmondta, hogy, háború alatt légnyomást kapott. Talán annak következménye lehet ez a különleges és félelmetes viselkedése?

Sosem voltam fejfájós, nem szerettem a gyógyszereket. Mostanában azonban kényszerültem orvoshoz fordulni, hogy valamivel csillapítsam fájdalmaimat, bár meggyőződtem róla, hogy ez a lehetetlen helyzet okozza minden bajomat, amit nem tudok magamban feloldani. Körzeti orvosunk fölírta valamilyen koffein-tablettákat alacsony vérnyomásom miatt, amit a patikában lehetett kiváltani. Sokáig szedtem ezeket a pirulákat. Aztán egyszer azt kérdezte tőlem sajátos humorával:

– Szereti a kávé?

– Nem szeretem, mert keserű. Sosem értettem, miért itták szüleim és most kollégáim is mindig olyan élvezettel!

– Szokjon rá, – folytatta, mert a tabletták ugyanazt a koffeint tartalmazzák, és jobb természetes módon fogyasztani. Így szoktam rá a feketekávéra, amiből naponta általában két adagot elfogyasztok.

Gondolatban éppen idáig jutottam, már azt hittem, nem is akar válaszolni, de akkor végre megtört a csend. Csak annyit válaszolt:

– Nagyon megbánod, ha bemerészeled adni a válópert! Keservesen megbánod, mert olyanokat teszek veled, és térdén állva fogsz tőlem bocsánatot kérni, hogy fogadjalak vissza!

Agyamban forogtak a gondolatok, ahogy elnéztem a gyűlölet-től izzó szemét és fenyegető mozdulatait. Hihetetlen, hogy miért ragaszkodtam én ehhez az emberhez. Miért harcoltam azért hosszú éveken át, hogy együtt maradjunk? Szüleim, testvéreim elleneztek ismeretségünket, az ő családja sem rajongott értem. Miért? Miért kellett összekötni ezt az eleve halálraítélt ismeret-séget? Ide vezetett az út és most nem tud emberséges maradni. Ha engem nem kímél, legalább a gyermekeire lehetne tekintettel és megóvná őket ettől a lehetetlen élettől, amiben élünk...

Majd visszatértem gondolatban az előbb elejtett fonalhoz, ami az akkori helyzetünket jellemezte.

Előfordult olyan eset, amikor már nem bírtam tovább, megfájdult a fejem elviselhetetlen terheim miatt, s mikor a gyerekeket lefektettem, megkerültem a háztömböt, hogy kiszellőztessem magamból a kínzó gondolatokat. Olyan érzés gyötört, hogy szétrobban a fejem. Kicsit lehűtöttem magam, s beláttam, ez így nem mehet tovább. Tennem kell valamit. Beláttam, hogy rajtunk már csak az segít, ha elválnak útjaink. Ha nem teszem meg ezt a lépést, nemcsak az ő agya, hanem az egész család idegrendszere felborul. Ha én is elvesztem a fejem, ha az idegeim felmondják a szolgálatot, ki törődik majd a három aranyos gyermekemmel?

Hányszor próbáltam vele beszélni, szépszerével rávenni, keressen magának szobát, és szépen, emberi módon távozzon, neki is jobb lenne. Láttam rajta, éreztem, hogy kicsi Attilánkat nem bírja elviselni. Azonban ő ilyen emberi megoldásról hallani sem akart, forrt benne a bosszú.

Nos, arra gondoltam, hogy annál többet rosszat már nem tehet ellenünk, mint amit eddig kiálltam mellette. De mostani

reagálása sem vallott épeszű ember gondolkodására. Nem azért akart velünk élni, mert szereti a családját, most is csak a bosszúvágy él benne. Nem lehetett vele emberi hangnemben tárgyalni! Egyszerűen: félelmetes a reagálása és általában a viselkedése velünk szemben.

Bár nem tartozott szokásai közé, hogy ígéreteit betartsa, de most, az egyszer, nagyon is igyekezett fenyegetéseit beváltani. Meggyanúsított, hogy megcsalom őt. Amikor valamilyen munka miatt bent kellett maradnom – igazán ritkán került rá sor – hazaérve kinyilatkoztatta: „*az irodában randevúzol! Különben miért maradnál ott tovább?*”

Egyszer meg azt találta ki, hogy nekem a város összes vezető embere a „szeretóm” és egy papírlapra nyolc nevet írt föl, amit kifüggesztett a konyhai ajtóra! Én először észre se vettem, Gyuri fiam kezdte sorban kibetűzni a papírra írt neveket. A nyolcadik név, a kórházi főorvos neve után odaírta, hogy a „*vőlegényed! Erre bizonyítékom van!*”. Mikor hazaért, kezében egy papírlapot, a „bizonyítékot”, mint „bűnjelet” lobogtatta: egy gyógyszer-receptjét, amit a válóperes irataihoz is becsatolt. Gondolom, a bíró jót mulathatott rajta.

Aztán megfenyegetett, hogy „kivégzi a családot” és olyan félelmetes volt a tekintete, el is hittem neki, hogy megteszi, ha lehetőséget kap rá. Össze kellett szednem a konyhaszekrény fiókjából az összes hegyes kést, a töröket, még a hosszú kötőtűket is, és bevittem az irodába, és bezártam a pánccsaszekrénybe.

Nagyon jellemző rá a következő eset: Attila egyik késő délután belázasodott, és telefonon ki kellett hozzá hívnom a gyermekorvost, aki évek óta ellátta a gyerekek gyógyítását, s nem először fordult meg nálunk. Mikor megérkezett, a belső szobában tartózkodtunk, ott vizsgálta meg a beteget.

A receptek megírása után ellátott tanácsokkal, aztán hirtelen rám nézett, és megkérdezte tőlem: – Mondja, ki az a férfi, aki a másik szobában fekszik az ágyon?

– Férfjem, a gyerekek apja – feleltem.

– Érdekes, milyen rég’ járok ide, még sosem láttam! – jegyezte meg szinte kétségbe vonva, hogy igazat mondok-e.

Félelemben éltünk

Most, hogy végérvényesen elhatároztam magam, és beadtam a válókeresetet a bíróságra, átrendeztük a lakást. Kivittük rekamiéját a konyhának az étkezéshez elfüggönyözött részére, eléje szőnyeget terítettem. Kitettem az ágyneműjét, ruháit elrendeztem a kis előszobában levő szekrényben. Csak ilyen módon tudtam elkülöníteni és lezárni azt a részt, ahol mi leszünk. Ugyanis már annyira elfajult a dolog, hogy egyedül nem mertem hazamenni a gyerekekkel. Abban az időben közvetlen munkatársaim tudtak róla, miket művel, mert őket is úton-útfélén leállította, és a legképtelenebb dolgokkal szóraztatta. Reggel, megérkezve az irodába, azzal fogadtak, milyen mesékkel állította meg valamelyik munkatársamat. (Lám, igyekszik fogadalmát beváltani, hogy lehetetlenné akar tenni!)

Felajánlották a kolléganőim, és munkaidő után váltakozva hazakísértek, otthon gyorsan bekészítettem a legszükségesebb kellékeket a szobába, hogy mire hazaérkezik, bezárkózhassunk. Onnan ki se mertünk lépni reggelig, csak a fürdőszobát és a szobákat használtuk. A kisebb szobába bevittem a kétlapos villanyfőzőt, este azon készítettem teát és vacsorát, reggel is azon forraltam fel a tejet. A vasárnapi ebédet is ott kellett megfőzőm. Mikor lefeküdni készültünk, kulcsra zártuk és bútorokkal elbarikádoztuk az ajtót.

Reggelenként valaki mindig értünk jött, hogy nyugodtan mehessünk iskolába-irodába.

Folyton ijesztgetett, fenyegetett bennünket, zörgette az ajtót, amitől szegény kicsi Attila, aki még hároméves sem volt, félelmében sikoltozott mellettünk. De nemcsak ő, hanem mindnyájan rettegtünk. Többször kénytelenek voltunk telefonon ismerősök segítségét kérni, mikor annyira ordítózott és dőngette az ajtót, attól féltem, hogy ránk töri.

Észrevette, hogy eltüntettem a lakásból a hegyes késeket, töröket, akkor olyan haragra gerjedt, és arra akart rákényszeríteni, hogy adjam át neki az irodai ajtó és a pánccélszekrény kulcsát. Ugyanis én kezeltem a fontos és „titkos” iratokat, így annak egyik kulcsát magamnál kellett tartanom. Ekkor telefonon rendőri segítséget kellett kérnem. Mikor megérkeztek, akkor is, a rendőrök jelenlétében, olyan fenyegetően viselkedett, berontott a szobába, kézbe kapta a telefont és össze akarta törni, mert azzal hívtunk segítséget. A rendőrök is látták, milyen állapotban van, udvariasan kérték, tartson velük. Mi ennek ellenére nem mertünk otthon aludni. Eddig is előfordult már, hogy kollégánomnak kellett telefonálnunk hasonló jelene-teknél, ők jöttek értünk. Néhány alkalommal náluk aludtunk.

Rettenetes időket éltünk át! Szerencsénk volt, mivel megértő és segítőkész emberekkel voltam körülvéve. Kollégám és főnököm segíteni akart szorult helyzetemben, megbeszéltük, hogy beszél a kórház pszichiátriai osztály főorvosának, össze-ismerteti őket – mindketten Felvidékről, Rozsnyóról származnak. – Arra kértük, próbáljon vele kapcsolatot teremteni; és sikerült rábírnia, hogy szedjen nyugtatókat, vagy térjen ki, menjen el a lakásból. Akkor kis időre lecsendesedett körülöttünk a helyzet.

Sajnos azonban dr. G, az akkori körzeti orvosunk lebeszélte róla, hogy „nem kell az a gyógyszer”, s újból kezdődött minden, mint korábban. Egyébként érdekes, egyéni jelenség volt ez az orvos. Még ma is emlegetik egyik – vele kapcsolatban a – Balassagyarmaton megtörtént esetet.

Idős ember megjelenik vizsgálatra a rendelőjében.

– Doktor Úr! Fáj a torkom és köhögök – *suttogja rekedten a beteg.*

– Sebaj, bátyám! – *mondja az orvos, kezét a páciens vállára helyezve, ablakon át a temetőre mutat, majd folytatja:* – azok ott kint, örülnének, ha most is köhögnének!

Férjem arra is képes volt, hogy följelentette saját gyermekét.

– Elromlott a rádiómk, akkor kitalálta, hogy Gyuri fia rontotta el, mivel én ellene nevelem – *mondta* – ezért a rendőrségen följelentette saját, alig 13 éves gyerekét. Egy rozoga, öreg rádióról volt szó, amihez hozzá se nyúlt. Engem citált be a fiatakorúakkal foglalkozó rendőrtiszt. Elmondtam neki, mi a helyzet otthon. Megértette és megszüntette az ügyet.

Máskor az Ügyészségen jelentett föl engem. Azzal vádolt, hogy „Mindszenty” iratokat és ki tudja, még milyen titkos és tilos, a „*népi demokráciára veszélyes*” dokumentumokat őrzök otthon. Szerencsémre ismerős ügyész tudomást szerzett róla, aki tudta, hogy válófélben vagyunk, tőlem kérdezte meg, mi a helyzet?

– Valóban volt egy füzetem, amiben egyszer leírtam Mindszenty József Szentkúton elhangzott beszédét, de ez ott nyugszik az egyik rekamié fiókjában, azóta senki sem látta, én se szedtem elő, még át sem tettem gyorsírásból.

Mikor hazaértem, nekifogtam és a rekamiében lévő mindenféle szerinte „gyanús”, „titkos” és „tilos” dolgokat, tehát a gyorsírás-füzetemet, fényképeket, ahol családunk valamelyik tagja vagy jó ismerősünk még a múlt rendszerbeli katonatiszti egyenruhában látható fényképen, egy csomó emléket, iratot, naplóm ezzel kapcsolatos lapjait a cserépkályhában mind elégettem, de a mai napig sajnálom, hogy ezeket a családi emlékeket nem őrizhettem meg.

Nemsokára megjött az Ügyészség határozata, melynek indoklása szerint az eljárást megszüntették, mivel a beszédet nem terjesztettem, birtoklása pedig nem bűncselekmény!

Abban az időben veszélyes volt hasonló ártalmatlan jegyzetek őrzése még otthon, a fiók mélyén is. Ilyen rosszindulatú följelentés (rágalmazás) esetén, ha nincs az ismeretségi körömben egy olyan ember, aki erre figyelmeztet, talán meghurcoltak volna. Hasonló, teljesen ártalmatlan dolgokért sok embert meghurcoltak, s kerültek életveszélybe. A följelentéssel kapcsolatos rövid ügyészségi (megszüntető) határozatot megőriztem.

Fiam fölvételije

1965. március

Ilyen körülmények között indultam fiammal Budapestre, a fölvételijére. Abban az időben elképzelhetetlen rossz utakon közlekedtünk. Ha valaki autóbusz utazásra vállalkozott, számíthatott arra, hogy a jármű kirázza a lelkét. Persze, a vasúti közlekedés sem volt jobb, koszos fülkék, szénnel fűtött mozdonyszekerek füstölögve haladtak a síneken; Nógrád megyei kies vidékén, hegyek-völgyekkel váltakozó terepen lassan pöfékelve haladtak a szerelvények céljuk felé. Mégis ezt választottuk, mivel én, mint állami tisztviselő, kedvezményes vasúti igazolványt kaptam, ami érvényes volt a gyermekeim számára is. Balassagyarmaton *reggel valamivel 7 óra után szálltunk föl a vonatra, s fél 12 órára már (!) Budapestben a Keletiben voltunk*, persze, ha pontosan, menetrend szerint érkezett a szerelvény, de az ritkán fordult elő.

Kellemes útitársat fedeztünk föl, amikor elhelyezkedtünk a fülkében. Korábban a szomszédasszonyom, Gyuri fiam osztálytársnője: Eszményi Viki is¹² Budapestre tartott, a mamájával. Beszélgetés közben megtudtuk, hogy ők is fölvételre mennek Budapestre, énekesnek készül. Viki a testvéreivel együtt korábban is mindig énekelt, s szerepeltek iskolában, kultúrházban, ahol éppen alkalmuk volt rá helyben és a határon túli kisvárosban, Nagykürtösön is.

Mi pedig az újpesti Híradásipari Technikumba tartottunk. Gyermekeim unokatestvére, Gusztika már ott járt középiskolába, Gyurinak is tetszett ez a pálya. Ha végez, az érettségivel együtt technikus (szakmai) oklevelet is kap. Ha kedve tartja, innen is mehet a Műszaki Egyetemre, vagy más főiskolára, ami a későbbi terveiben szerepel.

Úgy éreztük, sikeresen fölvételizett, mégis aggódva és izgalommal vártuk az eredményt. Fölvették! Ott, a folyosón

---

¹² Aki később országszerte híres énekesnő lett.

magam izgultam végig a várakozás óráit. Kissé irigykedve figyeltem, hogy legtöbb jelentkezőt mindkét szülő elkísérte, a fiúkat leginkább édesapjuk. Már megszoktam, hogy a gyerekeim csak rám számíthatnak, eddig is én jártam érdeklődni tanulmányaik iránt, ezért túltettem magam rajta. Korábbiakhoz hasonlóan, minden fontos ügyet egyedül intézem, Gyurinak azonban biztosan rosszul esett, hogy életének ilyen fontos eseményén csak neki nem volt ott az apukája. Otthon a kedves apuci reggel meg sem kérdezte, hová készülünk, hol voltunk, egyáltalában mi történik körülötte, a gyermekeivel, hazaérkezésünk után sem érdekelte fiának a jövője?

Amikor még beszélő viszonyban voltunk, arról esett szó, hogy milyen pályát válasszon a fia. Röviden válaszolta hogy villanyszerelő lesz (így, palócos, nógrádias e betűvel), punktum!

Ez az időszak volt az a bizonyos krízishelyzet, a *második hetes szám* (házasságunk 14. évfordulója), ami sajnos, nálunk beteljesedett. A mi házasságunk nem állta ki a próbát. Ilyen házasságban testileg-klelkileg-idegileg mindenki tönkre megy. Ezért ilyen köteléket már nem szabad fenntartani. Nekem utólag lelkiismereti kérdést csupán az jelentett, miért nem léptem előbb, talán még Attila születése előtt – megtakarítva ezzel sok keserűséget saját magamnak és gyermekeimnek.

Új tanácselnök

1965. május 1.

JAVÁBAN FOLYT VÁLÓPERÜNK. Nem akármilyen per volt! Abban az időben még ritkán fordult elő olyan eset, ahol három gyermeket érintett. Erről külön fejezetben szölok.

Közben változás történt hivatalfőnökeim személyében. Új elnök került hozzánk, akivel valamennyien, de nemcsak az apparátus, hanem az egész város jól járt.

Nem szajkózza a most divatos szólamokat, saját gondolatai, határozott elképzelései, tervei vannak, ami nagy szó volt az akkori világban! Mindenkivel kedves, közvetlen, de már a megjelenése is tiszteletet parancsoló. Bár alacsony termetű, de határozott, és jó fellépésű ember. Ezek után alakult ki az apparátusban a családi légkör. Udvarias, a női munkaeszoeket különösen becsülte. Az volt a véleménye, hogy a nők szorgalmasabbak és megbízhatóbbak a munkahelyeken. Ahogy mondta, első hóvirág vagy ibolyacsokor a feleségét illeti, de nekünk, közvetlen női munkatársainak is mindig kedveskedett a tavaszi virágokkal. Ettől eltekintve, mindenkitől megkövetelte a pontos, jó munkát.

Neki köszönhetem, hogy előbb csoportvezetőnek neveztek ki, majd osztályvezetői rangba kerültem. Amikor ugyanis meghirdették a titkárságvezetői állást, olyan jogász jelentkezett, aki szóba se jöhetett. Kijelentette: akkor már jó ideje együtt dolgoztunk, hogy neki nem kellenek „selejt-emberek”, ahogyan ő fogalmazta, mert akadt olyan jelentkező, akinek az írásos pályázatából – doktorátusa ellenére – primitív gondolkodásmódra kellett következtetni. Hangsúlyozta, hogy mióta együtt dolgozunk, elégedett velem, jól ismerem a tanácsi munkát, nem kell máshonnan importálni senkit, ragaszkodott hozzá, hogy velem töltik be a megüresedett állást.

Jó volt mellette dolgozni. Megismertem a munkastílusát, utána már csak néhány mondatban közölte elképzeléseit, én tudtam, hogyan kell megfogalmazni az elnök nevében készülő iratokat, leveleket, előterjesztéseket, fölterjesztéseket, mindent, ami oda tartozott.

A városban legsúlyosabb helyzetet talán a lakáshiány okozta. Rég’ nem épültek lakások, sokan vártak arra, hogy hajlék kerüljön a fejük fölé. Fogadóórák témája zömmel ekörül forgott. Nevében én készítettem el a panaszosoknak a választ. Mindig elégedetten olvasta el az általam elkészített iratot. Én pedig átéreztem a panaszos hangú kérelmek mögött a gondokat, és hasonló megértéssel és együttérzéssel válaszoltam rájuk. Azt

mondtam, amikor bevitettem aláírásra, ha már lakást nem kaphatnak a várakozók, ne csak kétsoros elutasító levelet, hanem emberi hangnemben készült, megértő sorokat olvassanak.

Gyakran előfordult, – különösen a műszaki- és a tervosztályon dolgozó kollégáknál, hogy a válaszokat félvállról kezelték, a testületi ülések előterjesztéseit nagyvonalúan, mondhatnám, gyakran hanyagul összecsapták, mint a korábbi elnökök idején tehették. Egy délután – már majdnem hazainduláskor – behívatott a főnököm. Ott ült egyik osztályvezető kolléga. Egy tanácsülésre készülő előterjesztésről esett szó. Nem elégedett meg velem a főnök, ezért behívatta az illetőn kívül másik két kollégát is, majd a jelenlétemben alapos fejmosást rendezett – ami engem kellemetlenül érintett – majd arra utasította őket, hogy addig ki nem tehetik a lábukat az épületből, amíg az általa elmondott témákban leírt vázlatokat át nem adják nekem.

Ez annyit jelentett, hogy ma már nem mehetek haza időben. Katicának hazatelefonáltam, s így otthon tudtak róla, hol vagyok. Kolléganőmet – aki előadóként dolgozott a titkárságon – kértem meg rá, maradjon bent velem. Én fogalmaztam át az egész előterjesztést, belefoglalva a főnök által elmondott gondolatokat, adatokat és azokat, amelyeket a „fiúk” szép sorban hoztak fel a titkárságra. Az átdolgozott szöveget pedig Irénke, írta gépbe.

Este tíz volt, mire elkészültünk. A takarítók már rég’ elmentek, elfeledve, hogy mi még dolgozunk, lezárták a főkaput és az udvar felőli bejáratot is, és hazamentek. Aznap nem hoztam magammal a főkapu nehéz kulcsát, előre nem számítottam rá, hogy bent kell maradnom. Csak néztünk egymásra Irénkével. Bezártak bennünket, – most mi lesz? Itt fogunk aludni? Elhátároztuk, hogy keresünk olyan ablakot, ahol majd ki tudunk szabadulni az épületből.

Aztán lezártuk az irodát, a hátsó bejáratnál találtunk olyan – elég magas – ablakot, ami belülről nyitható, ott egy szék segítségével fölmásztunk, aztán kimásztunk az embermagasságban található szűk ablaknyíláson, s mivel a hátsó udvari nagykapu

is zárva volt, a Bank épülete felé jutottunk ki az elcsendesedett főutcára. Milyen szerencse, hogy ez már jóval a válás után történt, mert mit szolt volna „Öfelsége”, ha ilyen későn jelenek meg otthon, s azt válaszolom a kérdésére, hogy az irodában dolgoztam mostanáig.

Megy az elnökhöz

Ülök az íróasztalom mellett, ahonnan át lehetett látni az elnöki előszobára, s mit látok? B. úr kopog az elnöki iroda ajtaján. Kolléganőm említette, hogy férjem telefonon kért találkozót. Legalább fél órát töltött bent, s mikor elment, a főnök arra kért, hogy menjek be hozzá. Bementem, leültetett.

– Katika! – kezdi a beszélgetést. – Képzelve, hogy mikor férje leült és tízpercig beszélt hozzám, már majdnem elhitetett velem mindent, olyan meggyőzően mondta a magáét. *Nekem már ilyesmi nem jelentett újságot.*

– Aztán később összezavarodott – *folytatta* – és a korábban elmondottaknak éppen az ellenkezőjét állította, pontosan olyan meggyőzően, mint az előbbieket. Ekkor jöttem rá, hogy *valami nincs rendjén nála.*

Szomorú vakáció

MÉG ZAJLOTT A VÁLÓPERÜNK, majd egy szomorú nyár következett. Otthon a lakásban már állandó fenyegetettségben, félelemben éltünk. Kértem főnökömet, tegye lehetővé, hogy nyáron az összes szabadságomat egyszerre letölthessem. Amennyiben addig nem sikerül megoldást találni, szeretnék a gyerekekkel otthon maradni szüleimnél – s arra az időre még további rendkívüli szabadságot kérni – mert már egyikünk sem bírja elviselni az otthoni állapotokat, mindnyájan teljesen kimerültünk...

Szüleimhez utaztam a gyerekekkel. Budapesten megszakítottuk utunkat, s fölkerestük a Gyermekklinikát, Attilának az éppen esedékes felülvizsgálata miatt.

Amikor villamossal végigdöcögtünk az Üllői úton, megálltunk és kiszálltunk annál a szép templomnál, amely mellett elhaladt a villamos. A Mária-oltárnál térden állva kértem a jó Istent, könyörüljön rajtunk, hogy kiszabaduljunk ebből a földi pokolból, amiben már évek óta élünk. A kis kápolna tele volt aggatva hála-táblákkal, melyeket azok tűztek oda, akiknek imái meghallgatásra találtak. Annyira bíztam, hogy talán rajtunk is segít, véget vet az egész válási-cirkusznak, megszabadulunk tőle és békességben, nyugodt körülmények között élhetek tovább a gyermekeimmel.

Balatonnál nyugalom és béke fogadott bennünket, alaposan kipihentük magunkat. Közben levelet kaptam a kolléganőktől. Aranyosak voltak. Főnökeim segítségével egy kisebb lakást kerestek, azt kimeszeltették, kitakarították, hogy oda a férjemet hatóságilag átköltöztessék, s utána a lakást hatósági pecséttel lezárassák. Az új lakás tisztasági takarításáért, meszelésért kértek tőlem egy „*anyagi segítséget kérő iratot*”, (amit készen, gépen leírva csatoltak a levélhez, nekem már csak aláírnom kellett), hogy a kiutalandó pénzből fedezhessék a lakás rendbehozatalához szükséges költséget.

Én korábban még sohasem kértem segílyt a Tanácstól (munkahelyemtől), ez pedig azt jelentette. Válaszlevelemben megköszöntem nekik jóindulatukat, fáradozásait, és továbbítottam a levelet.

Nemsokára jött az értesítés, hogy lakásomat felszabadították. Lassan lejárt a háromhetes szabadságom. Hálát adtam Istennek, amiért végre úgy térhetünk vissza otthonunkba, hogy nem kell tovább rettegnünk senkitől.

Visszafelé, Budapesten átutazva megláttam a kis templom tornyát, ahol olyan szívből imádkoztunk. Hála neked Istenem, köszönöm, hogy ismét megsegítettél! – rebegtem magamban, majd eszembe jutott Ady verse: *Mikor elhagytak, mikor a lelkem roskadozva vittem, csöndesen és váratlanul átölelt az Isten...*

Megszabadultunk!

Amikor végre megszűnt lehetetlen helyzetünk, ismét magamra találtam, visszakaptam a régi éneket. Most már nem kell rettegünk a lakásban, nyugodtan élünk, pedig még tart a válóper.

Miért is lehetett volna normális emberek módjára, megegyezéssel válni? Számára nem lett volna érdekes, bosszúvágyát nem elégítette volna ki egy kulturált válás, mert az, hamar befejeződne, és nem teljesítette volna ígéretét, azt, ha nem vonom vissza a válókeresetet, tönkre tesz, és legalább ezt, legalább az egyetlen fogadalmát ugyebár illik betartania!

Valóban, ezt az egyet nem felejtette el, minden alkalmat megragadott, hogy húzza-halassza a per kimenetelét. Mindent megfellebbezett, mindent megvívózott, mindenbe belekötött. Ennek „köszönhetően” aztán sikerült elérnie, hogy három évig húzódott el a válásunk!

Közben ügyvédet fogadott, korábbi szomszédunkat, Sanyi bácsit. Én még a per kezdetén próbáltam megegyezésre jutni legalább a gyermektartás témájában. Kértem, bírja rá elfogadható egyezségekre, ne kelljen ezzel is a bíróságot terhelni. Ugyanis amíg egy fedél alatt laktunk, semmiféle kiadáshoz nem volt hajlandó hozzájárulni. Mikor jött a villanyszámla, a lakbér, stb., kértem, bizonyos összeggel egészítse ki, de mindig föltételekhez kötötte a fizetést. Azt mondta, ad hozzá, ha ezt vagy azt a követelését teljesítem. Nem adott a gyerekekre egy árva fillért sem. Azzal érvelt, hogy „*ügyvédi letétbe helyezte*” a *tartásdíjat*.

Tárgyalás közti szünetben a vezető bírónő jelenlétében megkérdeztem Sanyi bácsit, az ügyvédjét:

– Mondja, Sanyi bácsi, lehet-e ügyvédi letétből etetni, ruházni három gyermeket? A bírónő mosolyogva hallgatta, Sanyi bácsi sem nyilatkozott.

Az ügyvéd nem tehet mást, mert ügyfele ragaszkodott a bírói eljáráshoz. Ennél azonban nem volt szerencséje. Legnagyobb bosszúságára a tartásdíjat soron kívül intézik, csupán az adatok

beérkezését – a munkahelyétől – várja meg a bíróság, utána tárgyaláson kívül dönt.

Szerettem volna a „vagyonsközösség” megosztásnál is peren kívül megegyezni. Tulajdonképpen vagyonunk nem is volt, a bútorokat már korábban megfizeltük, edényfelét és más szükséges holmit is adtam neki, a ruháját elvitte.

Csodálatos ötletei voltak! Annak ellenére, hogy igyekeztem mindenből ellátni őt, amire egy férfinak szüksége lehet, a tárgyalásokon olyan tárgyakat jelölt meg, amelyeket én kaptam vagy vittem magammal a házasságba, mint pl. lánykoromban vásárolt kávéfőző, kávé- és teáskészlet (barátnőmtől nászajándék), és hasonló nevetséges apróságokat, hogy még ezzel is húzza, halassza a pert. Később aztán bizonyos dolgokat, amit „kiharcolt” magának, összepakoltam és a házmaster által kijelölt helyiségbe pakoltam, hogy bármikor vigye el onnan. Mondanom se kell, hogy még évek múlva is ott láttam, el se jött érte. Csak a vita, a cirkusz kedvéért tette mindezt.

Tárgyaláson följánlottam, hogy minden közösen szerzett bútort, ágyneműt, és amit akar, átadok neki önként. A megélhetésünket fedezi a saját fizetésem; a szükséges dolgokat pedig részletfizetésre meg tudom vásárolni. Ehhez azonban a bírónő nem járult hozzá – ahogyan kifejezte magát: a gyerekek alól nem lehet kihúzni a széket és az ágyat. Apuci pedig csak azért nem egyezett bele, mert úgy végre, vége lehetne a pereskedésnek. Miben találna másban élvezetet, mint továbbra is zavarni a nyugalunkat?

Bár ennek a résznek azt a címet adtam, hogy „Megszabadultunk”, de ebből csak annyi az igazság, hogy *kötelékileg* nem tartozunk egymáshoz, s végre nem kell tovább egy fedél alatt szenvednünk a közelében. Azonban még mindig nem hagy bennünket békén, mert folyton valami új ötlettel áll elő. Különböző okokkal, beadványokkal bombázza a bíróságot, hol a családi pótlék csökkentése miatt, máskor azért, mert az egyetemre járó, szorgalmas fia szerinte „érdemtelen” a támoga-

tására, aztán kitalálta, hogy Attilára nem kellene fizetnie, mert nem is az ő gyermeke...

Ez azonban már annyira fölháborított, hogy amikor megkaptam a hivatalos értesítéssel a beadványát, amely ilyesmit tartalmazott, leültem, és én is írásban adtam be a véleményemet. Hangsúlyoztam benne, hogy éppen Attila az egyetlen gyermeke, aki annyira hasonlít rá, de nemcsak külsőleg, hanem – sajnos – szellemileg is, ugyanis szegénykém ilyen fogyatékossággal jött a világra, ezt az örökséget kapta apjától.

Mindennél fontosabb, hogy végre megszabadultunk tőle. Számomra a legkellemetlenebb helyzetet az teremtetten, hogy a kényszer-kiköltöztetésével és a kapott lakásával kapcsolatosan is kifogásokat emelt, mindenféle fórumot fölkeresett, ami munkahelyemen csapódott le. Persze, nem ment vele sokra, csak éppen kellemetlen volt számomra, mert a megyei szervek, tulajdonképpen a munkaadóm felettesei. De ott is hamarosan megismerték őt. Végül annyit járt mindenfelé, hogy amint mód nyílt rá, inkább kiutaltattak számára egy másik, jobb minőségű lakást, – szerencsémre, a miénktől jó messzire. Akkor ő már barátnőjével együtt élt, vele foglalta el a kiutalt lakást.

Másoktól szereztem tudomást arról, hogy valakinek udvarolt. Megnevezték, azt mondták, biztosan ismerem, de én nem jöttem rá, ki lehet; különösebben nem is érdekelték a privát ügyei. Egy reggel aztán, amikor Katica iskolába, én pedig az irodába igyekeztem, a Szálloda épülete előtt lányom nagy izgalomban suttogott valamit, és szemével egy bizonyos személyre irányította a figyelmemet. Először nem értettem, mit akarhat. Közelebb érve, köszöntötte, akit én valóban ismertem, sőt, tegező viszonyban voltunk. Ugyanis egy iskolai összejövetelen találkoztam vele. Lányom alig várta, hogy kicsit eltávolodjunk tőle, már nem bírta a nevetését visszafojtani. – Na, úgy-e, hogy ismered?, ő az Ördög felesége (gyakran így becézték apucit).

Nos, arra gondoltam, hogy legalább leköti magát mással, és végre nem velünk foglalkozik annyit, mivel kevesebb ideje marad bennünket molesztálni. Eddig igyekezett semmit el nem mulasztani, hogy különféle vádakkal illessen, s gondoskodott róla, hogy ezek a hírek eljussanak hozzám. De túltettem magam rajta. Böven elfoglalt családom sorsa és a munkám.

Folytatódik a válóper...

MÉG MINDIG lassan folydogált a válóperünk, hol első fokon, hol fellebbezése folytán a megyei bíróságon tűztek ki újabb tárgyalásokat. Előbb került sor a tartásdíj megállapítására, utána következett maga a házasság felbontása, a gyerekek elhelyezésével, majd a névviselés eldöntése. Mint már említettem, mindig, minden mozzanatnál halasztást kért, tanúkat állított, fellebbezett, amivel csak tudta, nyújtotta az ügyet, ezért egy-egy témában több tárgyalásra került sor. Szinte kéjelgett abban, hogy bosszanthat, mivel ismételten kénytelen voltam látni őt a tárgyaláson.

Időnként fantasztikus ötletekkel állt elő. A házasság felbontásánál például már a bírósági iratokban is szerepelt, hogy évek óta – pontosan három éve – csak együtt lakunk, s nem élünk házaseletet. Ezzel akkor egyetértett, s ezt a tényt rögzítették a bírósági iratokban. Amikor ügyvédet fogadott és – valószínűleg annak tanácsára – az ellenkezőjét kezdte bizonygatni.

Ebből szinte kabaréba illő humoros eset kerekedett. Kolléganőmet az utcán azzal állította meg: nem igaz, hogy elhidegettünk egymástól. Én a gyerekekkel a belső szobában alszom, s őt kitettük onnan, és éjjel zárt ajtók mögött tartózkodunk. Azonban azzal állt elő a kolléganőmnek, hogy éjjelenként „beoson” hozzám (zárt ajtókon keresztül?), és titokban, álmomban magáévá tesz! Nos, jó témát adott ez az irodában! Azzal fogadtak, hogy miket hallanak? Hogy én álmomban... és még csak észre sem veszem?

A névviselés elbírálásakor „tanúkat” sorakoztatott fel egyrészt bizonyítani „hütlenségemet”, másrészt azért, mivel a neve

további viselésére „alkalmatlan” vagyok. Persze, a tanúvallo-
mások ellenem semmit sem bizonyítottak, csupán annyit, hogy
valaki *„látott a munkahelyemen munkaidő után”*, a másik
züllött barátja pedig: *„látott bemenni a munkahelyemre”*. (?)
Csak azt nem értettem, de gondolom a t. Bíróság sem, hogy
tanúival tulajdonképpen hogyan gondolta a „hűtlenséget”
bizonyítani? A szomszédunkban lakó kiskorú lányokat is be-
idéztette, akik – elmondták (kérésére), hogy gyakran még este
is náluk, a szomszédban tartózkodik. Nem tudom, de más sem
értette, ezek a „tények” vajon mit bizonyítanak? *Egy kis rossz-
indulattal talán annyit, hogy mit keres ő az özvegy szomszéd-
asszony nál esténként?!*

Tanúi – valamennyi ismerősöm – lehajtott fejjel, akadozva
mondott néhány szót, melyeket az ügyvéd szinte kipréselt
belőlük. Látszott, hogy szégyellik, amiért ide idézték őket
ellenem tanúskodni. Ezek a tanúkihallgatások az elsőfokú
bíróóság előtt zajlottak. Természetesen a hozott, számára igazán
nem kedvező döntés ellen fellebbezett. Másodfokon pedig,
amikor mindenáron be akart mocskolni, azzal, hogy én „meg-
csaltam” őt, a tárgyalást vezető bíró megkérdezte tőle: Mondja,
miért csodálkozna azon, ha volt felesége valakivel kapcsolatot
létesítene, amikor már több éve nem élnek házaseletet, amit
saját maga elismert az első fokú tárgyaláson!

Valósággal megbotráncozott! Még ilyet! Hogy őt lehet
mellőzni, őt megcsalni, őt elhagyni? Egy egész világ omlott
benne össze! Miközben ekkor ő már a harmadik barátnőjével
tartott kapcsolatot.

Otthon szóvá tettem, hogy a nevét nem akarom tovább visel-
ni: – Lányom ekkor megjegyezte: – *Anyuci, hogy nézne ki az,
háromgyermekes „leányanya” lesz?* Abban az időben asszo-
nyok még csak igen ritka esetben szerepeltek lánykori nevükön
legfeljebb híres művészek vagy doktorátust szerzett egyének.
Én kizárólag a gyerekek kedvéért – velük megbeszélve –
választottam azt a lehetőséget, hogy a jövőben vezetéknévét
megtartva, hozzáátéve a lánykori nevemet fogom viselni. Leg-

szívesebben már akkor is, kizárólag a lánykori nevemet választottam volna.

1965. szeptember 3.

Bárhogyan is húzta, nyújtotta a válópert, egyszer mégis befejeződött. Ülök az irodában azon a nevezetes napon, amikor kimondták az ítéletet, pontosan házasságkötésünk 16. évfordulóján. Kolléganőm beszél az irodába:

– Téged keresnek.

Egy küldönc óriási virágkosárral áll az előszoba ajtajában, és közölte, hogy engem keres.

– Itt vagyok. – Bejön, a hatalmas, hortenziával teli, fölkecsített és egy fölcicomázott virágkosarat tesz az asztalra, benne, ex-férjem névjegyével, eme sorok kíséretében:

„Házasságunk évfordulójára, válásunk örömére – aláírás,” ... és én annak örültem, hogy legalább némi humora maradt! Az viszont megfordult a fejemben, hogy 16 év alatt mindig megfeledkezett erről az évfordulóról, csak épp’ most jutott eszébe, amikor már mindez mit se számít. A hatalmas virágkosár viszont ismerősként köszönt vissza nekem, mivel egyetlen egyszer, menyasszonyságom idején, pontosan ilyet kaptam tőle. Talán akkor azért küldött ugyanilyen nagy kosarat, mert az 16 évre szólt!

Körülálltak a kollégák, gratuláltak, mert mindenkiben derűtséget keltett.

Én ebben az időben már soha, semmin nem csodálkoztam. Megszoktam a különcségeit. Csak annak örültem, hogy kötelességek már nem tartozom hozzá. Bár még nem kaptam meg a hivatalos (másodfokú!) bírói döntést a házasság felbontásáról, de ismertem az eredményt, – a tárgyaláson ugyanis kihírdették.

Zárszó

Bár a fényképen – háromévi tortúra után – elgyötörtén nézünk a fényképezőgép lencséjébe, mégis, a következő időszak – otthonunk falai közt – nyugalmat jelentett számunkra, nem kellett többé félnünk és rettegnünk, hogy „apuci” naponta mit talál ki bosszantásunkra. Minden este eszembe jutott a budapesti kis templomban elmondott könyörgésünk, s lám, ODAFÖNT meghallgattak bennünket!

Számomra fontos, hogy bensőmben, lelkiekben is rendezni tudtam az elmúlt időket. A Szalézi rend kis templomába mentem, ahol egy idős atyának mondtam el röviden kálváriánkat. Tudvalévó, hogy katolikusoknál a házasság = szentség, ezért azt csak Isten bonthatja föl. E súlyos tehertől akartam megszabadulni. Az idős atya a hallottak után föloldozott engem. Jóérzéssel mehettem áldozni.

Most már „csak” az a feladat vár rám, hogy gyermekeimet emberségre neveljem, hogy az életben megállják a helyüket.

❧ Vége a 8. fejezetnek ❧

A 9. fejezet következik, címe

Egyedül gyermekeimmel